

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

opracował dr Jerzy Domino
współpraca: Urząd Gminy w Cedrach Wielkich

Grudzień 2015 - Styczeń 2016

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

I. WPROWADZENIE - CELE PROGRAMU

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami na lata 2016-2019 dla Gminy Cedry Wielkie opracowany został w związku z art. 87 Ustawy z dnia 27 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 2014 r. poz.1446 z późn. zm.), który zobowiązuje jednostki samorządu terytorialnego do opracowania i przyjęcia takiego dokumentu obejmującego zabytki i dobra kultury znajdujące się na danym obszarze. Wykonanie niniejszego opracowania wynika z wygaśnięcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami na lata 2006 - 2015.

Program przeznaczony jest dla władz i mieszkańców gminy dla wzmocnienia identyfikacji z regionem, rozpoznania i zaakceptowania dziedzictwa kulturowego. Ma za zadanie ująć w sposób wyczerpujący jego wszelkie aspekty – lokalizację zabytków, ich stan techniczny, stopień zachowania oryginalności substancji materialnej, inne materialne, także współczesne dobra kultury. Służyć ma dla prawidłowego wykorzystania obiektów, monitorowania przekształceń i nieuchronnych zmian przestrzennych całej gminy i poszczególnych miejscowości.

Wyjątkowość Żuław w krajobrazie kulturowym ziem Polski jest ciągle niezbyt dobrze znana. Już samo ich powstawanie i zagospodarowywanie miało odmienny charakter od innych regionów. To tutaj na tak rozległym obszarze człowiek dokonał ewidentnych zmian w krajobrazie stwarzając żyzne pola w miejsce lasów i rozlewisk, wpłynął na ukształtowanie terenu wznosząc kilometry wysokich wałów, setki terpów, grobli, kanałów i żeglownych dróg wodnych. Na terenie Żuław w ciągu dziejów wykształciła się specyficzna kultura, tworzona przez współżyjących obok siebie od czasów średniowiecznych napływowej lub zastanej ludności słowiańskiej i pruskiej, kolonistów niemieckich przybyłych w okresie lokacji średniowiecznych wsi, przybyszów z Holandii i Szkocji w okresie XVI – XVIII w. zjednoczonych pozyskiwaniem nowych, żyznych gruntów, wysoko wykwalifikowanego rolnictwa i przetwórstwa rolnego, a także ustawiczną obroną przed zalewem wód. Pozostało tu wiele obiektów związanych z różnorodnymi aspektami życia mieszkańców tworzące charakterystyczny krajobraz kulturowy. Badania archeologiczne odkryły ślady neolitycznych osad zbieraczy bursztynów, rzymskie a potem wikińskie faktorie, grodziska słowiańskie, w obecnych kształtach przestrzennych miejscowości czytelne są ruralistyczne układy lokowanych w średniowieczu wsi, zakładanych siedlisk w okresie kolonizacji na prawie

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

„olenderskim”, folwarki a przede wszystkim dzieła inżynierskie – obwałowania, sieci rowów, kanałów, grobli i polderów. Pośród zabytków architektury znajdują się obiekty sakralne powstałe jeszcze w średniowieczu, drewniane, ryglowe i murowane budownictwo wiejskie, w tym domy podcieniowe i zagrody holenderskie z XVIII – XX w., interesujące przykłady budynków murowanych.

Gmina Cedry Wielkie położona na Żuławach Gdańskich jest dla regionu reprezentatywna. Znajdują się na jej terenie wszystkie elementy, charakterystyczne dla kulturowego krajobrazu żuławskiego.

Niniejszy Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2016- 2019 dla Gminy Cedry Wielkie jest kontynuacją głównych założeń Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami na lata 2006-2015 aut. Dr Bogny Lipińskiej. Zawiera aktualny stan rozpoznania dziedzictwa kulturowego gminy przygotowany w oparciu o przeprowadzoną analizę zasobu obiektów kultury materialnej gminy i aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków, najnowszą literaturę dotyczącą walorów kulturowych i turystycznych gminy. Na tej podstawie wskazuje się najważniejsze obiekty wymagające ochrony lub rewitalizacji. Przypomniano opracowany w poprzednim Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015 zestaw programów oparty na zasobie najcenniejszych obiektów krajobrazu kulturowego gminy, jako kontynuacja i model dla aktywizacji mieszkańców poszczególnych wsi.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zabytki są dobrem kultury, dziedzictwem narodowym materialnym i niematerialnym, ich ochrona bezpośrednia i pośrednia ujęta została w wielu podstawowych aktach prawnych.

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Jest podstawowym aktem prawnym Państwa Polskiego, ochrona zabytków zapisana została w następujących artykułach.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz.483 z późn. zm.)	
art. 5	„Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym.
art. 6	Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.
art. 82	„obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 z późn. zm.)

Jest to główna ustawa będąca podstawą dla realizacji zapisanej w konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej ochrony dziedzictwa, jego zachowania, prawa obywateli do korzystania i dostępu do zabytków oraz monitorowania zabytków w aspekcie rozwoju kraju i towarzyszących temu zmianom.

ART. 3		
Użyte w ustawie określenia oznaczają:		
ust. 1	zabytek	nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

		względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
ust. 2	zabytek nieruchomy	nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
ust. 3	zabytek ruchomy	rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
ust. 4	zabytek archeologiczny	zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
ust. 5	instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami	instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
ust. 6	prace konserwatorskie	działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
ust. 7	prace restauratorskie	działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
ust. 8	roboty budowlane	roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
ust. 9	badania konserwatorskie	działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
ust. 10	badania architektoniczne	działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
ust. 11	badania archeologiczne	działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
ust. 12	historyczny układ	przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

	urbanistyczny lub ruralistyczny	zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
ust. 13	historyczny zespół budowlany	powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
ust. 14	krajobraz kulturowy	przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
ust. 15	otoczenie	teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

ART. 4

Określa zakres działań dla ochrony zabytków, podejmowanych przez organy administracji publicznej:

ust. 1	zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
ust. 2	zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
ust. 3	udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
ust. 4	przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
ust. 5	kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
ust. 6	uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

ART. 5

wskazuje podstawowe obowiązki właściciela lub posiadacza zabytku związane z opieką nad nim, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

ust. 1	naukowego badania i dokumentowania zabytku;
ust. 2	przewodzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
ust. 3	zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

ust. 4	korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
ust. 5	popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

ART. 6

definiuje podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. W myśl tejże ustawy, ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

ust. 1	1) zabytki nieruchome będące w szczególności: a) krajobrazami kulturowymi, b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, c) dziełami architektury i budownictwa, d) dziełami budownictwa obronnego, e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, f) cmentarzami, g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji; 2) zabytki ruchome będące w szczególności: a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984), f) instrumentami muzycznymi, g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji; 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności: a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, b) cmentarzyskami, c) kurhanami,
---------------	--

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

	d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Ponadto „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”
--	--

ART. 7

podkreśla obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami odwołując się do: art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72. ustawy.

ART. 18 i 19

odnoszą się do uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji planów zagospodarowania przestrzennego województwa.

ART. 21

informuje, iż ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

ART. 22

odnosi się do Gminnej Ewidencji Zabytków:

ust. 4	stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy”.
---------------	---

ust. 5	określa, co w takiej ewidencji winno zostać ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
---------------	--

ART. 87

ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

ART. 89

wskazuje organy ochrony zabytków:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2015 r., poz. 1515 z późn. zm.) jako zadania własne gminy wskazuje m.in.

ART. 7	
ust. 1	pkt. 9 „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: 9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz. U. z 2015 r. poz. 199 z późn. zm.)

ART. 1	
Ust. 2	pkt. 4 stwierdza, iż ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
ART. 10	
ust. 1	pkt. 4 oznajmia, że studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powinno w swej treści zawierać następujące elementy: - uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
ust. 2	pkt. 4 konieczność określenie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
ART. 15	
ust. 2	nakazuje uwzględnienie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego następujących elementów: -pkt. 3 obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, -pkt. 4 obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, -pkt. 6 określenie granic pomników zabytków oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15, ust. 3).
ART. 39	
ust. 3	informuje o uwzględnieniu koncepcji ochrony zabytków na szczeblu

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

	wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego. Projekt planu wymaga uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.
--	---

5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz. 1409 z późn. zm.)

ART. 2	
ust. 2	pkt. 3). stwierdza, iż przepisy tej ustawy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
ART. 5	
ust. 1	pkt. 7 oraz ust. 2a stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.
ART. 7	
informuje, iż w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską, przypadku pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków istnieje możliwość złożenia wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępnie od przepisów techniczno-budowlanych.	
ART. 9	
ust. 3	pkt. 4 wskazuje na obiekty, których realizacja wymaga opinii WKZ.
ART. 30	
ust. 2	odnosi się do obiektów i budynków ujętych w gminnej ewidencji zabytków, a nie objętych ochroną konserwatorską wynikającą z wpisu do rejestru zabytków; inwestycje z nimi związane wymagają zgłoszenia do właściwego organu. W zgłoszeniu należy określić: - rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych; - termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć: - oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt. 2, - oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, - także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada,

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

	w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.
ust. 7	informuje, że w stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z odpowiednimi zapisami ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.
ART. 32	
ust. 1	Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim: 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko; 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów; 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw budownictwa, lokalnego planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz mieszkalnictwa – w przypadku budowy gazociągów o zasięgu krajowym lub, jeżeli budowa ta wynika z umów międzynarodowych.
ART. 39	
ust. 2	informuje, że prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków
ust. 3	3 odnosi się do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, co do których pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
ART. 29, 29a, 30, 31	
wymieniają działania budowlane, w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu.	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

6. Inne akty prawne

Obowiązek ochrony zabytków uwzględniono również w innych aktach prawnych takich, jak:

1.	Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r., poz. 1118 z późn. zm.)
2.	Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz. 1232 z późn. zm.).
3.	Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2015 r. poz. 1651 z późn. zm.)
4.	Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2015 r. poz. 1774 z późn. zm.)
5.	Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 849 z późn. zm.)
6.	Ustawa dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r. poz. 406 z późn. zm.)
7.	Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1688.z późn. zm.)
8.	Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012 r. poz. 987 z późn. zm.)
9.	Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 2012, poz. 642 z późn. zm.)
10.	Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2015 r., poz1446 z późn. zm.)
11.	Ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (tj. Dz. U. z 2015, poz.2120 z późn. zm.)

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

7. Akty wykonawcze do ustawy ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1.	Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów.
2.	Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. W sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych (Dz. U. Nr 165, poz. 987).
3.	Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. W sprawie udzielenia dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru (tekst jednolity Dz. U. 2014 r. poz. 399).

III. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW

W art. 7. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przedstawiono formy ochrony zabytków, poprzez:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 8 w/w ustawy stwierdza, iż rejestr dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Tryb wpisania obiektu do rejestru zabytków określa art. 9 i 10 ustawy:

1. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.
2. W trybie określonym w ust. 1 do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.
3. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.
4. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.
5. Decyzja o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, stanowi podstawę wpisu w katastrze nieruchomości.
6. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
7. Wpisy, o których mowa w ust. 4 i 5 są wolne od opłat.

Art. 10 tejże ustawy mówi:

- „1. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.
2. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.”

Art. 12. określa możliwość oznaczenia zabytku. Art. 13 ustawy informuje o procedurze wykreślenia zabytku z rejestru

- „1. Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru.

2. Przepis ust. 1 stosuje się do skreślenia z rejestru części zabytku.
3. Z rejestru skreśla się otoczenie zabytku, w przypadku skreślenia z rejestru tego zabytku.
4. Z rejestru skreśla się również zabytek, który: został wpisany do inwentarza muzeum; lub wszedł w skład narodowego zasobu bibliotecznego.
5. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.
6. Postępowanie w sprawie skreślenia zabytku z rejestru wszczyna się z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy”.

Wykreślenie obiektu z rejestru zabytków w myśl art. 14 obliuguje wojewódzkiego konserwatora zabytków do wystąpienia o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru oraz ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Kolejną formą ochrony jest *Pomnik Historii*. Jest to zabytek nieruchomy o szczególnie cennych wartościach materialnych i niematerialnych, ważnych dla dziedzictwa kulturowego w skali całego kraju. Obiektów tej rangi w Polsce nie jest dużo, co wynika zarówno ze szczególnie wysokich wymogów oryginalności substancji materialnej i dokładnie zbadanych relacji i znaczenia dla kultury kraju. Pomnikiem Historii mogą stać się zarówno pojedyncze obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne.

Kwestie powstania Pomnika Historii określa art. 15 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

„ 1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa w ust. 1, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków.
3. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania.
4. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wnioski o wpis pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190 i 191)”

Trzecią formą ochrony jest *utworzenie parku kulturowego*. O ile wpis do rejestru zabytków jest w gestii wojewódzkiego konserwatora zabytków, a ustanowienie Pomnika Historii należy do prerogatyw Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, o tyle utworzenie parku kulturowego jest przywilejem gminy.

Art. 16. ustawy o ochronie zabytków określa warunki stworzenia tego typu ochrony.

„1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Art. 17. 1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

Formą ochrony zabytków, do której zobligowane są jednostki administracyjne na wszystkich szczeblach jest planowanie przestrzenne. W ustawie o ochronie zabytków regulują art. 18, 19 i 20:

„Art. 18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19. 1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

IV.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie krajowym i wojewódzkim:

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017 z dnia 24 czerwca 2014 roku, przyjęty przez Radę Ministrów jest efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Założenia w nim zawarte w sposób nazbyt ogólny odnoszą się do sytuacji poszczególnych gmin, nakreślają jednak główne kierunki i założenia:

1. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, w tym tworzenie podstaw współdziałania z organami samorządu terytorialnego.
2. Tworzenie warunków dla wypracowania rozwiązań modelowych oraz ich upowszechnienie.

Celem głównym jest „Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków” w oparciu następujące działania:

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce:

- a) porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
- b) przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego,
- c) wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych zgodnie z obowiązującą doktryną konserwatorską,
- d) wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
- e) opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
- f) opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków,
- g) kontynuacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków:

- a) zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

- b) wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków, a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
- c) podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
- d) merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji:

- a) przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa,
- b) wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
- c) promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
- d) zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 13 grudnia 2011 r. określa zasady przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej.

Priorytetowymi założeniami są:

- efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych,
- konkurencyjności,
- zwiększenia zatrudnienia,
- sprawności funkcjonowania państwa,
- spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Cel ten realizowany ma być przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania. Formą działania ma być koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach w odniesieniu do bieżących problemów sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych. Sprecyzowane zostały główne cele działania:

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Podkreślona została rola wzmocnienia ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych, co ma służyć wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Promocja dziedzictwa kulturowego uznana została za narzędzie prowadzące do pozytywnego oddziaływania na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni stymulujące rozwój turystyki i wspomagające proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury Na Lata 2004 – 2013.

Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. oraz „**Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020**” (przyjętym w 2005 r.) Te dokumenty mają stworzyć ramy dla mecenatu państwa w sferze kultury, nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, działając w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

okresów programowania Unii Europejskiej. Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”.

W programie zapisano następujące priorytety i działania:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działania realizowane w tym zakresie mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, poprzez ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. W efekcie ma to wpłynąć na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno - finansowych w sferze ochrony zabytków.
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

W Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowanej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., ujęty został *Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”*. Priorytet I tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych.

Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020.

Przyjęta Uchwałą nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012.

W strategii przedstawiono główne kierunki rozwoju województwa odwołując się wielokrotnie do krajobrazu kulturowego uznając go za niezwykle istotny element kształtowania strategii. Wielokrotnie wskazywany był rejon Żuław (w tym Gminy Cedry Wielkie) dla budowania regionalnej wspólnoty obywatelskiej czerpiącej m.in. z wielokulturowego dziedzictwa, podkreślając unikatowe walory naturalne, kulturalne i dziedzictwa kulturowego. Jako Partnerzy kluczowi dla realizacji tego celu wskazane zostały: Jednostki samorządu terytorialnego; Organizacje turystyczne; Instytucje kultury; Narodowy Instytut Dziedzictwa; Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów; Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Zgodnie z zapisami Strategii, priorytetowym działaniem jest objęcie Żuław statusem krajowego produktu turystycznego, a co za tym idzie udział budżetu państwa w utrzymaniu najważniejszych instytucji kultury i ratowaniu najcenniejszych zabytków regionu.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego.

Przyjęty Uchwałą nr 1004/XXXIX/09 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 26 października 2009 r.

W dokumencie tym zebrano zarówno analizę zasobów dziedzictwa kulturowego województwa, ogólnie wprawdzie odnosząc się do terenu Żuław Wiślanych bez wskazywania rejonu Gminy Cedry Wielkie. Postawiono jednoznaczną diagnozę: „...tradycyjna architektura wiejska jest często degradowana przez nową zabudowę, która ma lepiej zaspokajać potrzeby właścicieli, natomiast krajobraz wiejski jest niszczonej przez chaotyczne struktury zagospodarowania, stanowiące zabudowę o charakterze podmiejskim, niekorespondującą z elementami lokalnego dziedzictwa

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

kulturowego ani przyrodniczego; jakością środowiska przyrodniczego: gminy sąsiednie Trójmiasta i Słupska – silna presja urbanizacji w połączeniu z brakiem prawnych ograniczeń w wyborze terenów pod rozwój nowych osiedli powoduje chaotyczny rozwój miejscowości, zacieranie się historycznie” i „...zanik charakterystycznych form architektury wiejskiej powodowany emigracją grup etnicznych, które je kształtowały i utrzymywały” m.in. na terenie Żuław. Zapisano postulat uwzględniania w dokumentach strategicznych i planistycznych stref koncentracji elementów dziedzictwa kulturowego wymagających szczególnej ochrony wartości kulturowych i krajobrazowych wymieniając w p. a) Obszar Żuław – „obszar występowania wysokich i umiarkowanych walorów przyrodniczo-kulturowych. Obszar silnego osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego; ślady osadnictwa kultury wielbarskiej – plemion skandynawskich Gotów; największe w Europie „zagłębienie” bursztyniarskie; śladów osadnictwa ludności kultury rzucewskiej (III/II tys. p.n.e.), liczne ślady ludności kultury pomorskiej (VI–V w. p.n.e.) oraz ślady rzymskie; charakterystyczne cechy budownictwa ludowego w postaci występowania podcienia wystawkowego (typu żuławsko-warمیńskiego); występowanie budownictwa ryglowego; wysokie i średnie nasycenie najcenniejszymi obiektami zabytkowymi – przewaga typu mieszkaniowego, gospodarczego i sakralnego; duża różnorodność kulturowa; występowanie zachowanych historycznych struktur osadniczych.,,

W zadania polityki przestrzennej wpisuje się:

- 1) Zachowanie i eksponowanie najwartościowszych zespołów i fragmentów krajobrazu, panoram widokowych i wnętr architektoniczno-krajobrazowych dla wzmacniania wizerunku regionu.
- 2) Kształtowanie nowych walorów krajobrazowych, w tym odtworzenie krajobrazów zdegradowanych oraz przeciwdziałanie procesom zagrażającym walorom krajobrazu.

W punkcie ustalającym zasady zagospodarowania przestrzennego:

- a) W strefach krajobrazu harmonijnego (do którego zaliczono Żuławy Wiślane) zachowanie i uczynienie istniejących wartości estetyczno-widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem zachowanie i uczynienie istniejących wartości estetyczno-widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Także krajobraz Żuław zabezpieczony był, jako ochrona przedpola ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania m.in. przez ograniczenie wprowadzania zabudowy, zalesień, reklam wielkoformatowych i innych przekształceń, ochronę charakterystycznych akcentów i dominant, odtwarzanie wartościowych elementów obiektów zabytkowych i historycznych sylwet panoramicznych, w tym szczególnie – „zespołów ruralistycznych: → (...) wszystkich średniowiecznych wsi lokacyjnych na Żuławach Wiślanych (...) zespołów folwarków żuławskich osadnictwa rozproszonego na obszarze Żuław Wiślanych.”

Plan zaakcentował wymóg, by w gminnych dokumentach planistycznych określić:

- a) elementy i obszary charakterystyczne dla krajobrazu kulturowego miejscowości oraz szczegółowe zasady ich przekształceń;
- b) strefy krajobrazu zdegradowanego oraz zasady i kierunki ich przekształceń;
- c) sposoby rekompozycji, restylizacji i uporządkowania chaotycznych układów zabudowy;
- d) zasady zagospodarowania punktów widokowych i ochrony panoram widokowych.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 przyjęty uchwałą nr 196/20/15 Zarządu Województwa Pomorskiego z dn. 3 marca 2015 r.

W jego ramach - Działanie 8.3 Materialne i Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. Dla realizacji programu Gmina Cedry Wielkie zawiązała partnerstwo z następującymi podmiotami: Gmina Nowy Dwór Gdański, Gmina Nowy Staw, Parafia Rzymskokatolicka p.w. Św. Elżbiety Węgierskiej w Lubieszewie, Parafia Rzymskokatolicka p.w. Bartłomieja Apostoła w Świerkach, Parafia Rzymskokatolicka p.w. Jana Chrzyciciela w Giemlicach, Parafia Rzymskokatolicka p.w. Św. Aniołów Stróżów w Cedrach Wielkich, Parafia Rzymskokatolicka p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kiezmarku, Przedsiębiorstwo Handlowo-Usługowe „OPITZ” Beta Opitz, Parafia Rzymskokatolicka p.w. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Trutnowach.

Na terenie Gminy Cedry Wielkie program obejmuje następujące inwestycje:

- Renowacja zabytkowego domu podcieniowego turystyczno-mieszkaniowego w Miłocinie;
- Renowacja budynku Kościoła pw. Św. Aniołów Stróżów w Cedrach Wielkich;
- Renowacja wybranych elementów budowlanych w Kościele p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kiezmarku.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

- Renowacja elementów budowlanych w Kościele pw. Piotra i Pawła w Trutnowach.
- Remont pokrycia dachu budynku Kościoła pw. Św. Jana Chrzciciela w Giemlicach oraz remontu ogrodzenia wokół terenu przy budynku kościoła.

**IV.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami
z opracowaniami wykonanymi na poziomie gminnym.**

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego w Gminie Cedry Wielkie

- obszar wsi Kiezmark – uchwalony przez Radę Gminy Cedry Wielkie w dniu 26.04.2002r. (nr uchwały XXXI/282/2002), opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 17.07.2002 r. Nr 48,
- obszar wsi Wocławki – uchwalony przez Radę Gminy Cedry Wielkie w dniu 30.08.2002r. (nr uchwały XXXIII/307/2002), opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 18.10.2002 r. Nr 70,
- obszar wsi Cedry Wielkie – uchwalony przez Radę Gminy Cedry Wielkie w dniu 30.08.2002r. (nr uchwały XXXIII/308/2002), opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 31.10.2002 r. Nr 72,
- obszar wsi Cedry Małe – uchwalony przez Radę Gminy Cedry Wielkie w dniu 30.08.2002r. (nr uchwały XXXIII/306/2002), opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 08.11.2002 r. Nr 74,
- obszar wsi Leszkowy – uchwalony przez Radę Gminy Cedry Wielkie w dniu 06.10.2003r. (nr uchwały X/88/2003), opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 14.11.2003 r. Nr 142,
- obszar wsi Trutnowy – uchwalony przez Radę Gminy Cedry Wielkie w dniu 06.10.2003r. (nr uchwały X/92/2003), opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 14.11.2003 r. Nr 142,
- obszar wsi Giemlice – nr uchwały X/87/2003 z dnia 06.10.2003r., opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 29.12.2003 r. Nr 165,

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

- obszar wsi Długie Pole –nr uchwały X/86/2003 z dnia 06.10.2003r., opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 29.12.2003 r. Nr 165,
- obszar wsi Miłocin – nr uchwały X/89/2003 z dnia 06.10.2003r., opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 19.01.2004 r. Nr 8,
- obszar wsi Stanisławowo – nr uchwały X/90/2003 z dnia 06.10.2003r., opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 19.01.2004 r. Nr 8,
- obszar wsi Trzcinisko – nr uchwały X/91/2003 z dnia 06.10.2003r., opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 19.01.2004 r. Nr 8,
- obszar wsi Koszwały – nr uchwały XIII/125/2003 z dnia 30.12.2003 r. opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 20.02.2004r. Nr 20,
- obszar wsi Błotnik – nr uchwały XVII/150/2004 z dnia 15.06.2004r. opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego z dnia 27.08.2004 r. Nr 104
- zmiana miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obejmujących fragmenty obrębów geodezyjnych Wocławy, Stanisławowa, Trutnowy, gmina Cedry Wielkie zatwierdzona uchwałą nr XVI/137/12 z dnia 30 maja 2012r. (Dz. Urz. Woj. Pomorskiego z dnia 19 lipca 2012 r. Poz. 2493),
- miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla działki nr 138/1 w obrębie geodezyjnym Koszwały, w gminie Cedry Wielkie zatwierdzony uchwałą nr VII/65/15 z dnia 30 czerwca 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Pomorskiego z dnia 2 września 2015 r. Poz. 2733),
- miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów obejmujących działki: 56 i 109/1 w obrębie geodezyjnym Błotnik, 141 w obrębie geodezyjnym Kieźmark oraz 235 w obrębie geodezyjnym Leszkowy w gminie Cedry Wielkie zatwierdzony uchwałą nr XII/99/15 z dnia 9 grudnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Pomorskiego z dnia 14 stycznia 2016 r. Poz. 90),
- miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów obejmujących część obrębu geodezyjnego Błotnik w gminie Cedry Wielkie zatwierdzony uchwałą nr XII/97/15 z dnia 9 grudnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Pomorskiego z dnia 27 stycznia 2016 r. Poz. 262).

W powyższych dokumentach, dziedzictwo kulturowe zostało uwzględnione zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi, poprzez opis i oznaczenie na rysunkach planów stref ochrony konserwatorskiej bezpośredniej pośredniej, ochrony krajobrazu, ekspozycji oraz stref

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

archeologicznych oznaczenie obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz wskazane przez autorów opracowania do ochrony.

W **Strategii Rozwoju Gminy Cedry Wielkie na lata 2016-2030**, opracowaną we wrześniu 2015 r. ochrona dziedzictwa zaprezentowana została w korelacji z rozwojem turystyki. Jako cel operacyjny w punkcie 1.6 Strategii wskazano rozwój kultury w oparciu o lokalne dziedzictwo w aspekcie estetyzacji gminy.

W programie operacyjnym jakości życia wymienione zostały konkretne zadania:

- rekonstrukcja Folwarku Żuławskiego,
- rekonstrukcja wiatraka odwadniającego,
- budowa centrum edukacji przeciwpowodziowej,
- stworzenie internetowego portalu o zabytkach gminy,
- adaptacja budynku Żuławskiej Kolejki na centrum informacji unijnej dziedzictwa.
- rozwój mieszkalnictwa przewidując na budownictwo jednorodzinne ok. 640 działek.

Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Cedry Wielkie, dokument zatwierdzony Uchwałą Nr XIV/117/12 Rady Gminy w Cedrach Wielkich z dnia 15 lutego 2012 r.

Studium opracowane zostało przez zespół autorski: dr inż. arch. Barbara Bańkowska, mgr inż. arch. Radosław Kraszewski, mgr inż. arch. Jan Kołodziej, mgr Bartosz Pępek, mgr inż. Ryszard Musiał. W studium przedstawione zostały uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz kultury współczesnej, w tym: położenie Gminy na tle Żuław. Opisana została historia Gminy, scharakteryzowany został zasób dziedzictwa kulturowego.

W Studium uwzględniono unikalny, antropogeniczny krajobraz żuławski składający się z:

1. Sieci osadniczej, w tym: historycznie wykształcone układy ruralistyczne miejscowości, folwarki i siedliska jednodworcze na terpach; sposób formowania działek siedliskowych; budynki mieszkalne i gospodarcze – ich forma i usytuowanie wzajemne (domy podcieniowe, zagrody typu holenderskiego); strażnice wałowe;
2. Szlaków komunikacyjnych, w tym historyczne szlaki komunikacyjne, szlaki po torowiskach kolei wąskotorowej;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

3. Systemu melioracyjnego wraz z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym, w tym: obwałowania rzek i kanałów, formy ukształtowania terenu (pozostałości dawnych grobli i tam), sieć kanałów melioracji podstawowej i szczegółowej wraz z towarzyszącymi urządzeniami technicznymi;
4. Zadrzewienia (śródpolne, przy ciekach i kanałach, wiatrochronne, przydrożne – szpalerowe, przy siedliskach);
5. Rozłogi pól; użytki zielone w międzywałach;
6. Tradycje miejsca (np. lokalizacje wiatraków – pomp nawadniająco-odwadniających, siedliska osadnictwa rozproszonego, przeprawy przez Wisłę itp.).

Za dobrze zachowane uznano formy terenowe - terpy, obwałowania rzek i głównych kanałów, system melioracyjny. Czytelnie zachowały się historyczne układy ruralistyczne o formie ulicowo - placowej (Cedry Wielkie, Giemlice, Koszwały, Leszkowy, Miłocin) oraz ulicówki (Kieźmark, Wocławy, Trutnowy), łańcuchówki, łańcuchówki przywałowe (Błotnik, Trzcinisko, częściowo Cedry Małe).

Z krajobrazu zniknęły charakterystyczne wiatraki – pompy odwadniająco-nawadniające. Najsilniejszym procesom degradacji podlega historyczna zabudowa mieszkaniowa i gospodarcza pochodząca głównie z końca XIX i początków XX w., w przeważającej części ceglana. Nieliczne obiekty drewniane, są w złym stanie technicznym. Zwrócona została uwaga na prace modernizacyjne i remontowe prowadzące do przekształcania brył budynków, likwidacji detali architektonicznych i drewnianej stolarki okiennej, doprowadzając do obniżenia lub nawet likwidacji wartości historycznych obiektów. Budynki gospodarcze, niespełniające wymagań nowoczesnej gospodarki rolnej, ulegają szybkiej dewastacji, a wznoszone nowe, zaburzają historyczny układ obiektów na działce siedliskowej. Całokształt zachowanych elementów krajobrazu kulturowego, zabytków, zieleni historycznej oraz unikatowego systemu zadrzewień klimatyczno-melioracyjnych i krajobrazowych, realizowanych w latach 60. i 70. XX wieku, czynią ten fragment Żuław wyjątkowym, co zostało podkreślone poprzez utworzenie w 1994 r. Obszaru Chronionego Krajobrazu Żuław Gdańskich.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

W Studium zawarto ustalenia i wnioski, z których wynikało, iż zasadniczymi kierunkami rozwoju w zakresie dziedzictwa kulturowego, są:

- Utrwalenie wielokulturowej tożsamości historycznej regionu z zachowaniem lokalnych odrębności.
- Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, jako ważnego elementu rozwoju gospodarczego i promocji województwa.

Wskazane zostały kierunki polityki przestrzennej w zakresie ochrony zasobów i walorów środowiska kulturowego oraz ochrony krajobrazów stanowiących o tożsamości regionu:

- Ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego o najcenniejszych walorach kulturowych i krajobrazowych województwa poprzez ustalenie form ochrony;
- Objęcie ochroną obszarów zabudowy w sąsiedztwie wartościowych zespołów przestrzennych i ich rekompozycja przestrzenna, pozwalająca na wyeksponowanie wartościowych cech zespołów;
- Ochrona tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania działki na obszarach o czytelnej tożsamości kulturowej;
- Ochrona walorów krajobrazowych systemu polderowego Żuław ze współczesnymi układami elementów hydrograficznych i towarzyszącymi im zabytkami techniki;
- Przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji;
- Zachowanie i ochrona pradziejowych i wczesnośredniowiecznych mikroregionów osadniczych archeologicznego środowiska kulturowego;
- Łączenie ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego poprzez ochronę krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem architektonicznym, zachowanie i odtwarzanie dawnych układów i funkcji terenów zielonych w ich pierwotnym kształcie wraz z infrastrukturą, rewaloryzację parków pod kątem zwiększenia ich atrakcyjności, jako miejsc wypoczynku;
- Przeciwdziałanie bezplanowej, chaotycznej parcelacji terenu.

Określone zostały zasady zagospodarowania punktów widokowych i ochrony panoram widokowych z zachowaniem i utworzeniem warunków ekspozycji panoram widokowych z tras komunikacyjnych na szczególnie interesujące obiekty krajobrazowe (naturalne i architektoniczne).

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Na podstawie przeprowadzonej analizy Gminy Cedry Wielkie stwierdzono, iż wyróżnia się ona stosunkowo małymi przekształceniami deformującymi pierwotne formy zagospodarowania. Prezentuje czytelne historyczne rozplanowanie krajobrazu żuławskiego oraz układu komunikacyjnego o średniowiecznym rodowodzie. Zachowane obiekty zabytkowe podkreślają odrębność kulturową tej przestrzeni.

W obszarze gminy wyróżniono następujące formy krajobrazu kulturowego:

- Rejon wsi zwartych o średniowiecznej genezie, podstawowymi formami gospodarowania przestrzenią: rozplanowaniem, geometrią rozłogu, układem komunikacyjnym oraz we fragmentach – zarysem systemu melioracyjnego;
- Rejon wsi kolonijnych z okresu kolonizacji „olęderskiej” w XVI wieku, charakteryzujących się odmiennym typem rozplanowania i częściowo formą rozłogu oraz nowymi rozwiązaniami w systemie melioracyjnym;
- Rejon współcześnie silnie przekształcony z uwagi na bliskość Aglomeracji Trójmiasta charakteryzujący się brakiem wyrazistości i odrębności architektoniczno-krajobrazowej oraz zatarciem historycznych rozwiązań gospodarowania przestrzenią.

Szczegółowe zasady zagospodarowania przestrzennego odniesiono do wyróżnionych w Studium elementów struktury przestrzennej gminy. Określają specyfikę uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych oraz kierunki zmian struktury przestrzennej gminy i wskazują ogólne podstawy przyszłych działań dotyczących przeznaczenia terenów, w tym dopuszczalny zakres i ograniczenia zmian poszczególnych form zagospodarowania terenu.

Unikatowość środowiska przyrodniczo-kulturowego i krajobrazowego Gminy winno być traktowane w kategoriach trójochrony (ochrona środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazowego) proponując system polderowy zawierający:

- Ochrona walorów krajobrazowych systemu polderowego Żuław: towarzyszących im zabytków techniki melioracyjnej;
- Zachowanie i eksponowanie charakterystycznych fragmentów krajobrazu, panoram widokowych i wnętrza architektoniczno-krajobrazowych;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

- Ochrona przedpola ekspozycji oraz poprawa eksponowania wartościowych elementów obiektów zabytkowych i historycznych sylwet panoramicznych wsi lokacyjnych przez ustanowienie „otulin krajobrazowych”;
- Ochrona różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej;
- Stwarzanie przestrzennych warunków dla kontynuacji funkcji tożsamyh dla tradycji miejsca takich jak ustanowienie Parku Kulturowego Szerzawa
- Powołanie następujących obiektów:
 - Park Miniatur Architektury Żuławskiej,
 - Muzeum Techniki Melioracyjnej,
 - Lapidarium Sztuki Menonickiej, – Folwark Żuławski,
 - Ogród Żuławski,
 - Muzeum Kolejki Wąskotorowej.
- Wyodrębnienie zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i przywodnych w spójny geodezyjnie i własnościowo system osnowy ekologicznej oraz stworzenie odpowiednich warunków organizacyjnych zarządzania tymi zasobami;
- Maksymalne ograniczenie rozwoju mieszkalnictwa na terenach depresyjnych i przydepresyjnych silnie zagrożonych powodzią;
- Tworzenie warunków dla rozwoju rolnictwa zrównoważonego i ekologicznego, dzięki uregulowaniu stosunków wodnych gleb i zmniejszeniu zagrożenia powodziowego.

Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Cedry Wielkie terenów obejmujących działki: nr 56 i nr 109/1 w obrębie geodezyjnym Błotnik, nr 141 w obrębie geodezyjnym Kiezmak oraz nr 235 w obrębie geodezyjnym Leszkowy. Uchwała Nr XII/98/15 Rady Gminy Cedry Wielkie z dnia 9 grudnia 2015 roku nie zawiera zapisów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE
V. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY
CEDRY WIELKIE

Krajobraz kulturowy Gminy Cedry Wielkie ujęty został w trzech podstawowych dokumentach:

I. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Cedry Wielkie - uchwała nr VIII/75/2003 Rady Gminy Cedry Wielkie z dn. 04.07.2003 r.

Autorzy opracowania: zespół projektowy **Biura Planowania Przestrzennego** z Gdańska. Projektant kierujący: mgr inż. arch. Jan Mrożewski;

Projektant prowadzący - mgr inż. arch. Katarzyna Pawłowska;

mgr inż. arch. Urszula Siwińska;

Środowisko kulturowe – mgr inż. arch. Anna Biernat;

Konsultacje z zakresu dziedzictwa archeologicznego – mgr Danuta Król.

II. Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015, Gmina Cedry Wielkie, autor opracowania: dr inż. arch. Bogna Lipińska, współpraca: Urząd Gminy w Cedrach Wielkich i zasadniczo założenia w nich zawarte nie ulegają większym zmianom. Opracowane na tych podstawach plany zagospodarowania przestrzennego chronią w sposób realny krajobraz kulturowy w zakresie przestrzeni i kształtowania nowej zabudowy, jednakże nadal palącym problemem jest ochrona i rewitalizacja pojedynczej historycznej zabudowy.

III. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Cedry Wielkie (Zmiana) „ Uchwała Nr XIV/117/12 Rady Gminy w Cedrach Wielkich z dnia 15 lutego 2012 r.

Zespół autorski: **Instytut Projektowania Urbanistycznego Barbara Bańkowska**;

Dr inż. arch. Barbara Bańkowska Generalny Projektant;

Mgr inż. arch. Radosław Kraszewski Projektant;

Mgr inż. arch. Jan Kołodziej Współpraca w zakresie syntezy przestrzennej;

Mgr Bartosz Pępek Środowisko przyrodnicze;

Mgr inż. Ryszard Musiał Infrastruktura techniczna;

oraz

Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Cedry Wielkie 2015. aut. Jacka Opitza

Większość zdjęć zamieszczonych w opracowaniu wykorzystana jest za zgodą autora Jacka Opitza.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

V. 1 Położenie geograficzne Gminy

Gmina Cedry Wielkie wchodzi w skład powiatu gdańskiego. Znajduje się w północnowschodniej części województwa pomorskiego, oddalona ok. 15 km od centrum Gdańska. Od północnego zachodu i północy gmina graniczy z Gminą Pruszcz Gdański i Miastem Gdańsk, od wschodu z gminami Stegna i Ostaszewo, od południa i południowego zachodu – z Gminą Suchy Dąb.

Obszar Gminy Cedry Wielkie położony jest na terenie Żuław Gdańskich, w zachodniej części delty Wisły. Od strony północno-wschodniej, wschodniej i południowo-wschodniej granica biegnie wzdłuż Martwej Wisły i Wisły - Leniwki. Od północy granica biegnie wzdłuż Kanału Śledziowego, Gołębiego i Wielkiego. Od strony zachodniej, odcinek granicy gminy biegnie korytem Motławy. Prawie cały teren powierzchni gminy ukształtowany jest, jako teren płaski, w 62.3% przydepresyjny i depresyjny. Najwyższymi punktami są korony usypanych wałów przeciwpowodziowych przy Wiśle przekraczając miejscami rzędną 12 m n.p.m. Na całym obszarze gminy występują rozległe wyniesienia, o nieregularnym, podłużnym kształcie i przeważającym południkowym przebiegu, będące pozostałościami licznych powodzi i osadzania niesionego wodami Wisły materiału, a także pozostałościami historycznych obwałowań. Prawie cała Gmina Cedry Wielkie znajduje się w Obszarze Chronionego Krajobrazu Żuław Gdańskich ustanowionego Rozporządzeniem nr 5/94 Wojewody Gdańskiego z dnia 8 listopada 1994 r., zaś wschodnia część objęta jest Obszarem Natura 2000.

V. 2 Historia Gminy

Żuławy to kraina geograficzna i kulturowa położona w Delcie Wisły. Tereny te zasiedlane były już od okresu neolitu. W okresie wpływów na terenach wyniesionych i wyspach istniały zamieszkałe osady, m.in. w rejonie Grabin. W okresie wczesnośredniowiecznym prawdopodobnie Wisłą biegła granica pomiędzy osadnictwem Prusów a Słowianami. Osady w rejonie późniejszego Gdańska i Truso emporii znajdującej się na wsch. od rozlewiska ujścia Wisły stanowiły najważniejsze ośrodki wymiany handlowej i organizowały gospodarkę okolicznych regionów. Po upadku Truso Gdańsk stał się największym grodem na Pomorzu i stolicą regionu. Rezydujący tu na początku XIII w. książę

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019

DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Świętopełk próbował opanować cały obszar ujścia Wisły, opanował nawet zach. – póln. część Żuław. W tym czasie wzrastało zasiedlenie regionu. W 1292 książę Mestwin nadał klasztorowi w Pelplinie wieś Giemlice, a w 1308 r. Władysław Łokietek nadał kasztelanowi tczewskiemu Jakubowi i jego bratu – Janowi kilka innych sąsiednich wsi – Osice, Wocławy, Wiślinę, Bystrą. Podbój pruskich ziem przez krzyżaków toczący się od lat 30 – tych XIII w., założenie państwa zakonnego było procesem, który w decydujący sposób wpłynął na historię Żuław. Najeżdżali oni należące do księcia pomorskiego ziemie w 1243, 1247 i w 1252 r. łupiąc istniejące tu miejscowości. W 1308 roku opanowali oni Gdańsk, Tczew i inne grody pomorskie i tym samym zajęli całe Żuławy. Przeniesienie stolicy Zakonu z Wenecji do Malborka spowodowało, że Żuławy znalazły się w trójkącie pomiędzy trzema bardzo ważnymi politycznie i gospodarczo miastami – Gdańskiem, Malborkiem i Elblągiem, dla których już wcześniej stały się naturalnym zapleczem gospodarczym. Za czasów krzyżackich dokonął się też podział administracyjny na Żuławy Gdańskie, Wielkie Żuławy Malborskie, Małe Żuławy Malborskie i Elbląskie. Żuławy Gdańskie – Danziger Werder obejmują obszar pomiędzy Pojezierzem Kaszubskim, Wisłą i Mierzeją Wiślaną z Gdańskiem na ich póln. – zach. granicy. W XIV – XV w. teren ten określany był, jako Żuławy Małe lub Żuławy Steblewskie. Gmina Cedry Wielkie położona jest na terenie Żuław Gdańskich, (Steblewskich) i jej dzieje związane są nierozdzielnie z tą częścią regionu. W XIV w. Krzyżacy podjęli intensywną akcję kolonizacyjną. Wykupili oni wsie nadane przez Władysława Łokietka synom kasztelana gdańskiego Unisława z Lubawy, pozostawiając jedynie Giemlice we władaniu cystersów z Pelplina. W oparciu o prawo chełmińskie lokowanych zostało kilkadziesiąt nowych miejscowości lub nadano prawo starym. Wsie zakładano na charakterystycznych układach przestrzennych owalnicowym lub ulicowo – placowym, mniejsze, jako ulicówki. Rozpoczęto też prace przy regulacji Wisły i osuszanie terenu. Działania te zostały ujęte w ramy prawne zobowiązujące mieszkańców do określonych prac oraz władze nadzorujące meliorację i zabezpieczenia przeciwpowodziowe. Wystąpienie Związku Pruskiego i miast pruskich przeciw zakonowi, inkorporacja Prus oraz wojna trzynastoletnia prowadzona w latach 1454 – 1466 w rezultacie doprowadziły do pokonania państwa krzyżackiego, wejście Żuław w obręb królestwa polskiego (Prusy Królewskie). Żuławy Steblewskie aktem z dnia 16 czerwca 1454 r. nadane zostały miastu Gdańsk. Przemarsze oddziałów rycerskich obu stron pustoszyły wsie, które odbudowywały się przez następne dziesięciolecia. W latach 40-tych XVI w. miały miejsce katastrofalne powodzie, które zniszczyły znaczną część regionu i wymagały intensywnej pracy przy ich rekultywacji. Do tej pracy werbowano osadników, w tym emigrantów religijnych z Holandii lokując ich na zdegradowanych terenach na prawie emfiteutycznym. Dokonano wówczas lokacji nowych wsi -

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019

DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Błotnik, Długie Pole w 1552 r., Szerzawa 1556 r. Cedry Małe 1561 r. Osadnictwo holenderskie na Żuławach było procesem toczącym się przez dwa stulecia i nie objęło równomiernie całego ich obszaru. Na Żuławach Gdańskich zasiedlili tylko tzw. wsie wolne, położone w ich płn. były to m.in. Trzcínisko, Szerzawa, tereny między Dziewięcioma Włókami a Koszwałami. Ok. 1727 roku zajmowali tereny od Wiślinki – Dziewięciu Włók do Gdańska i od Wróblewa do Stanisławowa, w rejonie Izbisk i Popowa. W południowej części spotyka się ich później i to sporadycznie. Stworzyli oni własną organizację gmin wyznaniowych, pierwotnie dwie, z których Gdańska organizacja gmin – zwana Wielkie Żuławki obejmowała Żuławki Gdańskie i Wielkie Żuławki Malborskie a po podzieleniu na mniejsze, menonici po zachodniej stronie Wisły przynależeli do gminy w Żuławkach.

W poł. XVI w. zaczęły być stosowane ujednolicane zbiry lokalnych praw i zaleceń normujących użytkowanie systemu wodno – melioracyjnego Żuław Gdańskich, tzw. Landtafel. Tam też zastosowano kolejny podział Żuław leżących po zachodniej stronie Wisły na trzy kwartały, w których wsie tam położone wspólnie miały troszczyć się o stan wałów i kanałów. Teren gminy Cedry Wielkie znajdował się na obszarach dwóch takich jednostek - Dolnego i Średniego Kwartału.

Podczas wojny szwedzkiej w latach 1626 – 1635, kiedy to wojska Gustawa Adolfa zajęły znaczną część Żuław na prawym brzegu Wisły, Żuławki Gdańskie stanowiły przedpole Gdańska. Stąd m.in. oblegano Gdańską Głowę – twierdzę w rozwidleniu ramion Wisły. Podjazdy Szwedzkie spod Tczewa zapuszczały się rabując stebleskie wsie. Podczas „potopu szwedzkiego” w latach 1655-60. Szwedzi zdobyli szaniec Stablewski i zamek w Grabinach. Gdańszczanie zajęli część terenów na wschód od miasta uniemożliwiając założenie bliższego oblężenia. Dochodziło do częstych wypadów na żuławskie wsie i znowu prowadzono także z brzegu Kiezmarskiego oblężenie twierdzy Gdańskiej Głowie, w której bronili się Szwedzi.

Po zakończeniu wojny w 1660 r. nastał prawie na 50 lat okres względnego spokoju. Kolejnym nieszczęściem była Wojna Północna, w której wszystkie strony, (choć Polska w wojnie tej była neutralna) w jednakowy sposób niszczyły i plądrowały wsie w delcie Wisły – w 1705 r. Szwedzi, w 1707 Rosjanie. W latach 1712, 1715 i 1717 występowały łupieżcze wyprawy generała Jakuba Rybińskiego ściągając kontrybucje dla zapłaty wojsk koronnych, podczas których doszło do starć zbrojnych z oddziałami gdańszczan.

W 1734 r. wojska rosyjskie występujące przeciw Stanisławowi Leszczyńskiemu ponownie zawitały na Żuławach Stablewskich oblegając Gdańsk. W Giemlicach założyli tymczasową główną kwaterę.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019

DLA GMINY CEDRY WIELKIE

I Rozbiór Polski w 1772 r. nie objął terenu Gdańska, granica, więc biegła wzdłuż gdańskich posiadłości, co nie zapobiegło lokowania wojsk pruskich w żuławskich wsiach. W wyniku II Rozbioru w 1793 r. Gdańsk, wraz ze swoimi posiadłościami znalazł się w obrębie państwa pruskiego. Wojny napoleońskie były kolejnym destrukcyjnym okresem dla wsi żuławskich, plądrowane przez przechodzące armie, obciążone kontrybucjami, rabunkami i gwałtami, zwłaszcza podczas dwukrotnego oblężenia Gdańska w latach 1806-07 i 1813-14.

Po Pokoju Wiedeńskim dla Żuław nastąpił ponad stuletni okres pokoju. Utworzony został, powiat gdański wiejski odpowiadający dawnemu obszarowi Żuław Gdańskich i Mierzei. W obrębie tego powiatu znalazły się wsie gminy Cedry Wielkie. Podczas kolejnej reformy administracyjnej w 1874 r. powstał obwód Cedry Wielkie, w którym znalazły się wsie obecnej gminy.

I Wojna Światowa nie dotknęła bezpośrednio Żuław, ale w wyniku traktatu wersalskiego zostały one podzielone na obszar Wolnego Miasta Gdańsk, który objął nie tylko dawne gdańskie patrymonium, ale także Wielkie Żuławy Malborskie i część Żuław Elbląskich, oraz część należąca do Niemiec – Małe Żuławy Malborskie i Żuławy Elbląskie. Granicą między nimi był Nogat. Gmina Cedry Wielkie znalazła się w „nizinym” powiecie Gdańskim Wolnego Miasta Gdańsk. 1 Września 1939 r. terytorium Wolnego Miasta Gdańsk zostało wcielone do III Rzeszy.

W 1951 r. wprowadzono nowy podział administracyjny, w którym gromady stanowiły jednostki podstawowe. Gromadzka Rada Narodowa powstała w Cedrach Wielkich. W roku 1972 w miejscu gromad powołano gminy, jako jednostki administracyjne. W skład Gminy Cedry Wielkie wchodziły sołectwa Błotnik, Cedry Małe, Cedry Wielkie, Długie Pole, Kiezmark, Leszkowy, Miłocin, Stanisławowo i Trutowy. Podczas reformy w 1975 r. do gminy dołączono wsie Giemlice, Koszwały, Wocławy i Trzcínisko.

Podczas kolejnej reformy w 1999 r. granice gminy nie uległy zmianie, wprowadzono nową jednostkę terytorialną – powiat. Gmina Cedry Wielkie znajduje się w obecnie w powiecie gdańskim, województwie pomorskim.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

**V. 3 Charakterystyka krajobrazu kulturowego gminy.
Najważniejsze obiekty w krajobrazie kulturowym
i priorytetowe dla opieki i ochrony**

KRAJOBRAZ KULTUROWY POSZCZEGÓLNYCH MIEJSCOWOŚCI

BŁOTNIK,

Wieś założona została w 1354 r. W 1552 r. miała tu miejsce kolonizacja „olenderska”. W 1613 r. wieś liczyła 56 włók, 28 mórg. W 1820 r. Błotnik wraz z Eschenkrug liczył 266 mieszkańców, w tym 26 menonitów, we wsi znajdowała się szkoła, przy Wiśle działały 3 karczmy i przeprawa.

Układ przestrzenny wsi – jednodworczy na terpach i ok. 6 kolonii zachowany dobrze, czytelny rozłóg pól i sieć rowów melioracyjnych, w dawnych siedliskach na terpach przeważa nowa zabudowa z pozostałościami historycznej zieleni przydomowej.

Na terenie wsi zlokalizowanych ok. 39 stanowisk, położonych w płn. części, głównie z okresu średniowiecza i nowożytnego.

Tabela 1. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Błotnik

Adres numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
3		Dom ceglany z pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	nie

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

3		Budynek inwentarski 1907 r.	dobry	GEZ	WEZ	
5		Budynek inwentarski 1907 r.	dobry	GEZ		
23		Strażnica wałowa	Nie istnieje		WEZ	
27		Budynek gospodarczy, pocz. XX w.	dobry	GEZ		nie
29		Dom drewniany k. XIX w.	otynkowany parter	GEZ	WEZ	
29		Dom mur. z pocz. XX w.	przebudowany	GEZ	WEZ	
29		Budynek gospodarczy		GEZ		
37		Dom drewniany, z k. XIX w.	dobry	GEZ	WEZ	postulowany
38		Dom ceglany, l.30. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

38		Budynek gospodarczy, lata 30-te XX w.	zadowalający	GEZ	WEZ	
39		Zagroda holenderska z k. XIX w.	zadowalający	GEZ		
42		Budynek gospodarczy	niezadowalający			
43		Zagroda holenderska poł. XIX w. 1913 r.	zadowalający	GEZ		
44		Budynek gospodarczy, l. 20-te XX w.	Częściowo adaptowany na mieszkalny	GEZ	WEZ	
49		Dom drewniany, 4 ćw. XIX w.	nie zadowalający	GEZ	WEZ	postulowany
55		Budynek drewniany	Cz. przebudowany	GEZ		postulowany
55		Budynek gospodarczy		GEZ		postulowany
55		stodoła	zły	GEZ		postulowany

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Upřednio postulowano o dokonanie wpisu do rejestru zabytków:

- Błotnik 55 zespół zagrody;
- Błotnik 23 strażnica wałowa z pocz. XX w. postulowana do wpisu do rejestru zabytków nie istnieje.

Współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- osiedle jedno i dwurodzinnych domów przy ul. Wiślickiej oraz pojedyncze współczesne zabudowania;
- kapliczka przy budynku dawnej szkoły nr 37;
- marina jachtowa;
- kamień przy marinie upamiętniający przekop Wisły.

CEDRY MAŁE,

Wieś wzmiankowana ok. 1310 r. jako własność komturii gdańskiej, lokowana została w 1372 r., powtórnie lokowana w 1561 r. przez Radę Miasta Gdańska. Od 1454 r. do 1793 i w latach 1807 – 1814 w obrębie posiadłości ziemskich miasta Gdańska. W latach 1920 – 39 w obrębie Wolnego Miasta Gdańska.

Krajobraz kulturowy silnie przekształcony przez budowę drogi szybkiego ruchu S-7, układ przestrzenny wsi - ulicówka w osi płn. – płd. o trzech dużych gospodarstwach po zach. stronie i jednym po wsch. silnie zniekształcony przez współczesną zabudowę.

Łącznie na terenie wsi odkryto 22 stanowiska archeologiczne. Ślady osadnictwa występujących na płd. od wsi oraz w bezpośrednim sąsiedztwie Kanału Śledziowego, najwcześniejsze ślady osadnictwa datowane są na epokę kamienia. i wczesną epokę żelaza.

W Katalogu Zabytków Sztuki, Województwo Gdańskie, t.V, zeszyt 1 wzmiankowane 2 domy drewniane – nr 19 i nr 29 – dawny dom podcieniowy, w Katalogu Osadnictwa Holenderskiego na Żuławach za wartościowe wskazano domy nr 10 murowany o bogatym detalu architektonicznym z ok. 1880 r., dom drewniany nr 39 i dom nr 138 na kolonii z zagrody holenderskiej z k. XVIII w.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Tabela 2. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Cedry Małe

Adres Numer	zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
Żuławska 33		Dom podcieniowy k. XIX w.	ruina	GEZ	WEZ	
Żuławska 41		Dom ceglany z pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
Żuławska 43		Bud. inwentarski pocz. XX w.	ruina	GEZ	WEZ	
Żuławska 43		Dom dREW. otynkowany 2 poł. XIX w.	zły	GEZ	WEZ	postulowany
Łąkowa 4		Dom dREW.	niezadowolający	GEZ		
Długa 30			przebudowany	GEZ	WEZ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Długa 30		Bud. gospodarczy pocz. XX w.		GEZ		
----------	---	------------------------------------	--	-----	--	--

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- osiedle jedno i dwurodzinnych domów przy ul. Wiślickiej - Błotnik II;
- współczesny kościół;
- kapliczka przy kościele.

CEDRY WIELKIE,

Wieś ok. 1310 roku stanowiła własność krzyżacką, lokowana na prawie chełmińskim przez Winricha von Knipröde. Zniszczona podczas wojny trzynastoletniej. W 1552 r. ponowna lokacja związana z osadnictwem „holenderskim”. Od 1454 r. do 1793 i w latach 1807 – 1814 w obrębie posiadłości ziemskich miasta Gdańska, w latach 1920 – 39 w obrębie Wolnego Miasta Gdańska. Zniszczona podczas wojen napoleońskich w 1807-12. W 1874 r. utworzony został ośrodek administracyjny obwodu Cedry Wielki, w którym znalazły się wsie obecnej gminy. W 1951 r. przy nowym podziale administracyjnym, siedziba Gromadzkiej Rady Narodowej, a następnie siedziba Gminy.

Krajobraz kulturowy w znacznej części zachowany, czytelny układ przestrzenny wsi ulicowo – placowy w osi płn. – płd. z 3 dużymi gospodarstwami po zach. stronie i 2 po wsch. z kościołem w centrum, ok. 12 murowanymi domami mieszkalnymi z 3 i 4 ćw. XIX w. Na obszarze zlokalizowano 42 ślady osadnicze, datowane na okres średniowiecza i nowożytny. W Katalogu Zabytków Sztuki, Województwo Gdańskie, t.V, zeszyt 1 wymienione są drewniane domy z 1 poł. XIX w., nr 68, 70, 76 jeszcze przed 1986 r. w złym stanie.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Tabela 3. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Cedry Wielkie

Adres Numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
		Układ ruralistyczny	Dobrze zachowany	GEZ	WEZ	
Płazyńskiego 6		Magazyn z zespołu d. cukrowni 1970 r.	przebudowany	GEZ	WEZ	
Leśna 1		Dom ceglany, p. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
Obrońców Poczty Gdańskiej 1		Bud. Mieszkalny 1.70/80 XIX w.	przebudowany	GEZ	WEZ	
Obrońców Poczty Gdańskiej 7		Bud. Mieszkalny 1.70/80 XIX w.	przebudowany	GEZ	WEZ	
Osadników Wojskowych 1		Dom drewniany 1860 r.	zadowalający	GEZ	WEZ	
Osadników Wojskowych 2		kościół p.w. Aniołów Stróżów 2 poł. XIV w.		GEZ	WEZ	609 z dn. 30.05.1972
		Cmentarz przykościelny	uporządkowany	GEZ	WEZ	609 z dn. 30.05.1972

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Osadników Wojskowych 9		Budynek gospodarczy 1930 r.	dobry	GEZ	WEZ	
Osadników Wojskowych 10		Dom ceglany, 1900 r.		GEZ	WEZ	
Osadników Wojskowych 29		Budynek gospodarczy pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
Osadników Wojskowych. Obok nr 31/33		Kapliczka 1946 r.	Silnie przebudowana	GEZ	WEZ	
Osadników Wojskowych 31/33		Dom - kamiennica 1911 r.	zadowalający	GEZ	WEZ	
Osadników Wojskowych 35		Dom ceglany, pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
Osadników Wojskowych, między 39a / 41		Brama, pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
Osadników Wojskowych 41		Dom ceglany, XIX/XX w.	dobry	GEZ	WEZ	postulowany
Osadników Wojskowych 55		Dom ceglany, XIX/XX w.	dobry	GEZ	WEZ	postulowany

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Osadników Wojskowych 55		Budynek gospodarczy XIX/XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
Pionierów Żuław 28		Dom drewniany k. XIX w.	ocieplony	GEZ	WEZ	
Pionierów Żuław 28		Budynek gospodarczy k. XIX w.	dobry	GEZ	WEZ	
Pionierów Żuław 52a		Dom Ryglowy XIX w.	zły	GEZ	WEZ	postulowany
ul. Pionierów Żuław 52		Budynek gospodarczy XIX w.	zadowalający	GEZ	WEZ	
Płazyńskiego 22		Dom ceglany, l.30. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
Płazyńskiego 24		Dom ceglany, XIX/XX w.	zadowalający	GEZ	WEZ	
Płazyńskiego 31		Dom ceglany, XIX/XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
Płazyńskiego 39		Budynek gospodarczy 1919 r.	dobry	GEZ	WEZ	
Płazyńskiego 41		Dom ceglany, XIX/XX w.	dobry	GEZ	WEZ	postulowany
Płazyńskiego 43		Ogród przydomowy	uporządkowany	GEZ	WEZ	postulowany

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- osiedle jedno i dwurodzinnych domów Błotnik II;
- kapliczka przy budynku dawnej szkoły;
- nowe budynki Urzędu Gminy, sklepy;
- kamienny pomnik ku czci więźniów, zamordowanych podczas Marszu Śmierci.

DŁUGIE POLE,

Wieś lokowana w 1402 r. Odnowienie lokacji nastąpiło w 1552 r. w związku z kolonizacją „holenderską”. W 1869 r. wieś liczyła 1993 ha gruntów, 12 domów, 221 mieszkańców.

Krajobraz kulturowy z zachowanym częściowo rozłogiem pól, układ przestrzenny wsi – ulicówka, rozproszona z pojedynczymi gospodarstwami po obu stronach drogi z Leszkowów do Giemlic zniekształcony. Na bazie jednego z gospodarstw w zach. części powstał PGR całkowicie zmieniając krajobraz, powstało osiedle mieszkaniowe, pojedyncze historyczne zabudowania pochodzą z pocz. XX w. W płd. części wsi dawny cmentarz, zdewastowany po 1945 r., uporządkowany w ostatnim okresie, bez zachowanego starodrzewu, zachowane dwa nagrobki w formie betonowych tumb.

Tabela 4. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Długie Pole

Adres numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
3		Kapliczka 1945 r.	Odnowiona	GEZ	WEZ	
6		Dom ceglany Pocz. XX w.		GEZ		

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

111		Dom mur., 1921 r.	przebudowany	GEZ	WEZ	
111		park		GEZ		
		Cmentarz ewangelicki poł. XIX w.		GEZ	WEZ	

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe

- osiedle mieszkaniowe;
- kapliczka przy budynku nr 3.

GIEMLICE.

Wieś, którą w 1292 roku książę gdański Mściwój II dał cystersom pelplińskim, od 1301 r. własność biskupa kujawskiego, w 1592 r. przekazana jezuitom ze Starych Szkotów w Gdańsku, w 2 poł. XIX w. areał wsi liczył 3503 mórg, mieszkało 526 osób, stało 32 domy.

Krajobraz kulturowy wsi zachowany w dobrym stanie, czytelny układ przestrzenny - ulicowo – placowy, w osi póln. – pld. na drodze Steblewo – Cedry Wielkie, z kościołami dawnym cmentarzem w centrum, pośrodku placu, z 4 dużymi gospodarstwami po zach. i 3 po wsch. stronie; widoczne tradycyjne siedliska i podział parcel z liczną współczesną zabudową, na pld. krańcu wsi nowy cmentarz z pocz. XX w. Na nawsiu pomnik z figurą Matki Boskiej.

Na terenie wsi wydzielono 18 miejsc, na których rozpoznano ślady i punkty osadnicze oraz stałe osady reprezentujące okres od neolitu, wczesnej epoki żelaza i okres średniowiecza. Ze względu na rangę obiektów, w planach zagospodarowania przestrzennego wydzielono 8 stref ochrony archeologicznej.

W Katalogu Zabytków Sztuki, Województwo Gdańskie, t.V, zeszyt 1 wymieniono dom nr 13 z podcieniem wgłębnym, oraz dwa domy podcieniowe – nr 35 i 39

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Tabela 5. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Giemlice

Adres numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
		Układ ruralistyczny	Dobrze zachowany	GEZ	WEZ	
		Kościół p.w. Św. Jana Chrzciela	Odbudowana wieża	GEZ	WEZ	1299, z dnia 1989.12.28
		Mur wokół kościoła	Częściowo uszkodzony	GEZ	WEZ	1299, z dnia 1989.12.28
		Cmentarz przykościelny		GEZ	WEZ	1299, z dnia 1989.12.28
4		Dom mur. 1910 r.	dobry	GEZ	WEZ	
5		Bud. gospodarczy pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
7		Dom drew. k. XIX w.	omurowany	GEZ	WEZ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

10		Dom mur. k. XIX w.	przebudowany	GEZ	WEZ	
11		Bud. gospodarczy pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
12		Plebania, poł. XIX w.	dobry	GEZ	WEZ	
12		Bud. gospodarczy pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
19		Bud. gospodarczy 1932 r.	dobry	GEZ	WEZ	
20/21		Dom mur. pocz. XX w.	przebudowany	GEZ	WEZ	
25		Dom ceglany. ok. 1930 r.	omurowany	GEZ	WEZ	
29		Bud. gospodarczy pocz. XX w.				
32/33		Dom mur. p. XX w.		GEZ	WEZ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

42		Dom mur. 1893 r.		GEZ	WEZ	
43/33		Dom mur. 1918 r.	dobry	GEZ	WEZ	
46/47		Dom mur. pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
		Cmentarz pocz. XX w.	czynny	GEZ		

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- współczesna zabudowa;
- betonowe „ozdobne” ogrodzenia;
- kamień z 2011 z inskrypcją „Dla tych co byli, są i będą”.

KIEZMARK,

Dawna osada słowiańska, po 1308 r. własność komturii gdańskiej, lokowana na prawie chełmińskim w 1349 r. przez wielkiego mistrza krzyżackiego Hansa Dusemera, od 1454 r. do 1793 i w latach 1807 – 1814 w obrębie posiadłości ziemskich miasta Gdańska. W latach 1920 – 39 w obrębie Wolnego Miasta Gdańska, kilkakrotnie niszczona przez powódzie i wojny.

Krajobraz kulturowy częściowo zniekształcony, układ przestrzenny złożony z kilku jednostek:

- w pld. części ulicówka przy skrzyżowaniu dróg – płn. – pld. Błotnik – Leszkowy i z przeprawy na Wiśle w kierunku zach. z kościołem otoczonym cmentarzem pomiędzy ulicą a wałem Wisły, z wydłużoną częścią pld., na końcu której znajdował się wiatrak i z ok. 5 gospodarstwami kolonijnymi w pld. – zach. części;
- w płn. części dawna Pfardorf Kaesemark - ulicówka południkowa z obustronną zabudową ok. 12 niewielkimi domami i wiatrakiem przy wale Wisły,
- jeszcze dalej na płn. dawna Neue Kaesemark Kolonie z ok. 20 zabudowaniami i płn. – zach. części ok. 5 kolonii. Przedzielony został nasypem drogi krajowej

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

nr S7, a obecnie trwają prace budowlane tej drogi, budową nowego mostu, zdecydowanie odcinając pñ. część wsi. W części pñd. krajobraz kulturowy Kiezmarmu składa się z ryglowego kościoła parafialnego z 1727 r. otoczonego cmentarzem ze starodrzewem i ocalałymi pojedynczymi historycznymi nagrobkami.

Na terenie wsi zarejestrowano 5 stanowisk archeologicznych, głównie z okresu średniowiecza, jedno z okresu neolitu.

Tabela 6. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Kiezmarm

Adres	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
		Układ ruralistyczny	czytelny	GEZ	WEZ	
ul. Kwiatowa 1		Dom drew. k. XIX w.	Omurowany	GEZ	WEZ	
ul. Kwiatowa 28		Dom mur. k. XIX w.	Przebudowany	GEZ	WEZ	
ul. Kwiatowa 14		Dom ryglowy poł. XIX w.	Częściowo omurowany	GEZ	WEZ	
ul. Spacerowa 3		Dom drew. 1849 r.	Zniszczony	GEZ	WEZ	postulowany
ul. Spacerowa 3		brama	1900	GEZ	WEZ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

ul. Spacerowa 6		Dom drewn. 1860/70 r.	Ocieplony	GEZ	WEZ	
ul. Spacerowa 8		Kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskie 1727 r.	Po remoncie elewacji i dachu	GEZ	GEZ	291 z dnia: 1962.08.06
ul. Spacerowa 8		Cmentarz przykościelny XVII w.				291 z dnia: 1962.08.06
ul. Wałowa 2		Dom drewn. k. XIX w. Strażnica wałowa Poł. XIX w.	Dobry	GEZ	WEZ	1860, z dnia: 2010.05.04
ul. Wałowa 8		Dom mur. 1905 Dawna karczma	Ocieplony	GEZ	WEZ	
ul. Wałowa 12		Dom mur. pocz. XX w.	Omurowany	GEZ	WEZ	
ul. Wiślana 5		Dom mur. 1910 r.	Dobry	GEZ	WEŻ	
ul. Wiślana 23		Dom drewn. k. XIX w.	Ocieplony	GEZ	WEŻ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

ul. Wiślana 27		Bud. gospodarczy pocz. XX w.		GEZ	WEŻ	
ul. Wiślana 27		Dom drew. k. XIX w.	b. zły	GEZ	WEŻ	
Serowo, d. Błotnik PGR		Bud. mieszkalny	przebudowany	GEZ	WEZ	
ul. Wałowa/ Wiślana		Kapliczka 1945 r.	Odnowiona	GEZ	WEZ	

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- przecięcie wsi nasypem drogi szybkiego ruchu nr 7;
- współczesna zabudowa;
- betonowe „ozdobne” ogrodzenia;
- kapliczka zbudowana po 1945 r.

KOSZWAŁY

Wieś lokowana na prawie chełmińskim w 1334 r. przez wielkiego Mistrza Luthera von Braunschweig, po poł. XVI w. kolonizacja na prawie „olenderskim”. od 1454 r. do 1793 i w latach 1807 – 1814 w obrębie posiadłości ziemskich miasta Gdańska. W latach 1920 – 39 w obrębie Wolnego Miasta Gdańska.

Krajobraz kulturowy wsi silnie zmieniony, układ ulicowo placowy z kościołem w centrum (ob. współczesnym) z koloniami przy drogach prowadzących w kierunku płn. i wsch., płn. część odcięta drogą S-7, ekspansja współczesnej zabudowy.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Odkryto ok. 26 śladów i punktów osadniczych z okresu neolitu, wczesnej epoki żelaza, okresu wpływów rzymskich, średniowiecza i okresu nowożytnego. Na terenie miejscowości znajdują się też ślady cmentarzysk płaskich i osady pradziejowe, zlokalizowane w centrum wsi i na południe od centrum.

Tabela 7. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Koszwały

Adres numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
Wiślana 44		Dom drewn. k. XIX w.	omurowany	GEZ	WEZ	
		Cmentarz przykościelny	częściowy	GEZ	WEZ	
Gdańska 7		Dom drewn. k. XIX w.		GEZ	WEZ	
Gdańska 21		Dom podcieniowy 1782 r.	zadowalający	GEZ	WEZ	121 z dnia 1959.11.10
23		Dom ryglowy 1790 r.	dobry	GEZ	WEZ	postulowany
Gdańska 27		Dom drewn. 1903 r.	zadowalający	GEZ	WEZ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Modrzewio wa 1		Zagroda holenderska pocz. XX w.	Część gosp. przebudowana	GEZ	WEZ	
Spacerowa 27		Dom mur. pocz. XX w.		GEZ	WEZ	
Wałowa 3		Zagroda holenderska	Część Gos. W złym stanie	GEZ	WEZ	
Wałowa 4		Zagroda holenderska	zadowalający	GEZ	WEZ	

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- przecięcie wsi drogą S7;
- współczesna zabudowa;
- współczesny kościół.

LESZKOWY,

Wieś lokowana została przez krzyżaków na prawie chełmińskim w 1384 r., w 1552 r. potwierdzony przywilej lokacyjny, w XVII w. osadnictwo menonickie. Wieś była kilkakrotnie całkowicie zniszczona podczas wojen: 13 – letniej oraz szwedzkich w XVII w. W 2 poł. XIX w. areał wsi liczył 4403 mórg, mieszkało 197 katolików, 339 ewangelików i 2 menonitów, stało 37 domów.

Krajobraz kulturowy w dobrym stanie, czytelny układ przestrzenny wsi – ulicowo – placowy w osi wsch. – zach. drogi z Cedrów Wielkich do przeprawy na Wiśle, odbudowanym kościołem filialnym p.w. Św. Brata Alberta na prostokątnej parceli dawnego cmentarza; tradycyjną lokalizacją domów mieszkalnych, nasilenie współczesnej zabudowy; zachowana fragmentarycznie dębowa aleja z Kiezmarka, w obrębie wsi aleja kasztanowo – lipowa.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Tabela 8. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Leszkowy

Adres numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
		Układ ruralistyczny	Dobrze zachowany	GEZ	WEZ	
		Kościół filialny p.w. św. Brata Alberta XIV-XVI w.	odbudowany	GEZ	WEZ	1889, decyzja z dnia: 2012.11.19
		Cmentarz Przykościelny XVII w.	uporządkowany	GEZ	WEZ	1889, decyzja z dnia: 2012.11.19
Wałowa 4		Bud. gospodarczy poł. XIX w.	dobry	GEZ	WEZ	
5		Dom mur. 1910 r.	zadowalający	GEZ	WEZ	
23		Dom mur. d. szkoła 1880-90 r.	przebudowany	GEZ	WEZ	
23		Bud. gospodarczy k. XIX w.		GEZ	WEZ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

24		Dom mur. 1849 r.	dobry	GEZ	WEŻ	Postulowany
26/28		Dom mur. 1865 r.	dobry	GEZ	WEŻ	Postulowany
36		Dom mur. 1865 r.	dobry	GEZ	WEŻ	Postulowany
42/44		Dom mur. pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEŻ	
54		Dom drew. Strażnica wałowa. 1903 r.	Otynkowany parter	GEZ	WEŻ	Postulowany

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- współczesna zabudowa;
- kapliczka zbudowana po 1945 r.

MIŁOCIN

Wieś lokowana była w XIV w., jako wieś pańszczyźniana. W k. XVII w. obszar wsi wynosił 54 włóki, 15 mórg i 95 prętów, w 4 ćw. XIX w. wieś liczyła 3632 morgi gruntów, znajdowało się w niej 12 dużych gospodarstw gburskich i 2 zagrodnicze, stało 28 domów, kościół, szkoła, mieszkało 354 mieszkańców, w tym 271 ewangelików i 83 katolików.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Krajobraz kulturowy zachowany w znacznym stopniu, czytelny układ przestrzenny ulicowo – placowy z fundamentami kościoła i cmentarze w centralnej części wsi, z zagrodami gburским po stronie półn. i półd. stronie ulic obrabiających nawsie. W XIX w. zbudowano cukrownie i budynki dla robotników, a po 1945 r. wzdłuż drogi wielorodzinne bloki mieszkalne.

We wsch. części wsi i w centrum, zlokalizowanych jest 14 stanowisk archeologicznych - osad i punktów osadniczych głównie z okresu średniowiecza i epoki nowożytnej, ale też neolitu.

Tabela 9. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Miłocin

Adres numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
		Układ ruralistyczny	czytelny	GEZ	WEZ	
		Kościół ewangelicki	fundamenty	GEZ	WEZ	postulowany
		Cmentarz Przykościelny XVIII w.	uporządkowany	GEZ	WEZ	postulowany
		Transformator l. 30-te XX w.	nieczynny	GEZ	WEZ	
4		Dom mur. 1912 r.	ocieplony	GEZ	WEZ	postulowany

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

4		Brama 1912 r.	dobry	GEZ	WEZ	
4		Bud. gospodarczy pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
8		Dom podcieniowy 1730 r.	W trakcie rewitalizacji	GEZ	WEZ	275 z dnia 1961.12.19
Dz. 101 102/2		Dworek	ruina	GEZ	WEZ	907 z dnia 1978.03.10

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- osiedle bloków PGR;
- kapliczka zbudowana po 1945 r.

STANISŁAWOWO,

Wieś kmieca, istniejąca już na pocz. XIV w., wzmiankowana w 1308 r., ok. 1567 r. osadnictwo holenderskie.

Krajobraz kulturowy zanikający, układ przestrzenny – łańcuchówka i jednodworcza czytelny wraz z rozłogiem pól i rowów melioracyjnych.

Na terenie wsi odkryto 14 obiektów archeologicznych od epoki kamienia do okresu nowożytnego. Strefami ochrony objęto 6 stanowisk, które są pozostałościami osad pradziejowych.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Tabela 10. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Stanisławowo

Adres numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
1		Zagroda holenderska z domem ceglany	otynkowane	GEZ	WEZ	
4		Bud. gospodarczy; Ceglany 1925 r.		GEZ	WEZ	
6		Bud. gospodarczy; Ceglany 1913 r.	dobry	GEZ	WEZ	
14		Bud. gospodarczy; Ceglany 1936 r.	dobry	GEZ	WEZ	
45		Dom murowany	otynkowany	GEZ		
		Kapliczka poł. XX w.	odnowiona	GEZ	WEZ	

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

TRUTNOWY.

Pierwsza zmianka o istnieniu wsi pochodzi z 1308 r., kiedy to Władysław Łokietek nadał ją synom kasztelana gdańskiego Unisława, odsprzedana przez nich w 1310 r. krzyżakom. W 1334 r. miała miejsce lokacja wsi przez wielkiego mistrza Luthera z Brunświku. Wraz z lokacją wsi nastąpiło erygowanie parafii i budowa kościoła. od 1454 r. do 1793 r. i w latach 1807 – 1814 w obrębie posiadłości ziemskich miasta Gdańska, natomiast w latach 1920 – 39 w obrębie Wolnego Miasta Gdańska. Kościół parafialny ok. 1580 r. przejęli ewangelicy.

Krajobraz kulturowy – częściowo zniekształcony ale czytelny układ przestrzenny - owalnica z kościołem i cmentarzem w płn. części dawnego nawsia; zabudowa w znacznej części zastąpiona współczesnymi budynkami po obu stronach ulic ujmujących nawsie.

Na terenie wsi ustalono ok. 13 śladów i punktów osadniczych od epoki kamienia do okresu nowożytnego. W ramach stref ochrony w planach zagospodarowania przestrzennego wydzielono punkty i osady pradziejowe – łącznie 4 strefy.

W Katalogu Zabytków Sztuki, Województwo Gdańskie, t. V, zeszyt 1 oprócz kościoła parafialnego wymieniony został budynek plebanii z 1728 r. dom podcieniowy przy ul. Podcieniowej 4 oraz drewniany dom nr 1.

Tabela 11. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Trutnowy

Adres Numer	zdjęcie	obiekt	Stan zachowania	Ujęci e w GEZ	Ujęcie w WEZ	rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
		Układ ruralistyczny	Czytelny	GEZ	WEZ	
Aleja Lip		Dom ryglowy	Zły	GEZ	WEZ	postulowany

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Aleja Lip 33		Dom ceglany p. XX w.	zniekształcony	GEZ	WEZ	
Aleja Lip 33		Bud. Gospodarczy drewniany XIX/XX w.	zadowalający	GEZ	WEZ	
Aleja Lip 33		Bud. gosp. 1892 r.	dobry	GEZ	WEZ	
Aleja Lip 33		Budynek miesz./gosp.	przebudowany	GEZ	WEZ	
Aleja Lip 33		Ogrodzenie pocz. XX w.	zniszczone	GEZ	WEZ	
Aleja Lip 36		d. plebania 1728 r.		GEZ	WEZ	294 z dn. 06.08.1962
Aleja Lip 40		Dom ceglany k. XIX w.	dobry	GEZ	WEZ	postulowany
Aleja Lip 40		Ogrodzenie 1900 r.	zachowany częściowo	GEZ	WEZ	
Podcieniowa 3		Dom ceglany, l.30. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Podcieniowa 3				GEZ	WEZ	
Podcieniowa 4		Dom podcieniowy	dobry	GEZ	WEZ	120 z dn. 10.11.1959 r.
Podcieniowa 4		ogrodzenie		GEZ	WEZ	120 z dn. 10.11.1959 r.
Podcieniowa 4		Dom ceglany, l.30. XX w.		GEZ	WEZ	
Podcieniowa 4		Budynek gospodarczy drewniany		GEZ	WEZ	postulowany
Podcieniowa 7-8		Ogrodzenie p. XX w.		GEZ	WEZ	
Podcieniowa 9		Dom ceglany, l.30. XX w.		GEZ	WEZ	
Podcieniowa 13		Dom drewn. 1843 r.	zadowalający	GEZ	WEZ	postulowany
Podcieniowa 13		ogrodzenie	dobry	GEZ	WEZ	postulowane
Podcieniowa 13		Bud. gospodarczy 1861, 1922 r.	dobry	GEZ	WEZ	postulowany
Św. Piotra i Pawła 3		d. szkoła l.30. XX w.		GEZ	WEZ	

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Św. Piotra i Pawła 4		Kościół p.w. Św. Piotra i Pawła XIV, XVII w.	dobry	GEZ	WEZ	294 z dn. 06.08.1962 r.
Św. Piotra i Pawła 4		Cmentarz Przykościelny XIV w.	uporządkowany	GEZ	WEZ	294 z dn. 06.08.1962 r.
		Cmentarz Parafialny XX w.	czynny	GEZ	WEZ	
Aleja Lip		Kapliczka 2 poł. XX w.	odnowiona	GEZ	WEZ	

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- współczesna zabudowa;
- betonowe „ozdobne” ogrodzenia.

TRZCINISKO

Wieś założona w 1354 r. na prawie chełmińskim przez Winricha von Kniprode; nowa lokacja „olenderska” w 1601 r. w związku z osadnictwem holenderskim.

Krajobraz kulturowy zanikający, czytelne rozplanowanie przestrzenne łańcuchówki przywałowej i kolonijne na terpach. Rozpoznanych na terenie wsi zostało ok. 4 stanowisk archeologicznych - wyłącznie ślady osadnicze, datowane na okres nowożytny.

W Katalogu Zabytków Sztuki, Województwo Gdańskie, t. V, zeszyt 1 wzmiankowano ujęto dom nr 4 z 1844 r. –i stodołę przy domu nr 8 z 1825 r., które się nie zachowały.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Tabela 12. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Trzcinisko

Adres numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
1		Dom dREW. 4 ćw. XIX w.	dobry	GEZ	WEZ	
2		Dom dREW. 4 ćw. XIX w.	dobry	GEZ	WEZ	
2		Bud. gosp. 1936 r.	dobry	GEZ	WEZ	
2		Stodoła 1939 r.	zadowalający	GEZ	WEZ	
14		Bud. gosp. pocz. XX w.	dobry	GEZ		
16		Dom dREW. 4 ćw. XIX.	ocieplony	GEZ		postulowany
19		Dom dREW. 4 ćw. XIX w. d. szkoła	dobry	GEZ	WEZ	
21		Dawna gospoda	zadowalający	GEZ		
22		Dom ceglany Pocz. XX w.	dobry	GEZ		

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

33		Dom drewn. 4 ćw. XIX w.	dobry	GEZ	WEZ	
33		Bud. gosp. pocz. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	
35		Zagroda holenderska 1879 r.	ocieplony	GEZ	WEZ	
		Kapliczka, 2 poł. XX w.	dobry	GEZ	WEZ	

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- współczesna zabudowa;
- zanik układu holenderskiego gospodarstw.

WOCLAWY,

Dawne dobra rycerskie, wzmiankowane w 1308 r. Od 1310 r. w rękach krzyżackich, którzy lokowali wieś na prawie chełmińskim. Od 1454 r. do 1793 r. i w latach 1807 – 1814 w obrębie posiadłości ziemskich miasta Gdańsk, w latach 1920 – 39 w obrębie Wolnego Miasta Gdańsk. W 1465 r. odnowienie przywileju lokacyjnego. W 1675 r. we wsi pojawili się koloniści menonicy. W XIX w. wzrost liczby katolików, dla których w 1867 r. w płd. części wsi założono cmentarz i wybudowano kościół.

Krajobraz kulturowy wsi zniekształcony przez współczesną zabudowę i drogę S7, słabo rozpoznawalny układ przestrzenny ulicowo placowy z koloniami, w centrum ruina kościoła i cmentarz; w płd. części wsi relikty cmentarza katolickiego; z historycznej zabudowy dotrwały pojedyncze obiekty; nie zachowały się dom podcieniowy ani, kościół katolicki z XIX w.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Zarejestrowano ok. 14 stanowisk archeologicznych - osady i punkty osadnicze. Wydzielono na terenie wsi 5 stref ochrony archeologicznej.

Tabela 13. Obiekty zabytkowe z terenu wsi Woławy.

Adres numer	Zdjęcie	Obiekt	Stan zachowania	Ujęcie w GEZ	Ujęcie w WEZ	Rejestr zabytków lub postulat wpis do rejestru zabytków
10		Bud. gospodarczy ceglany	częściowo uszkodzony	GEZ	WEZ	
18		Bud. gospodarczy ceglany; 1935 r.	dobry	GEZ	WEZ	
32 Władysława Łokietka 17		Dom ceglany 1908 r.	dobry	GEZ	WEZ	
43		Bud. gospodarczy ceglany	zadowalający		WEZ	
		Kapliczka	odnowiona	GEZ		

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

		Kościół poł. XIV w .	Ruina	GEZ	WEZ	489 07.02.1974 r.
		Cmentarz przykościelny XIV w.	lapidarium	GEZ	WEZ	489 07.02.1974r.
		d. cmentarz katolicki 2 poł. XX w.	opuszczony	GEZ	WEZ	

współczesne zjawiska przestrzenne i kulturowe:

- wybudowanie w bezpośrednim sąsiedztwie ruin gotyckiego kościoła współczesnego kościoła z plebanią;
- współczesna zabudowa;
- kapliczka zbudowana po 1945 r.

V.4 Formy obiektów zabytkowych występujących na terenie Gminy Cedry Wielkie.

SYSTEM MELIORACJI I OCHRONY PRZECIWPOWODZIOWEJ

Obiekty wchodzące w skład systemu melioracyjnego i ochrony przeciwpowodziowej są jednymi z najbardziej reprezentatywnych dla gminy przykładami zabytków techniki. Pierwsze formy ochrony przeciwpowodziowej (tzw. „stara tama”, groble), system kanałów odwadniających, drogi po groblach powstały w XIII w. lub nawet w XII w. W XIV w. sprowadzono tu osadników z Fryzji, którzy mieli doświadczenie w zagospodarowywaniu cyklicznie zalewanych terenów. Spowodowało to rozwój obwałowań przeciwpowodziowych, systemu melioracyjnego oraz podniesienie produktywności obszaru. Kolejne akcje sprowadzania osadników z terenów Niemiec

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019

DLA GMINY CEDRY WIELKIE

i Holandii (Menonitów) następowały w XVI i XVII w. dla rekultywacji terenu po katastrofalnych powodziach. Cykliczność powodzi (blisko 150 w ciągu 700 lat) wymagało specyficznego podejścia do form kształtowania terenu i gospodarki. Powstał zwarty system melioracyjny wraz z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym: - obwałowania rzek i kanałów, sieć kanałów melioracji podstawowej i szczegółowej wraz z towarzyszącymi urządzeniami technicznymi, siatka polderów, grobli obsadzonych alejami wierzbowymi; historycznie wykształcone w zależności od przebiegu cieków wodnych układy ruralistyczne miejscowości, folwarki i siedliska jednodworcze na terpach, formy gospodarstw – zagrody gburskie i holenderskie, domy podcieniowe, strażnice wałowe; historyczne szlaki komunikacyjne, zadrzewienia (śródpolne, przy ciekach i kanałach, wiatrochronne, przydrożne – szpalerowe, przy siedliskach, na cmentarzach); rozłogi pól; użytki zielone w międzywałach; formy ukształtowania terenu (pozostałości dawnych grobli i tam), lokalizacje dawnych wiatraków – pomp nawadniająco-odwadniających, siedliska osadnictwa rozproszonego, miejsca przepraw przez Wisłę i kanały.

Najważniejszymi zabytkami techniki melioracyjnej na terenie gminy Cedry Wielkie są:

- Kanał Śledziowy i towarzyszący mu Stary kanał wraz z obwałowaniami;
- Kanał Piaskowy i towarzyszący mu Stary kanał wraz z obwałowaniami;
- Kanał Gołębi;
- Obwałowania Wisły;
- Obiekty sięgające swoimi początkami średniowiecza i XVI w., oraz najbardziej reprezentatywne dzieło inżynierskie - przekop Wisły z 1895 r.

UKŁADY PRZESTRZENNE WSI

Na terenie gminy Cedry Wielkie znajdują się charakterystyczne dla warunków terenowych Żuław i okresu powstania układy ruralistyczne wsi. Widoczne są różnice między starszymi obszarami zasiedlenia - sieć osadnicza zwarta oraz późniejszymi (lub wtórnie lokowanymi) o zabudowie rozproszonej. Na przestrzeni wieków część pierwotnych układów została zniekształcona. Wynikało to zarówno ze zniszczeń spowodowanych wojnami lub powodzią, a też osadnictwem na prawie holenderskim w XVI – XVII w., nowymi podziałami gruntów w XIX w. i zmianami w XX w. Niektóre miejscowości prezentują różne formy przestrzenne i układy zwarte i rozproszone. Wszystkie układy wsi zostały objęte ochroną zapisaną w planach zagospodarowania przestrzennego poszczególnych miejscowości.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Wsie powstałe najwcześniej, w średniowieczu prezentują typy:

Układ owalnicy - zabudowa wsi wokół wydłużonego, owalnego placu, na którym znajdował się kościół z cmentarzem oraz rozległy wspólny teren nawsia; zabudowa – duże gospodarstwa gburские po zewnętrznych stronach dróg wydzielających owalną przestrzeń centralną, domy ustawione kalenicowo do drogi, zabudowania gospodarcze otaczające dziedziniec gospodarczy ze stodołami zamykającymi obejście od strony pól, brak gospodarstw zblokowanych w typie holenderskim - Giemlice lokacja 1292 r., wieś kościelna,

Układ ulicowo – placowy - regularne, zgeometryzowane rozplanowanie wsi, z długim, prostokątnym placem, na którym zlokalizowany był kościół z cmentarzem, wzdłuż ulic wydzielających plac duże zagrody gburские złożone z domu mieszkalnego ustawionego kalenicowo do ulicy (dawniej często z podcieniem), oraz obudowane w czworobok podwórza z długą stodołą lub dwiema stodołami zamykającymi gospodarstwo od strony pól, rzadkie występowanie zagród zblokowanych, - Cedry Wielkie lokacja 1350 r., Koszwały lokacja 1334 r., Leszkowy lokacja 1384 r., Miłocin 1364 r.

Układ ulicówki - zabudowa zwarta skupiona przy głównej drodze, zabudowa wolnostojąca i zagrody zblokowane - Cedry Małe (układ wtórny, być może po zniszczeniach dawnego układu owalnicy) wieś lokowana w 1372 r., powtórnie w 1561 r., Długie Pole – lokacja w 1402 r., 1552r. odnowienie lokacji, Kiezmark – lokacja 1292 r., Trutowy – lokacja 1334 r.; Wocławy – lokacja 1384r.

Układy wykształcone w wyniku intensywnej kolonizacji holenderskiej w XVI – XVII w.

Układ jednodworczy, liniowy na terpach, siedliska rozproszone, oddalone nieregularnie od głównej drogi wiejskiej, połączone z nią krótszymi lub dłuższymi dojazdami, zabudowa w formie zagród zblokowanych w typie holenderskim lub wolnostojących dookoła podwórza – wieś Błotnik, początkowo wieś kmieca, lokowana w 1354 r., powtórnie lokowana w 1552 r.

Układ łańcuchówki przywałowej, zabudowa wzdłuż jednej strony drogi biegnącej wzdłuż wału, rozproszona, zabudowania wolnostojące lub zblokowane w zagrodzie typu holenderskiego – Błotnik, Trzcínisko lokacja 1354 r. i 1601 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

KOŚCIOŁY

W gminie Cedry Wielkie do II wojny Światowej znajdowało się 9 kościołów:

- Powstałe w średniowieczu, gotyckie w Cedrach Wielkich, Trutnowach i Wocławach;
- Przebudowane w XVII – XVIII w. kościoły w Giemlicach i Leszkowach;
- Ryglowe z XVII – XVIII w., w Kiezmarnku, Koszwałach i Miłocinie.

W latach 60- tych XIX w. w Wocławach postawiono drugi kościół dla katolików. W 1945 r. zniszczeniu uległy kościoły w Koszwałach, Leszkowie, Wocławach, w 1946 r. spłonął kościół w Cedrach Wielkich, w 1954 r. rozebrano kościół w Miłocinie. Odbudowane zostały w pierwotnej bryle kościoły w Cedrach Wielkich i Leszkowach.

Powstały też na terenie Gminy Cedry Wielkie trzy nowe kościoły; - w Koszwałach w miejscu dawnego, w Cedrach Małych oraz przy ruinie gotyckiego kościoła w Wocławach.

Kościół parafialny p.w. Św. Aniołów Stróżów w Cedrach Wielkich wzniesiony ok. poł. XIV w. ceglany, początkowo jednonawowy, rozbudowany w XV w. do układu bazylikowego z drewnianym stropem. Od zach. wieża w dolnej części ceglana, wyżej o konstrukcji szkieletowej z izbicą i hełmem iglicowym

krytym gontem, nadbudowa naw w XVII w. nadała wnętrzu układ pseudobazyliki. Kościół spłonął w 1946 r., odbudowany został w 1987 r. Z pierwotnego wyposażenia zachowała się płyta oraz odzyskany z Lubeki dawny dzwon – z 1641 r.

Wpisany do rejestru zabytków decyzją nr 609 (d. 486). z dnia 30.05.1972 r. ;

Kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kiezmarnku wzniesiony dla protestantów w 1727 r. w miejscu wcześniejszego, z którego zachowała się partia ścian w zach. i dolna część wieży, zbudowany w konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem ceglany, otynkowanym, salowy,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

pięcioprzęsłowy z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, przykryty stropem o zaokrąglonych partiach przyściennych, z fachwerkową wieżą. Wielokrotnie remontowany, ostatnie większe prace konserwatorskie i remontowe, m.in. remont dachu, konstrukcji ścian i częściowo wyposażenia mały miejsce w latach 2004 – 2011. W kościele znajduje się barokowe wyposażenie – ołtarz główny z 1641 r., ambona z ok. poł. XVII w., prospekt organowy z 1773 r., chrzcielnica z ok. 1640 r., płyty nagrobne w posadzce kościoła, świeczniki i lichtarze oraz barokowe witraże w oknach. Od 2011 r. w kościele znajdują się relikwie Św. Jana Pawła II.

Wpisany do rejestru zabytków decyzją nr 291 (d. 210) z dnia 6.08.1962 r.

Kościół parafialny p.w. Św. Jana Chrzciciela w Giemlicach. Parafia wzmiankowana

w 1468 r. Kościół w Giemlicach, jako jedyny w gminie należał nieprzerwanie do katolików. Obecny kościół wzniesiony w 1840-41 r. w miejscu starszego, (lub częściowo przebudowany starszy kościół), murowany, otynkowany, jednonawowy z wydzielonym prezbiterium i wieżą. We wnętrzu trzy pary

słupów podpierają drewniany strop. Wieża w dolnej części kwadratowa, wyżej 8 – boczna, zniszczona, odbudowana została w 2007 r. Zachowane zostało wyposażenie kościoła ołtarz główny z ok. poł. XVIII w. i 2 ołtarze boczne z k. XVIII w., ambona z k. XVIII w., prospekt organowy z 2 poł. XVIII w., chór muzyczny z 2 poł. XVIII w. i 1 poł. XIX w., chrzcielnica z 3 tercji XIX w., konfesjonał z 1 poł. XIX w., feretron z XIX w., świeczniki barokowe i lichtarze, dzwony z 1699 i 1837 r., Kościół wpisany został do rejestru zabytków decyzją nr 1299 (d.1080) z dnia 28.12.1989;

Kościół filialny p.w. Św. Brata Alberta w Leszkowach prawdopodobnie pierwszy kościół wybudowany został w średniowieczu, niszczonego podczas wojen i powodzi, pierwotnie w konstrukcji szkieletowej, przejęty przez protestantów przebudowany został w 3 ćw. XVII w. na

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

murowany. Rozbudowany w 2 poł. XIX w. o nawę płn. mieszczącą empore oraz zakrystię i ścianę wsch., postawiono nową wieżę. Kościół uległ zniszczeniu w 1945 r. i znajdował się w stanie ruiny do lat 80 – tych XX w. W latach 1987 - 1992 miała miejsce odbudowa – bez wieży. Z dawnego wyposażenia ocalały płyty nagrobne w posadzce kościoła. Wpisany do rejestru zabytków decyzja nr 1889 z dn. 19.11.2012 r.

Kościół parafialny p.w. Św. Piotra i Pawła w Trutnowach wzmiankowany był w 1334 r., prezbiterium z ok. poł. XIV w., nawy z 2 poł. XIV w., ceglany na niskiej podmurówce kamiennej, trójnawowy, trójprzęsłowy z węższym, dwuprzęsłowym prezbiterium nakrytym sklepieniem gwiaździstym,

z masywną wieżą od zach. Pierwotna szkieletowa górna część wieży z izbicą rozebrana w 1945 r. Ryglowa wystawka w płd. połaci dachu z XIX w. Zachowane wyposażenie ołtarz główny z 1675 r., ambona z elementami XVII i XVIII w. chór muzyczny z ok. 1600 r., chrzcielnica z poł. XVIII w., stalle z 1 poł. XVII w., kropielnica z XIV w., płyta nagrobna, gotycki dzwon z XV/XVI w. polichromia z XIX i XX w.

Ruina kościoła w Wocławach. Kościół wzmiankowany w 1384 r., wybudowany w 2 poł. XIV w., w formie trójnawowej bazyliki o przesklepionych nawach bocznych, z wieżą od zach., spalony w 1729 r., odbudowany w 1730 w obrębie nawy głównej, nadbudowano wieżę w konstrukcji szkieletowej z blaszanym hełmem, od

1945 r. w ruinie.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Nowe kościoły na terenie Gminy Cedry Wielkie.

- Kościół filialny p.w. Ducha Świętego, w Cedrach Małych, parafia w Kiezmaku;
- Kościół parafialny p.w. Św. Antoniego z Padwy w Wocławach zbudowany wraz z plebanią w l. 70-80-tych XX w. parafię utworzono w 1982 r.
- Kościół p.w. Św. Teresy Benedykty od Krzyża z 1995-98 r. w Koszwałach.

Te współczesne budowle sakralne reprezentują aktualne trendy architektoniczne. Kościół w Koszwałach zbudowany wg projektu aut. Pracownia Bauma - Kwieciński prezentuje wyróżniającą się nowoczesną formą o wysokich walorach estetycznych.

ZABUDOWA WIEJSKA

Domy podcieniowe:

Są najbardziej efektownym typem zabudowy żuławskich wsi. Z licznych dawniej domów podcieniowych na obszarze gminy Cedry Wielkie zachowały się jedynie 3 pochodzące z XVIII w., w tym dwa najstarsze i największe obiekty na całych Żuławach:

Dom podcieniowy w Miłocinie – nr 8 (dawniej nr 15) z 1731 r. piętrowy, z podcieniem wspartym na 8 słupach z murowanym, otynkowanym parterem i fachwerkowym piętrem, szczytami i wystawką, wewnątrz z wysoką sienią z obiegającym ją dookoła 8 – boczną galerią, wpisany do rejestru zabytków decyzją nr 275 (d. 178) z dnia 19.12.1961 r; Objęty

realizowanym projektem „Folwark Żuławski”.

Dom podcieniowy w Trutnowach przy ul. Podcieniowej 4 zbudowany w latach 1720 – 1726, piętrowy, z murowanym parterem, fachwerkowym piętrem, szczytami i wystawką; wewnątrz z wysoką sienią i obiegającą ją dookoła galerią. Wpisany do rejestru zabytków decyzją

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

nr 120 (d. 9) z dnia 10.11.1959 r. Siedziba Stowarzyszenia Żuławy Gdańskie.

Dom podcieniowy w Koszwałach przy ul. Gdańskiej 21 (d. Koszwały 8) z 1792 r. parterowy, o murowanym przyziemiu, fachwerkowej wystawce i szczytach. Wpisany do rejestru zabytków decyzją nr 121 (d. 10) z dnia 10.11.1959;

Dom przy ul. Gdańskiej w Cedrach Małych jest przykładem wtórnego przekształcenia podcienia w przeszkloną werandę – obecnie w stanie silnej destrukcji.

Budownictwo ryglowe:

Najefektowniejszym przykładem żuławskiego budownictwa ryglowego jest kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kiezmarnie (omówiony wyżej). Na terenie gminy zachowanych kilka pojedynczych przykładów niewielkich budynków parterowych np. - Koszwały, ul. Gdańska 23; Trutowy Aleja Lip 26.

Zupełnie innym przykładem jest dom w Cedrach Wielkich, ul. Pionierów Żuławy 52 duży dom ryglowy z ryglową facjatą, wtórnie otynkowany, z wysokim, mansardowym dachem;

Elementy konstrukcji ryglowej pojawiają się w kilku obiektach w facjatkach, ścianach szczytowych lub kolankowych, np. Leszkowy 21.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Domy drewniane, parterowe, wieńcowe, z oszalowanymi pionowo szczytami:

Był to niegdyś najbardziej rozpowszechniony typ budynku mieszkalnego, który wznoszony był na przestrzeni dłuższego okresu, zarówno jako wolnostojący dom zagrodniczy jak też zblokowany w zagrodzie tupu holenderskiego. Typ ten najszybciej też ulegał przebudowie i wymianie. Często domy te są nierozpoznane z uwagi na otynkowanie ścian. Na terenie gminy Cedry Wielkie dotrwało kilka takich obiektów, np.: Błotnik 37, 55, Cedry Małe, ul. Łąkowa 4, Żuławska 4, Kiezmark ul. Spacerowa 3, 21, 39, Kiezmark, ul. Wałowa 2 - strażnica wałowa, budynek wpisany do rejestru zabytków decyzją nr 1860, z dnia 04.05.2010 r., Leszkowy, budynek strażnicy wałowej; Trzcínisko.

Domy drewniane 1,5 kondygnacyjne, z oszalowaną pionowo ścianką kolankową

Był to typ domów większych gospodarstw, czasem gospód, budowane od 2 poł. XIX w. Obecnie zachowane pojedyncze przykłady: - Cedry Małe ul. Żuławska 43, ul. Żuławska 24, Kiezmark ul. Spacerowa 3 (w stanie ruiny), 49.

Odmianą są domy parterowe z ryglową facjatką: - Błotnik 39, 49, 55, Cedry Małe 43 (otynkowany), Cedry Wielkie ul. Płazyńskiego 25, Giełlice 7, Leszkowy 24, Trutowy 2.

Domy drewniane, parterowe z nadwieszoną facjatką:

Są to budynki, prawdopodobnie głównie dawne gospody budowane od poł. XIX w.:

Cedry Wielkie, ul. Płazyńskiego 1, dawna gospoda w d. Trutnowskim Polu, Kiezmark, ul. Wiślana 27 (otynkowany), Koszwały ul. Gdańska 27, Trzcínisko 33.

Budynki murowane

Pośród różnorodnych form budownictwa ceglanego, którego dynamiczny rozwój nastąpił na przełomie XIX i XX w. na terenie Gminy Cedry Wielkie na uwagę zasługuje typ dużego domu murowanego, 7-9 osiowego, parterowego lub 1,5 kondygnacyjowego, z piętrowym pseudoryzalitem pośrodku, ze starannym oblicowaniem ścian i detalem, niekiedy z użyciem żółtej lub białej cegły licówki, zachowaną już tylko częściowo stolarką okienną i drzwiową. Obiekty takie znajdują się w każdej wsi w gminie, najbardziej reprezentacyjne przykłady: - Cedry Małe, ul. Żuławska 41, Cedry Wielkie Osadników Wojskowych 33, 41, ul. Płazyńskiego 41, Kiezmark, ul. Wałowa 12 (ob. przebudowany), Leszkowy 36, 42, Miłocin 2 (obecnie otynkowany), Trutnowy, Aleja Lip 40;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019

DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Tylko incydentalnie na terenie gminy napotkać można historyczne budynki mieszkalne murowane, piętrowe. Jedyne takie obiekty to domy przy ul. Obrońców Poczty Polskiej związane z dawną cukrownią i przy ul. Osadników Wojskowych 31 35, 55 w Cedrach Wielkich.

Zabudowania gospodarcze na terenie gminy Cedry Wielkie zachowały się przeważnie jako duże, ceglane, przeważnie 1,5 kondygnacyjne budynki, np.: Błotnik 3, 5, 7, Cedry Wielkie, ul. Osadników Wojskowych 9, 29, 55, Giemlice 5, 11, Trutnowy, Aleja Lip 35, Wocławy 10. O wiele mniej zachowało się obór i stajni z ceglanym parterem i szkieletowym półpiętrzem, np.: Cedry Wielkie, ul. Pionierów Żuław 52a, Giemlice 10, jednak ich stan techniczny ulega postępującej destrukcji.

Zanikają drewniane budynki gospodarcze – spichlerze, stodoły zaobserwowane w bardzo złym stanie technicznym jedynie w pojedynczych przykładach; Błotnik 49, 53, 55, Trutnowy, Aleja Lip 33, Podcieniowa 9.

Charakterystyczny dla Żuław typ zagrody holenderskiej - zblokowanych w ciąg budynek mieszkalny i gospodarczy, zachowany jest w kilku przykładach, głównie z wsi o układzie rozproszonym, położonych przy wale i na terpach np.: - Błotnik 39, 43, Koszwały, ul. Modrzewiowa 1, ul. Wałowa 3, 4, Stanisławowo 1, Trzciniśko, 2, 5, 16. Pierwotny układ złożony z 3 budynków – domu, obory i stodoły, w Gminie Cedry Wielkie występujący w typie wzdłużnym, obecnie w całości nie jest zachowany.

CMENTARZE

Wraz z powstawaniem wsi i erygowaniem kościołów zakładane były cmentarze. Takie istniały przy kościołach w Cedrach Wielkich, Giemlicach, Kiezmarku, Koszwałach, Leszkowach, Miłocinie, Trutnowach, Wocławach. Z wyjątkiem Kiezmarka są wszystkie już nieczynne, aczkolwiek przy kościołach w Giemlicach i Trutnowach zachowały się groby powojenne. Na niektórych zachowały się historyczne nasadzenia, głównie z XIX/XX w. Na terenach cmentarzy przykościelnych w Wocławach, Trutnowach i Leszkowach znajdują się drzewa wpisane do rejestru drzew pomnikowych.

Na nekropoliach, gdzie ocalało więcej obiektów sepulkralnych powstały lapidaria: – Koszwały, Wocławy, Miłocin (w zamierzeniu).

Cmentarze przykościelne w Giemlicach, Kiezmarku, Leszkowach i Wocławach objęte są ochroną wynikająca z wpisania do rejestru zabytków kościołów wraz z otaczającymi ich cmentarzami tym

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

samym numerem decyzji. Cztery nekropolie założono w XIX i XX w. – w Długim Polu, cmentarz zachowany szczątkowo, katolicki w Wocławach, z zachowaną zielenią oraz czynne w Giemlicach i Trutnowach.

KAPLICZKI I KRZYŻE PRZYDROŻNE.

Na Żuławach do 1945 roku kapliczki, jako forma kultu występowały pojedynczo, związane z ludnością katolicką. W gminie Cedry Wielkie jedyna taki obiekt – pomnik poświęcony Matce Boskiej z 1904 r. zachował się w Gielmicach. Na wysokim, masywnym cokole z tablicami inskrypcyjnymi ujętymi w neogotyckie, maswerkowe obramienia ustawiona została całopostaciowa figura Matki Boskiej w koronie, z Dzieciątkiem na ręku.

Wraz z przybyciem osadników wyznania katolickiego powstało kilka nowych kapliczek – Błotnik, Cedry Małe, Cedry Wielkie, Długie Pole, Gielmice, Kieźmark, Leszkowy, Trutowy, Wocławy. Część z nich zbudowano jeszcze w latach 40-tych XX w., inne później i zapewne tendencja ta będzie rosła. Przeważnie prezentują jeden typ – o trzech poziomach z oszkloną lub otwartą aediculą mieszczącą figurę. Były wielokrotnie remontowane i estetyzowane zgodnie z aktualnymi trendami, nie jest więc jednoznaczne ustalenie w tych najstarszych pierwotnego wyglądu. Prawdopodobnie niektóre kryją w sobie relikty niewielkich pomników upamiętniających I Wojnę Światową. Są one ważnym świadectwem kulturowym regionu.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

kapliczka w Cedrach Małych, kapliczka w Długim Polu, kapliczka w Trutnowach

Także wraz z powojennymi osadnikami pojawił się obyczaj ustawiania krzyży przydrożnych, jednakże obecne są w większości realizacją nową, ujednoliconą, a jedyne różnice stanowią ogrodzenia, w których wykorzystano niekiedy kute kraty z obejmów grobowych.

POMNIKI

Na terenie gminy Cedry Wielkie zachował się jeden pomnik upamiętniający I Wojnę Światową stojący dawniej w Cedrach Wielkich, a obecnie zdemontowany w lapidarium w Miłocinie. Jest to masywna struktura złożona z kilku elementów, kamiennych bloków z czerwonego piaskowca z wykutą inskrypcją na ścianach.

Współcześnie ustawiono kilka obiektów upamiętniających ważne wydarzenia z dziejów gminy:

- Cedry Wielkie, pomnik w formie głazu z inskrypcją i szlaką upamiętniający śmierć więźniów obozu koncentracyjnego Stutthof prowadzonych w dniach 25 i 26 stycznia 1945 r. przez teren gminy Cedry Wielkie;
- Trutowy – pomnik w formie głazu z brązową tablicą poświęcony 700 – leciu wsi. – 1308 – 2008;
- Giemlice - pomnik w formie głazu z inskrypcją „Dla tych co byli, są i będą, Giemlice 1291 – 2011”;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- Błotnik, pomnik w formie głazu z inskrypcją i mapką upamiętniający 120 rocznice przekopu Wisły z 2015 r.;
- Koszwały – pomnik w formie wysokiego głazu ze zeszlifowaną ścianą na której wypunktowana jest twarz papieża Jana Pawła II oraz inskrypcja upamiętniająca jego pontyfikat.

ZIELEŃ URZĄDZONA

Tematyka urządzonej zieleni na terenie gminy Cedry Wielkie, postulowana w Gminnym Programie Opieki Nad Zabytkami na lata 2008 – 2015 nadal nie została rozpoznana. Pod definicją „zieleni urządzonej” rozumie się nasadzenia dokonane przez człowieka w celu bądź estetyzacji otoczenia, bądź wyznaczenia w krajobrazie czytelnych granic. Na terenie gminy Cedry Wielkie zachowały się następujące typy takich historycznych układów zieleni:

- Obsada obwiednia i wydzielająca kwatery na cmentarzach – najbardziej czytelna na cmentarzu przy kościele w Kiezmaku, w innych zachowana fragmentarycznie lub jak w Długim Polu, wcale;
- Aleje wzdłuż dróg – zachowane na znacznej długości w Kiezmaku, Długim Polu, częściowo przy Leszkowach;
- Szpalery i aleje wierzbowe na groblach – zachowane w mniejszym lub większym stopniu w póln. i wsch. części gminy;
- Niewielkie parki i ogrody przy siedliskach – jest ich stosunkowo dużo, ale nie są rozpoznane; najważniejsze ujęte zostały w Gminnej Ewidencji Zabytków i postulowane do wpisania do rejestru zabytków wraz z zespołami tych zagród.

Nowym zjawiskiem w krajobrazie Żuławskim były nasadzenia ochronnych pasów zieleni o znacznej kilkudziesięciometrowej szerokości ciągnących się przez długimi odcinkami w krajobrazie, a także tworzenie parków na terenach nawsia wsi ulicowo – placowych i owalnicowych. Nowe nasadzenia mieszając się z dawnym starodrzewem zniekształcają dawny wygląd tych wnętrz, ale jednocześnie stwarzają nowe formy krajobrazowe.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Tabela 14. Zespoły zieleni urządzonej na terenie Gminy Cedry Wielkie:

lp.	miejsowość	Lokalizacja zieleni	Stan zachowania	postulaty
1	Błotnik 55	zespół zagrodowy folwarku żuławskiego 2 poł. XIX w.,	Fragmentaryczna, widoczna sylweta zieleni	Wpisanie całego zespołu do rejestru zabytków;
2	Błotnik 43	zespół zagrodowy folwarku żuławskiego; przełom XIX/XX w.	Fragmentaryczna od płn. Widoczna sylweta zieleni, szpaler przy drodze	w ramach opracowania zabytkowej zielenie całej wsi;
2	Cedry Małe ul. Żuławska 33	zespół zagrodowy folwarku żuławskiego; przełom XIX/XX w.	Pojedyncze starodrzewy	w ramach opracowania zabytkowej zielenie całej wsi;
2	Cedry Małe ul. Żuławska 41	zespół zagrodowy folwarku żuławskiego; pocz. XX w.;	Pojedyncze starodrzewy	w ramach opracowania zabytkowej zielenie całej wsi
5	Cedry Małe ul. Żuławska 43	zespół zagrodowy	Pojedyncze starodrzewy	w ramach opracowania zabytkowej zielenie całej wsi
6	Cedry Wielkie ul.Osadników Wojskowych 13	teren przykościelny – dawny cmentarz	zachowany relikto- starodrzew. widok zespołu całkowicie zdegradowany poprzez dziwaczną architekturę nowej plebanii	zespół cenny z wpisany do rejestru zabytków decyzją nr 609 z dn. 30.05.1972 r.
7	Cedry Wielkie ul.Osadników Wojskowych 55	zespół zagrodowy folwarku żuławskiego; przełom XIX/XX w.;	Pojedyncze starodrzewy	w ramach opracowania zabytkowej zielenie całej wsi;
8	Cedry Wielkie	zespół zagrodowy	Park z dość dobrze	Wpisanie całego zespołu do rejestru

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

	ul. Płazyńskiego 7/9	folwarku żuławskiego; przełom XIX/XX w.	zachowanym starodrzewem z importowanymi gatunkami zieleni	zabytków
9	Długie Pole 111	Park folwarczny	Zachowany fragmentarycznie	Opracowanie dokumentacji parkowej
10	Długie Pole	Aleja	zadowalający;	w ramach opracowania zabytkowej zieleni całej gminy
11	Giemlice	Cmentarz przykościelny XVII- XX w.	Zachowane fragmentaryczne nasadzenia	wpisany do rejestru zabytków decyzją 1299 z dnia 1989 r. 12 28.
12	Kiezmark ul. Spacerowa 3	Ogród przy zespole folwarku żuławskiego	Relikty starodrzewu, zabudowania w katastrofalnym stanie	Opracowanie dokumentacji parkowej Wpisanie całego zespołu do rejestru zabytków
13	Kiezmark	Cmentarz przykościelny; XIV wieku	Zachowana zielen obwiednia i aleje	Cmentarz wpisany do rejestru zabytków decyzją nr 291 z dnia: 1962.08.06
14	Kiezmark ul. Wiślana 27	zespół zagrodowy folwarku żuławskiego; koniec XIX w;	zachowana zielen dawnego ogrodu-parku;	postulat wykonania dokumentacji historyczno – konserwatorskiej; Wpisanie całego zespołu do rejestru zabytków
15	Kiezmark Wałowa 2	zespół strażnicy wałowej; koniec XIX w.	Pojedyncze starodrzewy;	wpisany do rejestru zabytków decyzją 1860,z dnia: 2010.05.04
16	Kiezmark Serowo 2	Dawny folwark	zachowany starodrzew oryginalnego ogrodu- parku;	Opracowanie dokumentacji parkowej;
17	Kiezmark	Aleja przy drożna	Dobry	Dokumentacja w ramach opracowania zabytkowej zielenie całej wsi
18	Koszwały	Cmentarz przykościelny	Relikty i odrosty zieleni obwiedniej	nierozpoznany
19	Koszwały, ul. Gdańska 21	Drzewa przy domu podcieniowym	Pojedyncze starodrzewy	Dom wpisany do rejestru zabytków decyzją nr 121,z dnia 1959.11.10
20	Koszwały, ul. Gdańska 23	Drzewa przy domu mieszkalnym	Pojedyncze starodrzewy	Wpisanie całego zespołu do rejestru zabytków

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

21	Leszkowy	Cmentarz przykościelny	Relikty zieleni	Teren wpisany do rejestru zabytków decyzją 1889, decyzja z dnia: 2012.11.19
22	Miłocin działka nr 79	dawny cmentarz; przełom XVIII/XIX w.	zieleń cmentarna i relikty nagrobków; uporządkowany	Wpisanie całego zespołu do rejestru zabytków;
23	Stanisławowo	Dz. nr 12	nierozpoznana	
24	Trutowy ul. Podcieniowa 13	Zespół zagrody	Pojedyncze starodrzewy;	<u>proponuje się wpisanie do rejestru zabytków jako zespół zagrodowy;</u>
25	Trutnowy	18	Zachowany starodrzew obwiedni	dobry; wpisany do rejestru zabytków;
26	Trutowy Aleja Lip 40	42	Ogród ze starodrzewem;	Stan dość dobry; <u>proponuje się wpisanie do rejestru zabytków jako zespół;</u>
27	Trutnowy	36	przykład zachowanego niewielkiego zespołu zagrodowego	Sporządzenie inwentaryzacji;
28	Trzcínisko 16	Zespół zagrody z parkiem	Duży park z bogatą zielenią	Nierozpoznane <u>proponuje się wpisanie do rejestru zabytków jako zespół</u>
29	Wocławy		Pojedynczy starodrzew dębu;	historyczny układ zieleni zdegradowany Wpisany do rejestru zabytków;
30	Wocławy działka nr 98/2	dawny cmentarz katolicki XIX/XX w.	relikty nagrobków, starodrzew;	Opracowanie dokumentacji cmentarnej i Wpisanie całego zespołu do rejestru zabytków

ZABYTKI TECHNIKI

Oprócz zabytków związanych z melioracją na terenie gminy odnaleźć można pozostałości innych dziedzin przemysłowych:

- Relikty linii kolejki wąskotorowej Cedry Wielkie – Pszczółki z 1888 r.
- Relikty okrężnej linii Gdańskiej Kolejki Dojazdowej z 1905 r.

Tory zdemontowane zostały w latach 50-60 – tych XX w., a pozostałości znajdujące się na terenie całej gminy, dotychczas nie zostały wystarczająco rozpoznane. Zachowały się większe lub mniejsze odcinki nasypu, mostki lub relikty mostków nad rowami, place przeładunkowe, przebudowane budynki dawnych stacji – np. w Cedrach Wielkich.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- Pozostałości zabudowań cukrowni w Cedrach Wielkich.
- Wyrobiska cegielni w Giemlicach.
- Brukowany fragment drogi w Stanisławowie.
- Miejsca historycznych przepraw przez Wisłę w Kiezmarku i Leszkowach.
- Budynki transformatorów z lat 30-tych XX w. w Leszkowach i Mirocinie.

Nierozpoznane są dawne mleczarnie, kuźnie, piekarnie, masarnie, stolarnie, itp.

MAŁA ARCHITEKTURA

Dla większych zagród żuławskich charakterystycznym elementem tzw. małej architektury były ceglane bramy i ogrodzenia. W znacznej mierze uległy zniszczeniu, a zachowane przykłady przeważnie znajdują się w złym stanie technicznym. Egzemplarze z terenu Gminy Cedry Wielkie przedstawiają różnorodne formy od niskich, ceglanych słupków, między którymi niegdyś rozciągał się sztachetowy parkan –np. Trzcínisko 16, słupki obetonowane – Leszkowy, posesja b.n., po realizacji bardziej wyszukane, z użyciem kształtowej, naprzemiennych białych i czerwonych cegieł – Kiezmark 39, czy też dłuższe odcinki muru – Długie Pole, Trutowy 42. Słupki bramne z Koszwał z 1939 r. dekorowane są przedstawieniami gmerków, zachowując wywodzącą się od średniowiecza tradycję tych znaków.

ZABYTKI RUCHOME

Zabytki ruchome w gminie Cedry Wielkie to zachowane wyposażenia historycznych kościołów:

W kościele parafialnym p.w. Św. Jana Chrzciciela w Giemlicach są to:

- Ołtarz główny, barokowy z pocz. XVIII w. z obrazami – Chrzt Chrystusa z 2 tercji XIX w. i św. Michał z 2 poł. XVIII w. rzeźby Św. Piotra, Św. Pawła oraz Chrystusa z aniołami w zwieńczeniu;
- Dwa ołtarze boczne z 1 poł. XVIII w. z rzeźbami aniołów i świętych oraz obrazami, w pld. obraz Chrystus na Krzyżu z Matką Boską, Św. Janem i Marią Magdaleną z 2 tercji XIX w., pozostałe późniejsze – Najświętsze Serce Jezusa, Najświętsza Maria Panna, Św. Józef z Dzieciątkiem;
- Ambona późnobarokowa z k. XVIII w. z rzeźbami Ewangelistów i Ojców Kościoła oraz Chrystusa Zbawiciela;
- Chór muzyczny zestawiony po 1840 r.;
- Prospekt organowy z 2 poł. XVIII w., z malowanymi płycinami;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

- Chrzcielnica;
- feretron z XIX w. w posrebrzanej ramie i z posrebrzanymi sukienkami z obrazami Chrztu w Jordanie i Matka Boska Różańcowa ze Św. Dominikiem i Św. Katarzyną;
- Konfesjonał;
- Chrzcielnica z figurą Mojżesza z XVIII – k. XIX w.;
- 2 świeczniki barokowe z 1699 r.;
- 2 krucyfiksy z XIX w.;
- Monstrancja z 1759 r.;
- Relikwiarz Św. Teresy z ok. poł. XVIII w.;
- Krzyż ołtarzowy z 3 ćw. XVIII w.;
- 2 dzwony, jeden z 1699 r., drugi z 1837 r.

W kościele filialnym p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kiezmarnku:

- Ołtarz główny z 1541 r. z rzeźbami 4 Ewangelistów i aniołów z obrazami Ostatnia Wieczerza i Zmartwychwstanie;
- Ambona z ok. poł. XVII w. z rzeźbami ewangelistów, Św. Piotra i Pawła, malowanymi przedstawieniami Mojżesza i Chrystusa;
- Prospekt organowy z 4 ćw. XVIII w.;
- Chór muzyczny z pocz. XIX w.;
- Chrzcielnica z k. XVIII w.;
- 7 płyt nagrobnych w posadzce kościoła z XVI – XVII w.;
- Świecznik barokowy z 1699 r.;
- Witraże herbowe w oknach z 1727 r. oraz 1900 r. i 1902 r.;
- 2 zegary słoneczne;
- Tarcze zegara wieżowego.

W kościele parafialnym p.w. Św. Piotra i Pawła Trutnowach:

- Ołtarz główny z ok. 1800 r. z rzeźbami z k. XVIII w. Św. Jana Ewangelisty i Św. Józefa; Chrystusa ze stygmatami i 2 aniołów, obraz z 2 poł. XVII w. Matki Boskiej z dzieciątkiem w sukience srebrnej z ok. 1700 r., na zasuwie obraz Wniebowzięcia N. M. Panny z ok. 1800 r.;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

- Tabernakulum z 3 ćw. XVIII w.;
- Balustrada komunijska z 2 ćw. XVIII w.;
- 2 ołtarze boczne z ok. 1720-1740 r., z rzeźbami współczesnymi ołtarzom Św. Antoniego, Św. Jana Nepomucena, z obrazami Ecce Homo i Matka Boska Bolesna;
- Ambona z ok. 1720-1740 r. z rzeźbą Św. Michała Archanioła;
- Chrzcielnica z 4 ćw. XVII w.;
- 2 konfesjonały z 3 ćw. XVIII w.;
- 2 feretrony – z k. XVIII w i obrazami Adoracji Matki Boskiej Różańcowej i Adoracji Dzieciątka, drugi z ok. poł. XIX w. z obrazami matki Boskiej z dzieciątkiem w srebrnej sukience oraz dzieciątka Jezus;
- Krucyfiks procesyjny z k. XVIII w.;
- Obrazy – Panny Mądre i Panny Głupie z ok. Pol. XVIII w., Chrzest w Jordanie z k. XVIII w., Św. Józef z XVIII.XIX w.;
- Rzeźby Św. Piotr i Św. Paweł z ok. poł. XVII w.;
- 2 krucyfiksy z 2 poł. XVIII w.;
- Kielich z ok. 1770-1774 r., kielich z pateną z ok. 1772-1790, relikwiarz z ok. 1772-74, kadzielnica z 1774 r., łódka na kadzidło z ok. poł. XIX w.,
- Krucyfiks ołtarzowy z ok. poł. XVIII w.

oraz pojedyncze płyty epitafijne znajdujące się w posadzkach kościołów w Cedrach Wielkich i Leszkowach. Wraz z budynkami kościołów są one objęte ochroną wynikającą z wpisu kościołów do rejestru zabytków.

Oddzielnym obiektem jest odzyskany dzwon z 1647 r. eksponowany w kruchcie kościoła w Cedrach Wielkich jako przykład powrotu na swoje dawne miejsce zaginionego lub zagrabionego podczas wojny dobra kultury.

Inną grupą są eksponaty z lapidariów:

- Kamienne płyty epitafijne zawieszone na ścianach współczesnego kościoła w Koszwałach;
- Nagrobki z cmentarza ewangelickiego oraz elementy pomnika z I Wojny światowej pochodzący z Cedrów Wielkich znajdujące się obecnie w Miłocinie;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

- Lapidarium przy kościele w Wocławach gdzie złożone zostały nagrobki z innych historycznych cmentarzy, w tym stela z Wróblewa, płyty epitafijne z XVI – XVII w.;
- Trzy głazy z inskrypcją epitafijną eksponowane przy kościele w Cedrach Wielkich.

Oddzielną grupą ruchomych obiektów historycznych są zbiory prywatne znajdujące się w domu podcieniowym w Trutnowach - siedzibie Stowarzyszenia Żuławy Gdańskie i Galerii Autorskiej Daniela Kufla. Są to zarówno elementy wyposażenia domu, jak też eksponaty z dziedziny rzemiosła artystycznego oraz współczesne dzieła sztuki. Nie stanowią elementu budynku wpisanego do rejestru zabytków, więc ich ochrona i promocja spoczywa wyłącznie na właścicielu.

Tabela 15. Stanowiska archeologiczne na terenie Gminy Cedry Wielkie

Lp	Miejscowość	Nr stan.	Rodzaj stanowiska	Chronologia	nr ob.AZP;nr st.
1	BŁOTNIK	1	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;1;
2	BŁOTNIK	2	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;2;
3	BŁOTNIK	3	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	13-46;3;
4	BŁOTNIK	4	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	13-46;4;
5	BŁOTNIK	5	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA	13-46;5;
6	BŁOTNIK	6	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;6;
7	BŁOTNIK	7	PUNKT OSADNICZY	ŚREDNIOWIECZE	13-46;7;
8	BŁOTNIK	8	PUNKT OSADNICZY	ŚREDNIOWIECZE	13-46;8;
9	BŁOTNIK	9	PUNKT OSADNICZY	ŚREDNIOWIECZE	13-46;9;
10	BŁOTNIK	10	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	13-46;10;
11	BŁOTNIK	11	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;11;
12	BŁOTNIK	12	ŚLAD OSADNICTWA;	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY;	13-46;12;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

			ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	
13	BŁOTNIK	13	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;13;
14	BŁOTNIK	14	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;14;
15	BŁOTNIK	15	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;15;
16	BŁOTNIK	16	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;16;
17	BŁOTNIK	17	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;17;
18	BŁOTNIK	18	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;18;
19	BŁOTNIK	19	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	13-46;19;
20	BŁOTNIK	20	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	13-46;20;
21	BŁOTNIK	21	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;21;
22	BŁOTNIK	22	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;22;
23	BŁOTNIK	23	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	13-46;23;
24	BŁOTNIK	24	PUNKT OSADNICZY	ŚREDNIOWIECZE	13-46;26;
25	BŁOTNIK	25	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;27;
26	BŁOTNIK	26	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;28;
27	BŁOTNIK	27	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;27;
28	BŁOTNIK	28	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;30;
29	BŁOTNIK	29	ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;41;
30	BŁOTNIK	30	ŚLAD	ŚREDNIOWIECZE	13-46;42;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

			OSADNICTWA		
31	BŁOTNIK	31	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;43;
32	BŁOTNIK	32	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;44;
33	BŁOTNIK	33	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;45;
34	BŁOTNIK	34	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;56;
35	BŁOTNIK	35	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;57;
36	BŁOTNIK	36	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;58;
37	BŁOTNIK	37	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; ŚREDNIOWIECZE	13-46;59;
38	BŁOTNIK	38	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;63;
39	BŁOTNIK	39	ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;64;
40	CEDRY WIELKIE	1	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	13-46;37;
41	CEDRY WIELKIE	3	PUNKT OSADNICZY	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE/PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;33;
42	CEDRY WIELKIE	4	OSADA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	14-45;16;
43	CEDRY WIELKIE	5	PUNKT OSADNICZY	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;20;
44	CEDRY MAŁE	1	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;32;
45	CEDRY MAŁE	2	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;33;
46	CEDRY MAŁE	3	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;34;
47	CEDRY MAŁE	4	PUNKT	WCZESNE	13-46;35;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

			OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	
48	CEDRY MAŁE	5	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;36;
49	CEDRY MAŁE	6	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;38;
50	CEDRY MAŁE	7	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;39;
51	CEDRY MAŁE	8	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;40;
52	CEDRY MAŁE	9	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;46;
53	CEDRY MAŁE	10	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;47;
54	CEDRY MAŁE	11	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;48;
55	CEDRY MAŁE	12	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;49;
56	CEDRY MAŁE	13	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;50;
57	CEDRY MAŁE	14	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNA EPOKA ŻELAZA; OKRES NOWOŻYTNY	13-46;54;
58	CEDRY MAŁE	15	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;65;
59	CEDRY MAŁE	16	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;66;
60	CEDRY MAŁE	17	ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT	13-46;67;
61	CEDRY MAŁE	18	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;68;
62	CEDRY MAŁE	19	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;70;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

63	CEDRY MAŁE	20	ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT	13-46;71;
64	CEDRY MAŁE	21	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;72;
65	KIEZMARK	1	ŚLAD OSADNICTWA	ŚREDNIOWIECZE	13-46;23;
66	KIEZMARK	2	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;24;
67	KIEZMARK	3	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;60;
68	KIEZMARK	4	ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT	13-46;61;
69	KIEZMARK	5	ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	13-46;62;
70	KOSZWAŁY	1	CMENTARZYSKO	OKRES LATENSKI	13-45;96;
71	KOSZWAŁY	2	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; OSADA	WCZESNA EPOKA ŻELAZA; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;39;
72	KOSZWAŁY	3	ŚLAD OSADNICTWA; STANOWISKA NIE STWIERDZONO	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; NIE STWIERDZONO	13-45;40;
73	KOSZWAŁY	4	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;41;
74	KOSZWAŁY	5	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH	13-45;42;
75	KOSZWAŁY	6	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;43;
76	KOSZWAŁY	7	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	13-45;44;
77	KOSZWAŁY	8	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	13-45;45;
78	KOSZWAŁY	9	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;46;
79	KOSZWAŁY	10	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH	13-45;47;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

80	KOSZWAŁY	11	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH	13-45;48;
81	KOSZWAŁY	12	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; PUNKT OSADNICZY	EPOKA KAMIENIA; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;49;
82	KOSZWAŁY	13	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;50;
83	KOSZWAŁY	14	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; OSADA	NEOLIT; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;51;
84	KOSZWAŁY	15	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;52;
85	KOSZWAŁY	16	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;53;
86	KOSZWAŁY	17	OSADA; OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;54;
87	KOSZWAŁY	18	PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;55;
88	KOSZWAŁY	19	PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;58;
89	KOSZWAŁY	20	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	13-45;70;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

90	KOSZWAŁY	21	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY; PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY; EPOKA NIEOKREŚLONA	13-45;71;
91	KOSZWAŁY	22	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;72;
92	KOSZWAŁY	23	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-45;73;
93	KOSZWAŁY	24	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;74;
94	KOSZWAŁY	25	TERP	OKRES NOWOŻYTNY	13-45;97;
95	KOSZWAŁY	26	ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA NIEOKREŚLONA	13-45;98;
96	MIŁOCIN	1	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	13-45;59;
97	MIŁOCIN	2	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;60;
98	MIŁOCIN	3	ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;61;
99	MIŁOCIN	4	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;62;
100	MIŁOCIN	5	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;63;
101	MIŁOCIN	6	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;64;
102	MIŁOCIN	7	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;65;
103	MIŁOCIN	8	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;66;
104	MIŁOCIN	9	ŚLAD OSADNICTWA	-	13-45;67;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

105	MIŁOCIN	10	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	NEOLIT; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;68;
106	MIŁOCIN	11	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;69;
107	MIŁOCIN	12	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;5;
108	MIŁOCIN	13	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;4;
109	MIŁOCIN	14	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	14-45;9;
110	MIŁOCIN	15	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;15;
111	STANISŁAWOWO	1	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	EPOKA KAMIENIA; WCZESNA EPOKA ŻELAZA; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;89;
112	STANISŁAWOWO	2	OSADA; PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;90;
113	STANISŁAWOWO	3	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; ŚLAD OSADNICTWA;	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY;	13-45;91;
114	STANISŁAWOWO	4	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY; EPOKA NIEOKREŚLONA	13-45;92;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

			OSADNICTWA		
115	STANISŁAWOWO	5	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;93;
116	STANISŁAWOWO	6	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;94;
117	STANISŁAWOWO	7	OSADA; OSADA;	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE;	13-45;95;
118	STANISŁAWOWO	8	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;32;
119	STANISŁAWOWO	9	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;22;
120	STANISŁAWOWO	10	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;28;
121	STANISŁAWOWO	11	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;14;
122	STANISŁAWOWO	12	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	14-45;1;
123	STANISŁAWOWO	13	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;11;
124	STANISŁAWOWO	14	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	14-45;23;
125	TRUTNOWY	1	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	14-45;40;
126	TRUTNOWY	2	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	14-45;19;
127	TRUTNOWY	3	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;17;
128	TRUTNOWY	4	OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;25;
129	TRUTNOWY	5	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;24;
130	TRUTNOWY	6	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;26;
131	TRUTNOWY	7	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;37;
132	TRUTNOWY	8	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;36;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

133	TRUTNOWY	9	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;41;
134	TRUTNOWY	10	OSADA; PUNKT OSADNICZY	OKRES WPLYWÓW RZYMSKICH; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;46;
135	TRUTNOWY	11	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;51;
136	TRUTNOWY	12	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;44;
137	TRUTNOWY	13	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;48;
138	TRUTNOWY	14	PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	14-45;14;
139	TRZCINISKO	1	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;31;
140	TRZCINISKO	2	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-46;53;
141	TRZCINISKO	3	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;55;
142	TRZCINISKO	4	ŚLAD OSADNICTWA	OKRES NOWOŻYTNY	13-46;69;
143	WOCLAWY	1	ŚLAD OSADNICTWA	-	13-45;56;
144	WOCLAWY	2	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;57;
145	WOCLAWY	3	ŚLAD OSADNICTWA; PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;75;
146	WOCLAWY	4	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	EPOKA KAMIENIA; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE / OKRES NOWOŻYTNY	13-45;76;
147	WOCLAWY	5	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;77;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

			OSADNICTWA		
148	WOCLAWY	6	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;78;
149	WOCLAWY	7	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	WCZESNE ŚREDNIOWIECZE; PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;79;
150	WOCLAWY	8	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;80;
151	WOCLAWY	9	ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE	13-45;81;
152	WOCLAWY	10	OSADA	OKRES NOWOŻYTNY	13-45;82;
153	WOCLAWY	11	OSADA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;83;
154	WOCLAWY	12	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;84;
155	WOCLAWY	13	PUNKT OSADNICZY; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;85;
156	WOCLAWY	14	ŚLAD OSADNICTWA; OSADA; PUNKT OSADNICZY	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;86;
157	WOCLAWY	15	ŚLAD OSADNICTWA; ŚLAD OSADNICTWA	PÓŻNE ŚREDNIOWIECZE; OKRES NOWOŻYTNY	13-45;87;
158	WOCLAWY	16	PUNKT OSADNICZY	OKRES NOWOŻYTNY	13-45;88;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

**OBIEKTY Z TERENU GMINY CEDRY WIELKIE WPISANE DO REJESTRU
ZABYTKÓW, WG STANU Z 2015 R.:**

1. Cedry Wielkie - kościół parafialny p.w. Aniołów Stróżów — nr rej 609 (d 486) dec. z dnia 30.05.1972 r.;
2. Giemlice kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela wraz z cmentarzem— nr rej. 1299 (d.1080) dec. z dnia 28.12.1989 r.;
3. Kiezmark kościół parafialny p.w. Matki Bożej Częstochowskiej mur./szach. XVIII r. nr rej 291 (d. 210) dec. z dnia 6.08.1962 r.;
4. Kiezmark, cmentarz parafialny, przykościelny, nr rej. 291 (d. 1018) dec. z dnia 14.10.1987 r.;
5. Kiezmark ul. Wałowa 2, strażnica wałowa wraz z działką, starodrzewem – trzema lipami nr rej. 1860, dec. z dnia 04.05.2010 r.;
6. Koszwały dom mieszkalny (podcieniowy) ul. Gdańska 21 (d. Koszwały 8) nr rej.121 (d. 10) dec. z dnia 10.11.1959 r.;
7. Miłocin dwór, ob. dom mieszkalny nr 24 i 26 (d. 24/25,) nr rej 907 (d.759) dec. z dnia 10.03.1978 r.;
8. Miłocin, dom mieszkalny (podcieniowy) nr 8 (d. 15, d. 18) nr rej 275 (d. 178) 178 dec. z dnia 19.12.1961 r.;
9. Leszkowy, kościół filialny p.w. Św. Brata Alberta wraz z działką oraz starodrzewem dec. 1889 z dn. 19.11.2012 r.;
10. Trutowy kościół parafialny p.w. Św. Piotra i Pawła mur. XIV w. nr rej 294 (d. 222) dec. z dnia 6.08.1962 r.;
11. Trutowy, cmentarz parafialny, przykościelny (ob. nieczynny) nr rej 294 (d 1023) dec. z dnia 30.12.1987 r.;
12. Trutowy, plebania nr 18 mur. nr rej 294 (d. 223) dec z dnia 13.08.1962 r.;
13. Trutowy, dom mieszkalny (podcieniowy) nr 4 (d. 3) nr rej 120 (d. 9) dec. z dnia 10.11.1959 r.;
14. Wocławy kościół parafialny p.w. św. Piotra i Pawła. nr rej 806 (d. 489) Dec. z dnia 7.02.1974r.;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

W Gminnym Programie Opieki Nad Zabytkami na lata 2006 – 2015 wnioskowano o wpisanie do rejestru zabytków 28 obiektów. W ciągu ostatniego dziesięciolecia do rejestru zabytków wpisane zostały dwa obiekty – strażnica wałowa w Kiezmarmku i kościół w Leszkowach. Aktualny jest więc postulat dotyczący pozostałych zachowanych, z uwagą by wpisywać całe obszary zachowanych zagród z historycznymi zabudowaniami, ogrodzeniem i historycznym ogrodem:

Tabela 16. Obiekty priorytetowe do wpisania do rejestru zabytków z terenu Gminy Cedry Wielkie

Lp.	Zdjęcie obiektu	miejsowość	obiekt	Czas powstania
1.		Błotnik 55	zespół zagrody z zachowanymi budynkami i parkiem	
2.		Błotnik 6	Zagroda holenderska z domem drewnianym	poł. XIX w.
3.		Cedry Wielkie, ul. Płażyńskiego 41	zespół zagrody z parkiem	
4.		Cedry Wielkie ul. Pionierów Żuław 52;	zespół zagr. obora	1843
5.		Cedry Wielkie ul. Osadników Wojskowych 41	Dom z zagrody folwarku żuławskiego	XIX/XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

6.		Kieźmark, ul. Spacerowa 3	Zespół zagrody z domem drewnianym, ogrodem i bramą	2 poł. XIX w. – pocz. XX w.
7.		Kieźmark ul. Żuławska 49	Dom drewniany	Ok. 1870-1900
8.		Koszwały, ul. Gdańska 23	Dom drewniany	1903 r.
9.		Leszkowy 54	Strażnica wałowa	XIX/XX w.
10.		Leszkowy 24	Dom murowany	1849 r.
11.		Leszkowy 26/28	Dom murowany	1865 r.
12.		Leszkowy 36	Dom murowany	1865 r.
13.		Miłocin	Cmentarz ewangelicki	XVIII – XX w.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

14.		Trutowy Aleja Lip 33 (d. nr 42)	zespół folwarczny z parkiem i bramą	poł. XIX w.
15.		Trutowy ul. Podcieniowa 13	Dom drewniany z obejściem	1843
16.		Trzcínisko 16	Zespół dawnej zagrody z drewnianym domem i parkiem	2 poł. XIX w.
17.		Wocławy Dz. nr 98/2	d. cmentarz katolicki	2 poł. XIX w

Postuluje się również do wpisania do rejestru zabytków indywidualnie będące zabytkami ruchomymi:

- Pomnik N. M. Panny z Giełlic z 1904 r.;
- Tablice epitafijne z Koszwał z XVII-XVIII w.;
- Eksponaty lapidarium w Wocławach z XVII – XX w.;
- Nagrobek Emila Krause z 1904 r. z kratą i obeliskiem na cmentarzu przykościelnym w Kiezmątku.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

Tabela 17. Obiekty wskazane do ujęcia w Gminnej Ewidencji Zabytków (stan z grudnia 2015 r.)

Lp.	Miejscowość	Ulica, nr	Obiekt
1	Błotnik	12	Budynek mieszkalny
2	Błotnik	3	Budynek gospodarczy
3	Błotnik	3	Budynek mieszkalny
4	Błotnik	5	Budynek gospodarczy
5	Błotnik	27	Budynek gospodarczy
6	Błotnik	29	Budynek gospodarczy
7	Błotnik	29	Budynek mieszkalny
8	Błotnik	37	Budynek mieszkalny
9	Błotnik	38	Budynek gospodarczy
10	Błotnik	38	Budynek mieszkalny
11	Błotnik	39	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
12	Błotnik	42	Budynek gospodarczy
13	Błotnik	43	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
14	Błotnik	44	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
15	Błotnik	49	Budynek mieszkalny
16	Błotnik	49	Budynek gospodarczy
17	Błotnik	53	Budynek mieszkalny
18	Błotnik	53	Budynek gospodarczy
19	Błotnik	55	Budynek gospodarczy
20	Błotnik	55	Budynek gospodarczy
21	Błotnik	55	Budynek mieszkalny
22	Cedry Małe	Nowa 1	Budynek gospodarczy
23	Cedry Małe	Długa 30	Budynek gospodarczy
24	Cedry Małe	Długa 30	Budynek mieszkalny
25	Cedry Małe	Żuławska 43	Budynek gospodarczy
26	Cedry Małe	dz. 330	Budynek mieszkalny

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

27	Cedry Małe	Żuławska 36	Kapliczka
28	Cedry Małe	Łąkowa 4	Budynek mieszkalny
29	Cedry Małe	Żuławska 41	Budynek mieszkalny
30	Cedry Małe	Żuławska 43	Budynek mieszkalny
31	Cedry Wielkie		Układ ruralistyczny wsi Cedry Wielkie
32	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 2	Cmentarz przykościelny
33	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 2	Kościół parafialny p.w. Św. Aniołów Stróżów
34	Cedry Wielkie	przy Osadników Wojskowych 31/33	Kapliczka
35	Cedry Wielkie	Leśna 1	Budynek mieszkalny
36	Cedry Wielkie	Obrońców Poczty Gdańskiej 7	Budynek mieszkalny
37	Cedry Wielkie	Obrońców Poczty Gdańskiej 1	Budynek mieszkalny
38	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 9	Budynek gospodarczy
39	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 10	Budynek mieszkalny
40	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 29	Budynek gospodarczy
41	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 31 / 33	Budynek mieszkalny
42	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 35	Budynek mieszkalny
43	Cedry Wielkie	Osadników	Budynek mieszkalny

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

		Wojskowych 41	
44	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 55	Budynek mieszkalny
45	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 55	Budynek gospodarczy
46	Cedry Wielkie	Macieja Płazyńskiego 6	Budynek przemysłowy
47	Cedry Wielkie	Macieja Płazyńskiego 25	Budynek mieszkalny
48	Cedry Wielkie	Macieja Płazyńskiego 31	Budynek mieszkalny
49	Cedry Wielkie	Macieja Płazyńskiego 39	Budynek gospodarczy
50	Cedry Wielkie	Macieja Płazyńskiego 41	Budynek mieszkalny
51	Cedry Wielkie	Macieja Płazyńskiego 43	Ogród
52	Cedry Wielkie	Pionierów Żuław 28	Budynek mieszkalny
53	Cedry Wielkie	Pionierów Żuław 28	Budynek gospodarczy
54	Cedry Wielkie	Pionierów Żuław 52	Budynek gospodarczy
55	Cedry Wielkie	Pionierów Żuław 52	Budynek mieszkalny
56	Cedry Wielkie	Osadników Wojskowych 39a / 41	Słupki bramne
57	Długie Pole	6	Budynek mieszkalny
58	Długie Pole	111	Budynek mieszkalny
59	Długie Pole	111	Park

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

60	Długie Pole	dz. nr 164	Cmentarz
61	Długie Pole	5; 3; 2	Aleja drzew
62	Długie Pole	3	Kapliczka
63	Długie Pole	3; 5	Ogrodzenie ceglane
64	Giemlice		Układ ruralistyczny wsi Giemlice
65	Giemlice	4	Budynek mieszkalny
66	Giemlice	5	Budynek gospodarczy
67	Giemlice	7	Budynek mieszkalny
68	Giemlice	10	Budynek mieszkalny
69	Giemlice	11	Budynek gospodarczy
70	Giemlice	12	Budynek mieszkalny/plebania
71	Giemlice	12	Budynek gospodarczy
72	Giemlice	19	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
73	Giemlice	20/21	Budynek mieszkalny
74	Giemlice	25	Budynek mieszkalny
75	Giemlice	29	Budynek gospodarczy
76	Giemlice	32/33	Budynek mieszkalny
77	Giemlice	42	Budynek mieszkalny
78	Giemlice	43/44	Budynek mieszkalny
79	Giemlice	45	Budynek mieszkalny
80	Giemlice	46/47	Budynek mieszkalny
81	Giemlice	46/47	Budynek gospodarczy
82	Giemlice	46/47	Brama
83	Giemlice	na północ od nr 17	Cmentarz katolicki
84	Giemlice	na północ od nr 14	Cmentarz przykościelny
85	Giemlice	na przeciwko nr 7	Kapliczka
86	Giemlice	na północ od nr 14	KOŚCIÓŁ PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

87	Giemlice	na północ od nr 14	Ogrodzenie kościoła
88	Giemlice	dz. 93/2	Pomnik 720-lecia wsi
89	Kiezmark		Układ ruralistyczny wsi Kiezmark
90	Kiezmark		Aleja drzew
91	Kiezmark	Spacerowa 8	Cmentarz przykościelny
92	Kiezmark	skrzyżowaniu ulic: Spacerowej, Wiślanej i Wałowej	Kapliczka
93	Kiezmark	Spacerowa 8	Kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej
94	Kiezmark	Kwiatowa 1	Budynek mieszkalny
95	Kiezmark	Kwiatowa 14	Budynek mieszkalny
96	Kiezmark	Kwiatowa 22	Budynek mieszkalny
97	Kiezmark	Osiedlowa 4	Budynek mieszkalny
98	Kiezmark	Osiedlowa 11	Budynek mieszkalny
99	Kiezmark	Osiedlowa 20	Budynek mieszkalny
100	Kiezmark	Spacerowa 3	Budynek mieszkalny
101	Kiezmark	Spacerowa 3	Brama
102	Kiezmark	Spacerowa 6	Budynek mieszkalny / d. szkoła
103	Kiezmark	Wałowa 2	Budynek mieszkalny / d. strażnica wałowa
104	Kiezmark	Wałowa 6	Budynek mieszkalny
105	Kiezmark	Wałowa 12	Budynek mieszkalny
106	Kiezmark	Wiślana 5	Budynek mieszkalny
107	Kiezmark	Wiślana 23	Budynek mieszkalny
108	Kiezmark	Wiślana 27	Budynek mieszkalny
109	Kiezmark	Wiślana 39	Brama
110	Kiezmark	Wiślana 45	Budynek mieszkalny
111	Kiezmark	Żuławska 6	Budynek mieszkalny
112	Kiezmark	Serowa 2	Budynek mieszkalny

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

113	Kiezmark	Żuławska 35	Budynek mieszkalny
114	Koszwały	Gdańska 7	Budynek mieszkalny
115	Koszwały	Gdańska 21	Dom podcieniowy
116	Koszwały	Gdańska 23	Budynek mieszkalny
117	Koszwały	Gdańska 27	Budynek mieszkalny
118	Koszwały	Lipowa 9	Kościół Pw. Teresy Benedykty Od Krzyża I Teren Wokół Kościoła
119	Koszwały	Modrzewiowa 1	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
120	Koszwały	skrzyżowanie ul. Lipowej i Kwiatowej	Słupki bramne
121	Koszwały	Spacerowa 27	Budynek mieszkalny
122	Koszwały	Wałowa 3	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
123	Koszwały	Wałowa 4	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
124	Leszkowy		Układ ruralistyczny wsi Leszkowy
125	Leszkowy	3	Budynek mieszkalny
126	Leszkowy	5	Budynek mieszkalny
127	Leszkowy	21	Kościół Pw. Św. Brata Alberta z działka nr 101 i starodrzewem
128	Leszkowy	23	Budynek mieszkalny d. Szkoła
129	Leszkowy	23	Budynek gospodarczy
130	Leszkowy	24	Budynek mieszkalny
131	Leszkowy	26/28	Budynek mieszkalny
132	Leszkowy	29	Budynek mieszkalny
133	Leszkowy	36	Budynek mieszkalny
134	Leszkowy	42/44	Budynek mieszkalny
135	Leszkowy	54	Budynek mieszkalny d . strażnica wałowa
136	Miłocin		Układ ruralistyczny wsi Miłocin
137	Miłocin	2	Budynek gospodarczy
138	Miłocin	2	Brama
139	Miłocin	2	Budynek mieszkalny

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

140	Miłocin	8	Dom podcieniowy
141	Miłocin	20 m na północ od nr 8	Cmentarz
142	Miłocin	dz. 101 i 102/2	Budynek mieszkalny
143	Miłocin	50 m na wschód od nr 10	Transformator
144	Stanisławowo	1	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
145	Stanisławowo	4	Budynek gospodarczy
146	Stanisławowo	6	Budynek gospodarczy
147	Stanisławowo	14	Budynek gospodarczy
148	Stanisławowo	45	Budynek mieszkalny
149	Stanisławowo	18	Kapliczka
150	Trutnowy		Układ ruralistyczny wsi Trutnowy
151	Trutnowy	Podcieniowa 9	Budynek mieszkalny
152	Trutnowy	Podcieniowa 9	Budynek gospodarczy
153	Trutnowy	Podcieniowa 7; 9	Ogrodzenie ceglane
154	Trutnowy	Aleja Lip 21	Budynek mieszkalny
155	Trutnowy	Aleja Lip 29	Budynek mieszkalny
156	Trutnowy	Aleja Lip 33	Budynek mieszkalny
157	Trutnowy	Aleja Lip 33	Budynek gospodarczy
158	Trutnowy	Aleja Lip 33	Spichlerz drewniany
159	Trutnowy	Aleja Lip 35	Budynek gospodarczy
160	Trutnowy	Aleja Lip 36	Plebania
161	Trutnowy	Aleja Lip 40	Budynek mieszkalny
162	Trutnowy	Aleja Lip 40	Brama
163	Trutnowy	Skrzyżowanie Alej Lip i Alei 700-lecia	Kapliczka przydrożna
164	Trutnowy		Cmentarz katolicki
165	Trutnowy	ul. Św. Piotra	Budynek mieszkalny

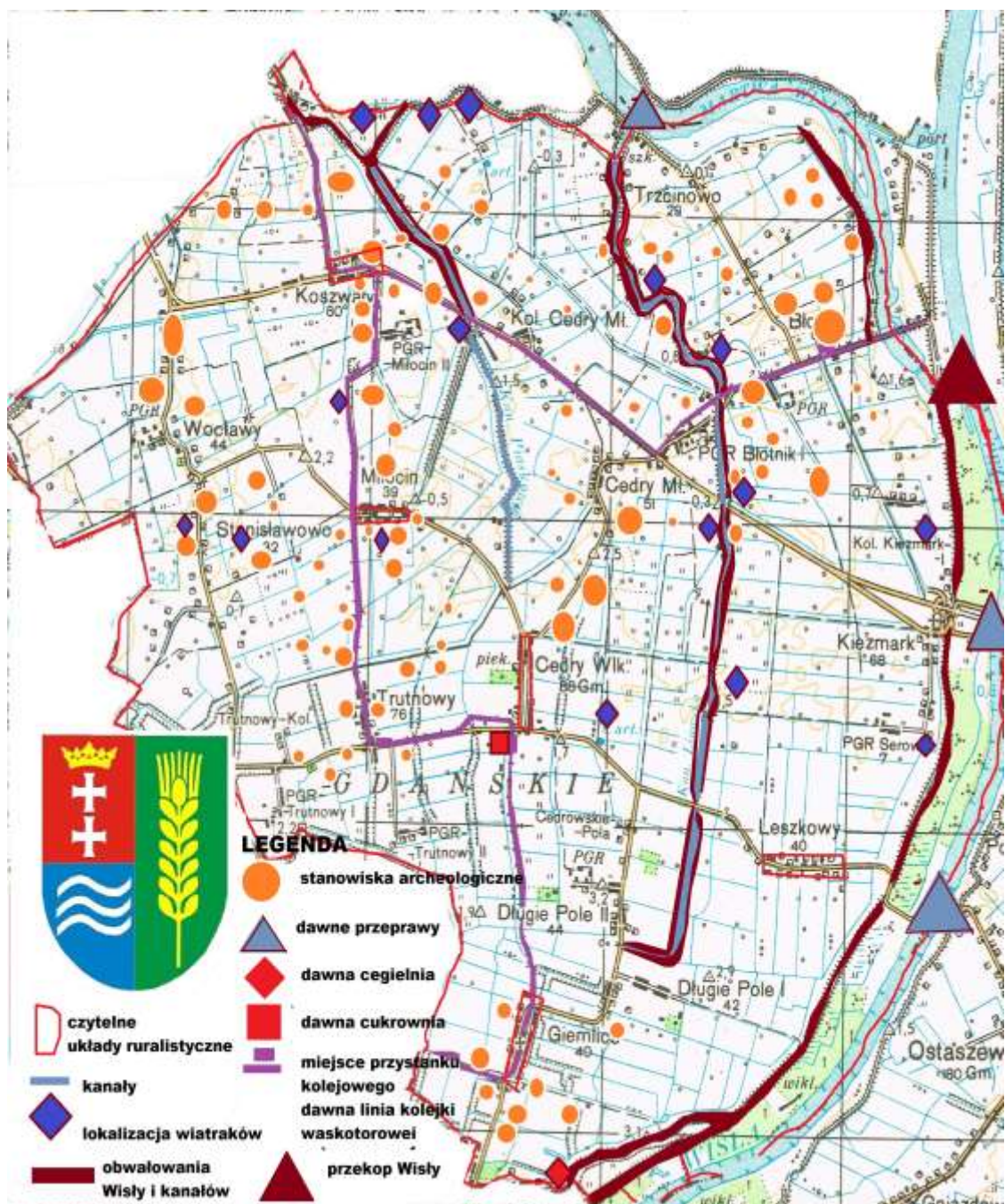
**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

		i Pawła 1	
166	Trutnowy	ul. Św. Piotra i Pawła 4	Cmentarz przykościelny
167	Trutnowy	ul. Św. Piotra i Pawła 4	Kościół p.w. Św. Apostołów Piotra I Pawła
168	Trutnowy	Podcieniowa 3	Budynek mieszkalny
169	Trutnowy	Podcieniowa 3	Budynek gospodarczy
170	Trutnowy	Podcieniowa 7	Dom podcieniowy
171	Trutnowy	Podcieniowa 11	Budynek gospodarczy
172	Trutnowy	Podcieniowa 13	Budynek mieszkalny
173	Trutnowy	Podcieniowa 13- 11	Ogrodzenie ceglane
174	Trutnowy	Podcieniowa 17	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
175	Trutnowy	ul. Św. Piotra i Pawła 3	Szkoła
176	Trutnowy	Podkomorzego 9	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
177	Trutnowy	dz. 117	Pomnik 700-lecia wsi
178	Trutnowy	ul. Św. Piotra i Pawła 4	Zespół zieleni przy kościele i plebanii
179	Trzcinisko	1	Budynek mieszkalny
180	Trzcinisko	1	Budynek gospodarczy
181	Trzcinisko	2	Budynek mieszkalny
182	Trzcinisko	2	Budynek gospodarczy
183	Trzcinisko	5	Budynek mieszkalny
184	Trzcinisko	13	Budynek gospodarczy
185	Trzcinisko	14	Budynek gospodarczy
186	Trzcinisko	16	Budynek mieszkalny
187	Trzcinisko	19	Budynek mieszkalny / d. szkoła
188	Trzcinisko	21	Budynek mieszkalny
189	Trzcinisko	22	Budynek mieszkalny

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

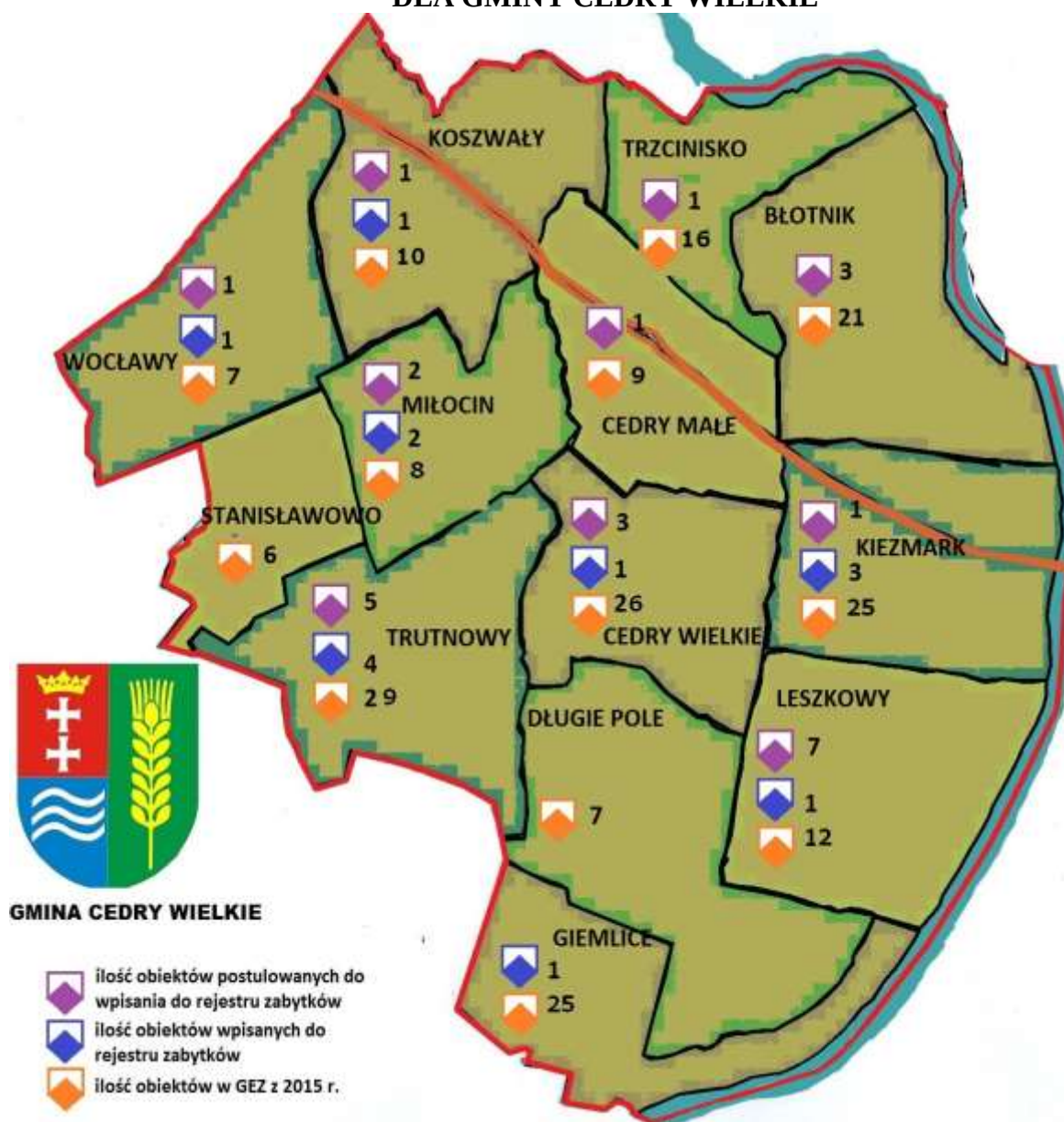
190	Trzcínisko	31	Budynek mieszkalny
191	Trzcínisko	33	Budynek mieszkalny
192	Trzcínisko	33	Budynek gospodarczy
193	Trzcínisko	35	Budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
194	Trzcínisko		Kapliczka
195	Wocławy	26	Kapliczka
196	Wocławy	11	Cmentarz ewangelicki
197	Wocławy	10	Budynek gospodarczy
198	Wocławy	Władysława Łokietka 17, d. Wocławy 32	Budynek mieszkalny
199	Wocławy	Władysława Łokietka 43	Budynek gospodarczy
200	Wocławy		Ruina kościoła P.W. Św. Piotra i Pawła
201	Wocławy		Cmentarz przykościelny
202			Przekop Wisły
203			Stary wał przeciwpowodziowy na Wiśle
204			Nowy wał przeciwpowodziowy na Wiśle
205			Linie kolei wąskotorowej

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Plan nr 1. Schematyczne rozmieszczenie stanowisk archeologicznych, zabytków techniki układów ruralistycznych

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Plan nr 2. Zestawienie ilości obiektów z GEZ, wpisanych do rejestru zabytków i postulowanych do wpisania do rejestru zabytków

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY CEDRY WIELKIE.

Reasumując, w miejscowościach znajdujących się na terenie Cedry Wielkie, zasób pojedynczych obiektów o wartościowych cechach historycznych i zabytkowych przedstawia się następująco: w obowiązujących planach zagospodarowania przestrzennego określone są strefy ochrony konserwatorskiej chroniące stanowiska archeologiczne, układy ruralistyczne wsi, strefy ekspozycji. Rozwój zabudowy miejscowości ma przeważnie charakter pasmowy nie zniekształcając ruralistycznych wnętrz. Rozbudowa Drogi szybkiego ruchu S7 z budową nowej przeprawy przez Wisłą oddzieli pñ. części Gminy, spowoduje także odcięcie pñ., części wsi Kiezmarm oraz rozebranie historycznych zabudowań.

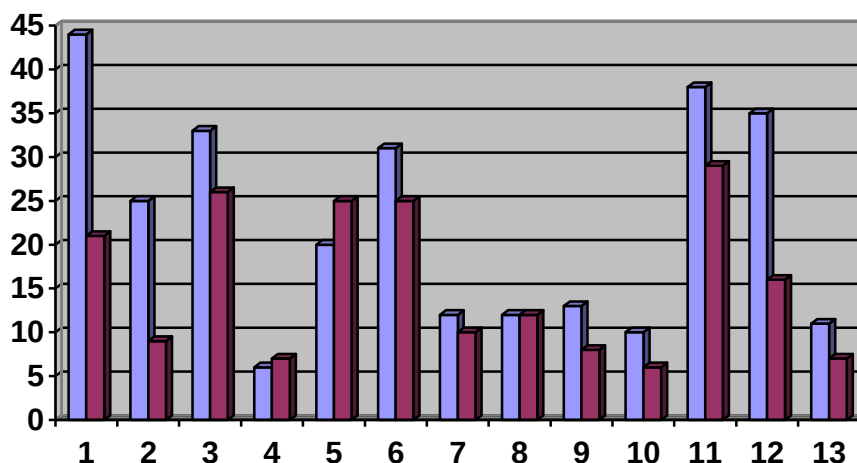
W rejestrze zabytków znajduje się 15 obiektów z terenu Gminy Cedry Wielkie. W ostatnim dziesięcioleciu wpisano załedwie dwa obiekty.

Tabela 18. Porównanie liczba obiektów o wartościowych cechach historycznych w poszczególnych miejscowościach gminy Cedry Wielkie w odniesieniu do stanu z 2006 r.

Lp.	Miejscowość	Liczba obiektów wymienionych w Gminnym Programie Opieki Nad Zabytkami na lata 2006 - 2015	Liczba obiektów wskazanych do gminnej ewidencji zabytków w 2015 r.
1	Błotnik	44	21
2	Cedry Małe	25	9
3	Cedry Wielkie	33	26
4	Długie Pole	6	7
5	Giemlice	20	25
6	Kiezmarm	31	25
7	Koszwały	12	10
8	Leszkowy	12	12
9	Miłocin	13	8

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

10	Stanisławowo	10	6
11	Trutnowy	38	29
12	Trzcinisko	35	16
13	Wocławy	11	7
	Obiekty rozciągające się na obszarze kilku wsi		4
	r a z e m ok.	około 290 obiektów historycznych	205 obiektów wytypowanych do GEZ

Wykres ilustrujący zmianę liczby obiektów w GEZ między 2006 r. a 2015 r.
(numery odpowiadają wsiom wg kolejności alfabetycznej)

Analizując powyższe zestawienie widoczna jest różnica 85 obiektów, przeszło 1/3 zasobu sprzed 10 lat. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest kilka. Można je podzielić na kilka grup problemowych:

1. wybór obiektów bez względu na stan zachowania:

- stan techniczny obiektów, znajdujących się na pocz. XXI w. w złym stanie technicznym i naturalna dekapitalizacja, w przypadku budynków mieszkalnych zastępowanie nowymi domami;

2. przyczyny cywilizacyjne i kulturowe:

- zmiana technologiczna w prowadzeniu gospodarstw rolnych, zastępowanie wielu małych gospodarstw przez wielkie,

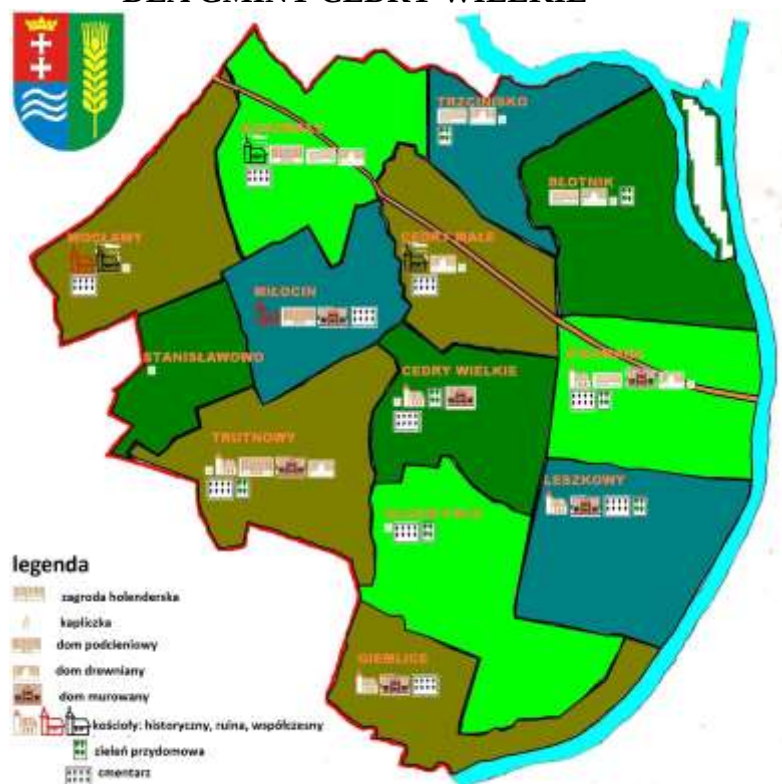
GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- odpływ młodych ludzi od zawodu rolnika, zmiana struktury rodzinnej i zawodowej mieszkańców wsi, niewykorzystywanie budynków gospodarczych, nierentowność ich remontów, katastrofalny stan techniczny;
- łatwa dostępność ogólnopolskich projektów nowych domów, stolarki okiennej z PCV, intensywna promocja ociepleń styropianowych;
- niechęć do budownictwa drewnianego ze względów prestiżowych, obawy przed pożarem,
- nieuregulowana własność obiektów, kilku właścicieli;
- budowa drogi szybkiego ruchu S7 wymuszająca wyburzenie wielu obiektów kolidujących z jej przebiegiem, w e wsiach położonych w rejonie inwestycji – Błotnik, Cedry Małe, Trzcínisko widać największą różnicę.;

3. brak wystarczających instrumentów prawnych i finansowych dla ochrony poszczególnych obiektów historycznych:

- niewielka świadomość wartości estetycznych i znaczenia zabytkowego charakteru domu wśród mieszkańców,
- konkurencja współczesnych propozycji budynków mieszkalnych;
- dużo droższe remonty starych domów w tradycyjnej technologii, przy adaptacjach zgodnych ze współczesnymi standardami;
- brak wykonawców remontów domów wg tradycyjnych technologii;
- brak realnego wsparcia finansowego dla właścicieli nierejestrowych obiektów historycznych,
- brak możliwości prawnych nakazujących wykonanie remontu obiektów historycznych nie objętych wpisaniem do rejestru zabytków zgodnie z warunkami konserwatorskimi.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Plan nr 3. Schematyczne rozmieszczenie obiektów zabytkowych na terenie poszczególnych miejscowości

ANALIZA SWOT

Aby w skondensowany sposób przyrzeć się perspektywie ochrony krajobrazu kulturowego gminy opracowana została poniżej analiza SWOT słabych i mocnych stron Gminy Cedry Wielkie, a także szans i zagrożeń w aspekcie dziedzictwa kulturowego.

Tabela 19. Analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
- Atrakcyjne położenie Gminy, między znaczącymi w skali ogólnokrajowej ośrodkami turystycznymi – Gdańskiem, Mierzeją, Malborkiem, Tczewem; - Położenie w pobliżu ważnych korytarzy transportowych –	- Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków; - Niemal całkowicie zdewastowana duża część nagrobków z cmentarzy ewangelickich

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

żuławskiego o znaczeniu krajowym (droga S7) i paneuropejskim (autostrada A1).Sprzyjające rozwojowi turystyki; • Częściowo zrealizowane szlaki turystyki rowerowej i wodnej; • Charakterystyczny krajobraz żuławski z obwałowanymi brzegami Wisły, kanałami, rozłogiem pól, polderów, alejami i szpalerami drzew z widocznymi z daleka dominantami historycznych kościołów; • Dobra dostępność drogowa, rozwiniętą sieć połączeń między miejscowościami w Gminie; • Siedziba Gminy zlokalizowana jest w dogodnym położeniu względem innych miejscowości; • Objęcie wszystkich miejscowości w Gminie aktualnymi planami zagospodarowania przestrzennego; • Bogata historia Gminy; • Interesujące obiekty zabytkowe wysokiej klasy: gotyckie kościoły, kościół ryglowy, malownicza ruina kościoła w Wocławach, efektowne, duże, zadbane domy podcieniowe; • Czytelne historyczne układy	• Nerozpoznany zasób historycznej zieleni urządzonej; • Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego; • Niewystarczające środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego; • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych; • Zbyt duża sezonowość turystyki; • Brak rozwiniętej bazy hotelowo – gastronomicznej; • Sąsiedztwo góry odpadów w Bogatce; • Dynamiczny rozwój i ekspansja wielkoobszarowego rolnictwa; • Ekspansja osiedli jednorodzinnych – zaplecza mieszkaniowego Aglomeracji trójmiejskiej z nowymi mieszkańcami niezwiązanymi emocjonalnie i kulturowo z gminą;
--	--

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

przestrzenne wsi; • Uporządkowane cmentarze i lapidaria; • Atrakcyjne historycznie miejsca związane z historycznymi wydarzeniami: • Miejsca potyczek w czasie wojen szwedzkich, m.in.: stanowisko oblężenia twierdzy Gdańska Głowa, wojny północnej, wojen napoleońskich oraz związanych z II Wojną Światową; • Miejsce przekopu Wisły; • Utrzymanie w dobrym stanie obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej; • Efektowne odbudowy i rewaloryzacje obiektów zabytkowych – kościoła w Cedrach Wielkich, wieży w kościele w Giemlicach, domów podcieniowych w Miłocinie i Trutnowach; • Dobre oznakowanie tablicami informacyjnymi obiektów zabytkowych i układów ruralistycznych wsi; • Dobre pokrycie Gminy siecią szlaków turystycznych pieszych i rowerowych ; • Atrakcyjna marina w Błotniku;	
---	--

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

• Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy; • Odbywające się regularnie imprezy kulturalne i artystyczne w placówkach kultury w Gminie; • Promocja zabytków z terenu gminy w wydawnictwach, programach TV i prezentacjach internetowych; • Publikacja Historii Gminy aut. T. Janusza; • Dobre wykorzystanie dotacji i funduszy unijnych; • Dobra promocja działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego;	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• Duża liczba turystów odwiedzających region Żuław Gdańskich, w tym turystyka wodna; • Dobre perspektywy dla zróżnicowanych form turystyki; • Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków; • Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie i remontowe zabytków;	• Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nienawiązujących do charakteru regionu; • Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez budowę korytarza transportowego drogi S 7; • Zmiany w układach ruralistycznych związane z nową zabudową; • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak,

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

• Szersza promocja walorów kulturowych Gminy, przyciągająca turystów; • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości; • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne; • Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby; • Opracowanie dokumentów strategicznych, które przyczynią się do poprawy warunków życia ludności i stanu dziedzictwa kulturowego;	przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych; • Zła sytuacja finansowa wielu właścicieli obiektów zabytkowych; • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych; • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowisk; • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów mechanicznych;
---	---

VII. ZAŁOŻENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2016 - 2019 dla Gminy Cedry Wielkie stawia szereg długofalowych celów dla działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania powstały w oparciu o Gminny Program Opieki Nad Zabytkami na lata 2008 – 2015 w znacznej mierze jako kontynuacja zawartych tam projektów, w oparciu o zapisy Zmiany Studium z 2012 r. oraz analizy aktualnego stanu zasobu dóbr kultury w Gminie. Są one zgodne z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także komplementarne w stosunku do innych dokumentów strategicznych.

W związku z rosnącą atrakcyjnością turystyczną terenów Gminy Cedry Wielkie i aktywnością mieszkańców i dotychczasowymi spektakularnymi osiągnięciami połączono cele

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

projekty, których realizacja wykracza poza zakres niniejszego programu, z realnością ich wykonania (częściowego).

Cele ogólne:

- Prowadzenie polityki gminnej mającej na celu zachowanie istniejących walorów zabytkowych;
- Organizacja zasad wsparcia dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych;
- Przygotowanie uchwały Rady Gminy w celu zabezpieczenia środków budżetowych na działania związane z obiektami zabytkowymi;
- Przeznaczanie środków finansowych z budżetu Gminy na ochronę najcenniejszych lub najbardziej zagrożonych obiektów zabytkowych;
- Identyfikacja najpilniejszych potrzeb przy obiektach w najgorszym stanie technicznym;
- Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji celów;
- Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie;
- Odpowiednia konserwacja zabytkowej zieleni, stanowiącej krajobraz kulturowy;
- Bieżąca pielęgnacja dawnych cmentarzy, ochrona przed zajęciem grobów sprzed 1945 r. w czynnych nekropoliach.

Realizacja zadań partnerskiego projektu pn. „Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa Żuław poprzez wykonanie robót budowlanych, remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych i obiektach położonych na terenach objętych ochroną konserwatorską w gminach żuławskich oraz stworzenie spójnej oferty turystycznej promującej tożsamość Żuław” w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020.

Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych:

- Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich);
- Podjęcie działań w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego:

- Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, wodnych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych;
- Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów;
- Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym, takich jak np. jarmarki, Otwarte Dni Zabytków, Dni poszczególnych miejscowości;
- Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom Gminy i regionu wartości historyczne Gminy.

Popularyzowanie atrakcji turystycznych Gminy Cedry Wielkie zarówno z kraju i zagranicy:

- Publikowanie folderów, ulotek, pocztówek, znaczków pocztowych, kubków, podstawek oraz innych materiałów przybliżających zasoby historyczne Gminy mieszkańcom i turystom;
- Rozbudowa i utrzymywanie jak najwyższej jakości obsługi turysty w punktach informacji turystycznej.

Promocja na forum krajowym i zagranicznym:

- Walory zabytkowe i kulturowe jako jeden z podstawowych elementów strategii promocji Gminy na różnego rodzaju targach, sympozjach i konferencjach;
 - Uzyskanie wiodącej roli w realizacji wspólnych działań marketingowych dla całego regionu, mających na celu kreację nowych produktów, wykorzystujących potencjał powiatu i okolicznych miejscowości;
 - Kontynuacja i nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa krajowego i zagranicznego;
 - Udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp.;
18. Współpraca z mediami, radiem, prasą TV, portalami internetowymi.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego:

19. Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, placówek muzealnych, galerii, bibliotek oraz innych instytucji kultury;
20. Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego;
21. Obejmowanie przez Władze patronatem honorowym działań społecznych, których dochód przeznaczony jest na potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego (zbiórki, akcje społeczne, loterie i inne).

VII. 1. PROPOZYCJE KONKRETNÝCH PROJEKTÓW PROMOCYJNYCH, REWITALIZACYJNYCH I REWALORYZACYJNYCH DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY CEDRY WIELKIE:

I. Ujęty w Gminnym Programie Opieki Nad Zabytkami na lata 2006 – 2015 „**Skansen miniatur żuławskiej architektury i budownictwa**”, który miał pełnić także funkcję („wioski dydaktycznej”) – nie został zrealizowany jako model wsi żuławskiej na wolnym powietrzu. W domu podcieniowym w Trutnowach eksponowana jest makieta przyszłej realizacji, jeden głównych projektów Stowarzyszenia „Żuławy Gdańskie”.

Idea eksponowania w pomniejszonej skali najciekawszych obiektów budownictwa, w pobliżu oryginalnej, zachowanej zabudowy w celu porównania skali, materiału, detalu jest nośna, dobrze zrealizowana posiada duże walory dydaktyczne i służy propagowaniu walorów kulturowych regionu.

Obiekcje, co do lokalizacji takiego skansenu w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów zabytkowych (proponowana lokalizacja Trutnowy lub Miłocin), spowołniło realizację.

Mimo formułowanych zarzutów konkurencji widokowej dla oryginalnych obiektów zabytkowych w Trutnowach – domu podcieniowego przy ul. Podcieniowej 4 oraz domu przy ul. Podcieniowej 13 i kompozycji przestrzennej ich zagród, ingerencji we wnętrze ruralistyczne wsi, nie należy z inicjatywy Stowarzyszenia Żuławy Gdańskie rezygnować.

II. „**Folwark Żuławski**” – rekonstrukcja zespołu obiektów tworzących charakterystyczną rolniczą zagrodę żuławską, zlokalizowana w Miłocinie przy zachowanym tam domu podcieniowym

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

realizowana wg. Koncepcji Funkcjonalno-Przestrzennej Rekonstrukcji Folwarku Żuławskiego w Miłocinie aut.: dr hab. inż. arch. B. Lipińskiej, dr inż. arch. Krzysztof Szarejko i mgr inż. arch. Magdalena Szarejko z 2007 r.

W zespole Folwarku przewidywano:

- Budynek inwentarski – obora/ stajnia, obiekt wzorowany na budynkach historycznych z terenu gminy – np. Cedrach Wielkich (ul. Pionierów Żuław 52 i 54). Możliwe jest także zapożyczenie formy wg budynku inwentarskiego z Giemlic (z zespołu plebanii).
- Stodoła – oparta na lokalnych obiektach, budowana w ramach wspólnych projektów z wybranym skansenem (np. Wdzydze);
- Budynek wozowni, spichlerza;
- Altana– herbaciarnia;
- Mała architektura – ogrodzenie.

Obiekty te wzniesione mają być w oparciu o formy zabudowań gospodarczych z całego regionu Żuław. Proponuje się zmodyfikować program do wyboru form z rejonu Żuław Gdańskich, z wykorzystaniem relokacji historycznych, niszczących obiektów z terenu gminy Cedry Wielkie. Ponadto jako elementem aranżacji przestrzeni przewidywano:

- Ogrody i zieleń – założone w oparciu o charakterystyczne elementy urządzonej zieleni na terenie Żuław;
- Podwórzec folwarczny.

Program ujęty w Gminnym Programie Opieki nad zabytkami na lata 2006 – 2015 został zrealizowany w daleko zaawansowanym remoncie i konserwacji domu odcieniowego w Miłocinie i w pracach projektowych, koncepcji i wizualizacji terenu zagrody. Program będzie kontynuowany latach obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad zabytkami na lata 2016 – 2019.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

III. „Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa Żuław poprzez wykonanie robót budowlanych, remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych i obiektach położonych na terenach objętych ochroną konserwatorską w gminach żuławskich oraz stworzenie spójnej oferty turystycznej promującej tożsamość Żuław” W/w projekt planowany jest do realizacji w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 - Działanie 8.3 Materialne i Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe. W celu jego realizacji zawiazane zostało przez Gminę Cedry Wielkie partnerstwo z następującymi podmiotami:

- Gminą Nowy Dwór Gdański,
- Gminą Nowy Staw,
- Parafią Rzymskokatolicką pw. Św. Elżbiety Węgierskiej w Lubieszewie,
- Parafią Rzymskokatolicką pw. Bartłomieja Apostoła w Świerkach,
- Parafią Rzymskokatolicką pw. Jana Chrzciciela w Giemlicach,
- Parafią Rzymskokatolicką pw. Św. Aniołów Stróżów w Cedrach Wielkich,
- Parafią Rzymskokatolicką pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kiezmarku,
- Przedsiębiorstwem Handlowo-Usługowym „OPITZ” Beta Opitz,
- Parafią Rzymskokatolicką pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Trutnowach.

Na terenie Gminy Cedry Wielkie zaplanowano realizację następujących inwestycji: **Renowacja zabytkowego domu podcieniowego turystyczno-mieszkaniowego w Miłocinie**, w ramach, którego wykonane zostaną następujące prace:

1) Zmiana przeznaczenia wybranych pomieszczeń dla potrzeb nowej funkcji. Dotyczy to strychu który zostanie przeznaczony na funkcję sezonowej Sali ekspozycyjnej oraz lokalu nr 2 na parterze, który będzie przeznaczony na izbę pamięci. Naczelną zasadą założeń projektowych była chęć zachowania i uwypuklenia istniejącego zabytkowego, niezwykle cennego waloru przestrzennego, a w szczególności reprezentacyjnej sieni.

W związku z tym, dla potrzeb zapewnienia ewakuacji ze strychu, który ma pełnić funkcję użytkową, zaprojektowano nowe schody w bocznym korytarzu. Rozwiązanie takie w możliwym do zrealizowania stopniu zapewnia wymagane warunki ewakuacji i jednocześnie nie burzy istniejącego przestrzennego układu sieni.

Zmiana przeznaczenia pomieszczeń lokalu Nr 2 na funkcję izby pamięci generalnie nie zmienia istniejącego układu pomieszczeń, poza niewielkimi przesunięciami lub przemurowaniem

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

istniejących ścianek działowych, pochodzących z wtórnych przebudów pomieszczenia;

2) Prace konserwatorskie obejmujące się - zakres prac obejmuje się ze szczególnym uwzględnieniem wystroju malarskiego murowanych ścian oraz balustrady drewnianej empory. Stan zachowania ww. elementów zabytku można określić jako stabilny, wymagający jednak interwencji konserwatorskiej ze względu na konieczność ochrony wartości historycznych, artystycznych i naukowych zabytku;

3) Wymiana instalacji elektrycznej w budynku.

Renowacja budynku Kościoła pw. Św. Aniołów Stróżów w Cedrach Wielkich.

W ramach projektu partnerskiego zostaną wykonane następujące roboty:

- 1) Prace rozbiórkowe obejmujące: pokrycie dachu, pokrycie wieży, usunięcie lukarn dachowych, fragment konstrukcji więźby dachowej;
- 2) Roboty budowlane: osuszenie murów fundamentowych, iniekcja murów fundamentalnych, odtworzenie muru nawy głównej nad poziomem empory, odtworzenie pokrycia wieży, odtworzenie dachów - pokrycie dachówką, przebudowa więźby dachowej przywracającej pierwotny charakter;
- 3) Roboty budowlane wewnątrz kościoła: odtworzenie chórów nad nawą główną;
- 4) Roboty budowlane dotyczące zagospodarowania i urządzenia terenu: drenaż, odwodnienie drenażu do gruntu/cieku powierzchniowego oraz wykonanie opaski żwirowej wokół budynku. W ramach inwestycji zaplanowano wykonanie części zadań wskazanych w opracowanym na potrzeby projektu Programie Funkcjonalnym Użytkowym. Zostaną wykonane najpilniejsze roboty z uwagi na duży koszt całości, pozostałe prace zaplanowano do wykonania w późniejszym terminie.

Renowacja wybranych elementów budowlanych w Kościele pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kiezmie.

Projekt obejmuje wykonanie następujących prac:

- 1) Renowacja drewnianego stropu;
- 2) Renowacja ścian wewnętrznych;
- 3) Renowacja witraży;
- 4) Remontu podium drewnianego podłogi prezbiterium;
- 5) Renowacja sklepień.

Zakres prac jest zgodny z opracowanym na cele projektu Programem Funkcjonalno - Użytkowym zatwierdzonym przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Renowacja elementów budowlanych w Kościele pw. Piotra i Pawła w Trutnowach.

Projekt obejmuje wykonanie następujących prac:

- 1) Prace rozbiórkowe drewnianej nadbudowy masywu wieży;
- 2) Remont konstrukcji mansardowej masywu wieży;
- 3) Rekonstrukcja drewnianej wieży;
- 4) Rekonstrukcja historycznych otworów okiennych;
- 5) Wykonanie historycznej dekoracji szczytu hełmu wieży;
- 6) Odtworzenie orynnowania;
- 7) Uzupełnienie ewentualnych braków dachówką podobną;
- 8) Osuszenie, odsłonięcie i oczyszczenie murów fundamentowych kościoła;
- 9) Pełna renowacja elewacji masywu wieży,
- 10) Zszycie (naprawa) spękanych ścian korpusu nawy,
- 11) Roboty budowlane wewnątrz kościoła w tym: wykonanie tynków renowacyjnych, wykonanie schodów wewnątrz wieży.

Zakres prac obejmuje część robót wskazanych w Programie Funkcjonalno - Użytkowym zatwierdzonym przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Z uwagi na wysoki koszt całości prac wskazanych w w/w dokumencie pozostałe prace zostaną wykonane w terminie późniejszym.

Remont pokrycia dachu budynku Kościoła pw. Św. Jana Chrzciciela w Giemlicach oraz remontu ogrodzenia wokół terenu przy budynku kościoła.

Zakres prac remontowych obejmuje:

- 1) Wymianę (remont) pokrycia połaci dachowej - po dokonaniu rozbiórek instalacji odgromowej, opierzenia, rynien dachowych, dachówek, łat i kontrłat, pokrycia papy, deskowania zostanie dokonana ocena stanu technicznego deskowania połaci dachowych. Po wymianie zniszczonych desek na nowe, zostanie odtworzone pokrycie dachowe obejmujące:
 - a) ułożenie na deskowaniu membrany dachowej;
 - b) montaż kontrłat i łat do mocowania dachówek;
 - c) montaż dachówek;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

- d) montaż obróbek blacharskich;
- e) wymianę okna połaciowego;
- f) montaż gąsiorów ceramicznych na kalenicy;
- g) wykonanie nowej instalacji odgromowej;
- h) montaż rynien, z podłączeniem do istniejących rur spustowych.

Remont ogrodzenia wokół terenu przy budynku kościoła, który będzie polegał na wykonaniu następujących robót:

- a) zdemontowanie furtki i bramy wjazdowej oraz istniejącego ogrodzenia;
- b) wykonanie wykopu i podwalin pod murowane ogrodzenie;
- c) wymurowanie ogrodzenia z cegły - słupków między przęsłowych oraz przy odtwarzanej i nowo projektowanej bramie;
- d) otynkowanie wklęsłych pól przęseł ogrodzenia od strony wewnętrznej;
- e) wykonanie czap betonowych na słupach i murach przęseł ogrodzenia;
- f) zamontowanie furtki i bramy zdemontowanej;
- g) zamontowanie nowej bramy w zaprojektowanym miejscu. Parafia posiada projekt budowlany na opisany zakres prac wraz z prawomocnym pozwoleniem na budowę oraz pozytywną opinią Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Na terenie Gmin partnerskich zaplanowano wykonanie następujących inwestycji:

1. Prace konserwatorskie dla sześciu segmentów ław kościoła pw. Św. Elżbiety Węgierskiej Sanktuarium matki Boskiej Szkaplerznej w Lubieszewie;
2. Reaktywacja mostu zwodzonego na rzece Tudze w Nowym Dworze Gdańskim;
3. Rewitalizacja terenu wokół zabytkowej śluzy w Marzęcinie;
4. Prace remontowe na terenie cmentarzy menonickich w Orłowie, Żelichowie, Różewie, Marynowach;
5. Adaptacja pomieszczeń domu podcieniowego w Żelichowie na działalność warsztatową, prezentacyjną, ekspozycyjną i szkoleniową;
6. Przebudowa rynku w Nowym Stawie;
7. Remont pokrycia dachu na budynku Kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Myszewie;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

8. Remont pokrycia dachu na budynku Kościoła pw. Św. Wojciecha w Świerkach;
9. Wykonanie tablic promujących szlak obiektów Żuławskich.

IV. Rewitalizacja centrum wsi Miłocin.

Uporządkowane zostało centrum wsi Miłocin – teren dawnego cmentarza. Inicjatywa nie ujęta w Gminnym Programie Opieki nad zabytkami na lata 2006 – 2015 doprowadziła do zorganizowania lapidarium z ocalałych nagrobków, w znacznej części zachowanych *in situ* na dawnych grobach, oraz fundamenty dawnego kościoła w Miłocinie. Zdeponowany został tutaj także pomnik poświęcony poległym podczas I Wojny Światowej z Cedrów Wielkich. Dobrze eksponowane miejsce, w sąsiedztwie realizowanego „Folwarku Żuławskiego” stwarza dogodną sytuację dla rozszerzenia atrakcyjnej strefy kulturowej w miejscowości. Jego restytucja spełni kilka istotnych zadań:

- Przywróci częściowo dawny charakter centrum wsi;
- Wraz z położonym obok odremontowanym domem podcieniowym, „Folwarkiem Żuławskim” i cmentarzem – lapidarium będzie istotnym elementem „skansenu” pozwalającego w pełniejszy sposób postrzegać historyczne relacje żuławskich wsi;
- Zainicjowanie interdyscyplinarnych – socjologicznych, etnologicznych, historycznych, architektonicznych badań i kwerend, studiów dla możliwości w przyszłości odbudowy (restytucji) kościoła nie tylko pod względem możliwości finansowych, ale oczekiwań i chęci współuczestnictwa mieszkańców Miłocina.

V. Wieś Żuławska – rewaloryzacja przestrzeni publicznej wybranych miejscowości: Leszkowy, Giemlice, Cedry Wielkie, Trutowy oraz Miłocin. Ujęta w Gminnym Programie Opieki nad zabytkami na lata 2006 – 2015 opracowana została w fazie projektowej w odniesieniu do wsi Cedry Wielkie. Założenia przywrócenia odpowiedniej rangi drugiej drogi w czterech wsiach zachowujących dobrze zachowany ruralistyczny układ Leszkowy, Miłocin, Giemlice, Cedry Wielkie, został z znacznej mierze spełniony. Zagospodarowanie terenu nawsia jako części wspólnej dla całej wsi jest też realizowane. Kwestia eliminacji wysokiego drzewostanu na nawisach, postulowane w Gminnym Programie Opieki nad zabytkami na lata 2006 – 2015 dla wyeksponowanie całej zabudowy wiejskiej, położonej po obu stronach placu, wobec dynamicznych, często negatywnych zmian, jakie zachodziły w okresie funkcjonowania programu – przebudowa i

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

degradacja estetycznie niektórych budynków, przed rewaloryzacją (rekonstrukcją) zabudowy wydaje się dzisiaj przedwczesne.

Nie mniej konieczne jest kontynuowanie działań dla ochrony charakteru przestrzennego wsi w stosownych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Niezależnie od objęcia w obowiązujących planach zagospodarowania przestrzennego w/w wsi strefami ochrony konserwatorskiej układów ruralistycznych sukcesywne winny być wdrażane procedury dla przywracania historycznych elewacji budynków zdegradowanych przez wadliwe remonty i poprawa estetyki budynków przez:

- Promowanie tradycyjnych technologii budowlanych;
- Przywracanie ceramicznego pokrycia dachowego;
- Ujednolicenie w obrębie budynku jednorodnej stolarki okiennej o podziałach nawiązujących do okien historycznych;
- Promowanie wprowadzenie w budynkach o elewacjach silnie zniekształconych okiennic nawiązujących do form historycznych oraz ganków drewnianych będących repliką obiektów niezachowanych.

W ramach projektu „Wieś Żuławska” - ochrona i rewitalizacja wsi Trzcinisko:

- Ochrona układu przestrzennego – łańcuchówki przywałowej;
- Zaakcentowanie powiązania układu drogi wodnej – Kanał Śledziowy z siecią dróg lądowych, układem siedlisk, zabudową, zielenią;
- Monitorowanie form nowego budownictwa z promowaniem elementów regionalnych z terenu Żuław.

VI. „Ogrody Żuławskie” – komponent żuławskiego krajobrazu – propozycja ujęta w Gminnym Programie Opieki nad zabytkami na lata 2006 – 2015. Na terenie Żuław są to nie tylko założenia towarzyszące folwarkom żuławskim, ale też niektórym mniejszym zagrodom. Ich skład gatunkowy, pokrój koron, układ w odniesieniu do zabudowań, dróg i cieków wodnych jest praktycznie nierozpoznany. W gminie Cedry Wielkie najbardziej reprezentacyjne zachowały przy dużym folwarku żuławskim w **Cedrach Wielkich** (ul. Płazyńskiego 7/9, **Trutnowach** (nr 19 oraz

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

42). w **Leszkowach** (nr 5 przy danym hotelu), **Błotnik, Długie Pole** oraz przy paru innych zespołach zagrodowych.

W ramach Programu Opieki Nad Zabytkami należy przeprowadzić rozpoznanie i zinwentaryzowanie dendrologiczne tych obiektów. Obecnie wielu właścicieli spontanicznie dokonuje „rewaloryzacji” przydomowych ogrodów dosadzając bądź monogatunkowe parawany, bądź tworząc kolekcje różnorodnych drzew lokowanych spontanicznie bez jakiegokolwiek koncepcji. Warto opracować i rozpropagować kilka przykładów małych parków typowych dla Żuław w aspektach lokalizacji na wsi, (w zabudowie zwartej, folwarku, koloni i osiedlu) z obsadą zgodną z warunkami glebowymi, klimatycznymi i tradycją.

VII. „Na groblach” – interakcyjne muzeum dawnych technik melioracyjnych – rekonstrukcja formy i funkcji wiatraka-pompy w oryginalnym miejscu historycznym z możliwością prezentacji działania mechanizmu. Projekt ujęty w Gminnym Programie Opieki nad zabytkami na lata 2006 – 2015. Muzeum to miałoby za zadanie przedstawiać sposoby walki z wodą na Żuławach i być jedną z największych atrakcji gminy a też całego regionu żuławskiego. W muzeum powinny znaleźć się obiekty techniczne – na przykład zrekonstruowany i funkcjonujący wiatrak-przepompownia, których na terenie gminy Cedry Wielkie niegdyś funkcjonowało, co najmniej dziewięć. Podstawy założenia takiego muzeum w zakresie idei, rozpoznania lokalizacji opracowane zostały przez dr hab. B. Lipińską. Lokalizacja ustalona została w miejscu historycznego wiatraka przepompowni w Miłocinie, przy kanale Piaskowym, w pobliżu szosy S7. Będzie to niezwykle efektowny wyróżnik w krajobrazie, poprzez swoją historyczną, kameralną strukturę odmienny od nieodległych farm wiatrowych, bardzo atrakcyjny turystycznie, podkreślający tradycję tego typu obiektów na Żuławach. Stanie się on wizytówką Gminy Cedry Wielkie jako samorządu prężnego, gospodarnego, realizującego działania i aspiracje mieszkańców na solidnych podstawach – nowoczesnej gospodarki i tradycji kulturowej oraz edukacji. Będzie on głównym elementem planowanego centrum edukacji ekologicznej, przeciwpowodziowej, promowania wśród mieszkańców gminy idei alternatywnych, odnawianych źródeł energii nieinwazyjnej w krajobraz kulturowy. Będzie też istotnym elementem wiążącym ścieżki dydaktyczne zarówno w gminie Cedry Wielkie (ścieżka śladem 13 wiatraków, ścieżka historyczna, ścieżka ekologiczna, szlak wodny, itp.), ale też w szerszym projekcie – długiej trasy śladami historycznych żuławskich wiatraków.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

VII a. Rozwinięciem idei muzeum na groblach jest projekt – **na kanałach, groblach, mostach**, który służyć ma kolejnemu podkreśleniu specyfiki regionu. Byłby to projekt interdyscyplinarny, który ujmowałby rozpoznanie poszczególnych większych i mniejszych cieków wodnych – kanałów żeglownych, zbiorczych, rowów melioracyjnych, odszukaniem ich dawnych lokalnych nazw, odszukaniu urządzeń melioracyjnych, zwrócenie uwagi na przecięcia rowów i lokalnych dróg w aspekcie zachowanych przepustów, w tym mostków rozebranej linii kolejki wąskotorowej, relacji obsady drzew na groblach i przy rowach. Program skierowany byłby do realizacji przez szkoły w ramach zajęć z zakresu historii, geografii, biologii, ekologii połączonymi np. z akcją „sprzątanie świata”.

VIII. Lapidaria sztuki sepulkralnej. Projekt ujęty w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015 jako lapidarium sztuki sepulkralnej menonickiej i protestanckiej na terenie przykościelnym w Wocławach. Projekt ten bazujący na istniejącej już ekspozycji winien być kontynuowany. Prowadzone prace archeologiczne w kościele pozwolą wzbogacić ekspozycję o nowe obiekty. Aktualne pozostają uwagi z Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015, że przedsięwzięcie „powinno otrzymać profesjonalne studium kompozycyjne, zawierające przede wszystkim sposób ekspozycji całości lapidarium w krajobrazie wsi. Powinno się także określić rodzaj zagospodarowania zielenią tak, aby uniknąć przypadkowych nasadzeń.”

Ekspozycja zbioru płyt grobowych na ścianach współczesnego kościoła w Koszwałach, uzupełniona towarzyszącymi tabliczkami z informacją jest dobrym przykładem tej formy promocji lokalnego dziedzictwa.

Postulat kontynuacji lapidarium, czyli poszerzenie zbioru o obiekty pochodzące z innych historycznych cmentarzy wydaje się już nieaktualny przy porządkowaniu pozostałych dawnych cmentarzy i wykształcającemu się lapidarium w Miłocinie. Zaktualizowany projekt – **lapidaria sztuki sepulkralnej** w bieżącym Gminnym Programie Opieki Nad Zabytkami na lata 2016 – 2019 opierać się musi na:

- Monitorowaniu, w miarę potrzeb odświeżania płyt z ekspozycji na murach kościoła w Koszwałach;
- Przeprowadzenie konserwacji, opracowania projektu ekspozycji eksponatów z Wocław;
- Monitorowaniu, przeprowadzeniu podstawowych prac konserwatorskich nagrobków na cmentarzu w Miłocinie;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- Konserwacja i złożenie pomnika z okresu I Wojny Światowej w lapidarium w Miłocinie;
- Bieżącym porządkowaniu innych historycznych cmentarzy w gminie;
- Konserwacja i opracowanie płyt nagrobnych znajdujących się w pozostałych kościołach w miejscowościach – Kieźmark, Leszkowy i Trutnowy.

VIII a. Oddzielnym projektem, związanym z lapidariami sztuki sepulkralnej jest odnalezienie i opieka nad grobami pierwszych powojennych osadników i ostatnich, pochowanych po 1945 r. dawnych mieszkańców. Wydarzenia z lat 1945-47 są najważniejsze dla całej powojennej historii Żuław, a rola pierwszych osadników ma ogromne znaczenie. Świadectwa życia, pracy a wreszcie groby stają się elementem dziedzictwa kulturowego. Wartością kulturową, sporną wprawdzie pod względem estetyki, są współczesne nekropolie, kalejdoskop form nagrobków na przestrzeni 70 lat, a także relacja na czynnych dawnych cmentarzach między „starą” częścią a nową. Projekt ma za zadanie zwrócić na te zjawiska uwagę, wyeliminować lub ograniczyć działania niewłaściwe, a przede wszystkim umacniać tożsamość mieszkańców.

IX. Ścieżki dydaktyczne

Projekt ujęty w Gminnym Programie Opieki nad zabytkami na lata 2006 – 2015:

Ścieżka przyrodnicza - interesujące elementy przyrodnicze, na przykład las pod Cedrami Wielkimi, miejsca denaturalizacji, zapoznanie się ze składem gatunkowym i funkcją pasów wiatrochronnych, zapoznanie się z funkcją szpalerów wierzb jako naturalnego systemu odwadniającego;

Ścieżka pejzażowa - ekspozycja krajobrazu, rozpoznawanie kompozycji makrownętrz krajobrazowych, obserwacja panoram miejscowości historycznych oraz współczesnych osiedli (porównania!), ponadlokalny wiślany ciąg widokowy: Kieźmark – Błotnik – wał przeciwpowodziowy Martwej Wisły, Trzcínisko;

Ścieżka historyczna – śladem gotyckich kościołów oraz kultury menonickiej; może zostać zmodyfikowana o wariantowe aspekty z dostosowaniem do poziomu nauczania i zaangażowania uczniów:

- śladem najdawniejszych żuławskich wsi;
- śladem bitew (z uwagą na rolę gdańszczan) na przestrzeni wieków – od wojny 13 – letniej, poprzez szwedzkie, napoleońskie, aż po 1945 r.;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- śladem pierwszych osadników z wizytowaniem grobów pierwszych osadników i spotkaniem z ich rodzinami.

Ścieżka technologiczna:

- System przeciwpowodziowy - obserwacja systemu melioracyjnego, odkrywanie lokalizacji nieistniejących wiatraków-pomp, poznanie systemu wiślanych strażnic wodnych, zasady budowy i konstrukcji wałów przeciwpowodziowych;
- System komunikacyjny - przeprawy promowe: Błotnik - Gdańska Głowa, Kieźmark - Niedźwiedziówka (dawniej) oraz Leszkowy - Ostaszewo, a także dzieła inżynierskie – śluzy, jazy, zastawy na ciekach wodnych winien być kontynuowany.

Proponuje się opracowanie nowych:

w ramach **ścieżki technologicznej**:

- **Ścieżka śladami kolejki wąskotorowej** wzdłuż niektórych dawnych torowisk, mostków, przepustów i przystanków ze zwróceniem uwagi na pokonanie niekorzystnych warunków terenowych i ekonomiczny wpływ transportu kolejowego na rozwój regionu;
- Ścieżka łącząca dawne zakłady przemysłowe – cukrownie, cegielnie, mleczarnie, kuźnie;
- **Ścieżka kulturowa** – interdyscyplinarna ścieżka łącząca obserwację przekształconego naturalnego krajobrazu, krajobrazu zdewastowanego, obiektami użyteczności publicznej – szkoły, strażnice wałowe, lokalizację dawnych gospód;

X. Architektura sakralna.

Działania związane z rewaloryzacją i odnową zabytkowych kościołów żuławskich i ich otoczenia. Program będzie oparty ściśle na zaleceniach wydanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, badaniach konserwatorskich i architektoniczno – historycznych. Poniżej zestawiono działania proponowane w Gminnym Programie Opieki nad zabytkami na lata 2006 – 2015, stan realizacji i wnioski na lata 2016-2019.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

1. Obiekt: Cedry Wielkie

Kościół parafialny p.w. Aniołów Stróżów, gotycki, murowany z XIV w., odbudowany w latach 90-tych XX w.

Forma ochrony: wpisany do rejestru zabytków nr rej. 609 (d 486) dec. z dnia 30.05.1972 r. ;

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015:

- dokończenie odbudowy, prace konserwatorskie;
- uporządkowanie otoczenia;
- restylizacja budynku współczesnej plebanii;
- wprowadzenie tradycyjnej kompozycji zieleni towarzyszącej.

Zrealizowane lub będące w trakcie realizacji działania

- odbudowa, prace konserwatorskie;
- uporządkowanie otoczenia (w trakcie), położenie nowego chodnika, ekspozycja kamieni nagrobnych, ustawienie nowego krzyża;
- reintrodukcja dawnego dzwonu i eksponowanie w kruchcie.

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2016 - 2019:

Renowacja kościoła w oparciu o Program Funkcjonalno-Użytkowy aut. mgr inż. arch. Marii Krystyny Sikorskiej, w ramach partnerskiego projektu pn. „Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa Żuław poprzez wykonanie robót budowlanych, remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych i obiektach położonych na terenach objętych ochroną konserwatorską w gminach żuławskich oraz stworzenie spójnej oferty turystycznej promującej tożsamość Żuław” w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020 - Działanie 8.3 Materialne i Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe w zakresie ujętym w PFU, m.in.:

- Rozebranie kruchty południowej i odtworzenie jej oraz kruchtę płn. zgodnie przekazami archiwalnymi;
- Przeprojektowanie połaci dachu naw bocznych z usunięciem okien połaciowych oraz remont zadaszenia;
- Usunięcie współczesnych przemurowań nad nawami bocznym;
- Odtworzenie ryglowych elementów muru w elewacjach południowej i północnej;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- Zrekonstruowanie historycznych otworów okiennych w częściach ryglowych;
- Remont elementów konstrukcyjnych więźby dachowej wieży;
- Wymiana pokrycia hełmu wieży na gont drewniany wraz z odtworzeniem elementów dekoracyjnych;
- Odtworzenie stropów drewnianych na wieży;
- Odtworzenie tynkowanych fryzów na elewacjach wieży;
- Odtworzenie tarcz zegarowych na elewacjach wieży;
- Odtworzenie krzyża w kalenicy nad prezbiterium;
- Odtworzenie historycznych empor i chóru oraz schodów w konstrukcji drewnianej;
- Wykonanie remontu odprowadzenia wód opadowych z połaci dachu;
- Wykonanie pełnej renowacji oryginalnych fragmentów i izolacji murów budynku;
- Przemurowanie osłabionych sterczyn szczytu zachodniego;
- Wymiana dachówek na szkarpach na cegły układane na płasko;
- Wymiana obróbek blacharskich z murów attykowych na cegłę ceramiczną;
- Konserwacja płyty nagrobnej w kruchcie wieżowej;
- Przebudowanie współczesnych schodów zewnętrznych na granitowe stopnie;
- Remont stolarki okiennej z renowacją szklenia witrażowego.

2. Obiekt: Giemlice

Kościół parafialny p.w. Św. Jana Chrzciciela, murowany z 1840 r., na miejscu wcześniejszego, otoczenie kościoła (cmentarz, ogrodzenie);

Forma ochrony: wpisany do rejestru zabytków nr rej. 1299 (d.1080) dec. z dnia 28.12.1989;

Rodzaj działań proponowanych -w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015:

- remont wieży;
- bieżące prace remontowo-konserwatorskie;

Zrealizowane lub będące w trakcie realizacji działania:

- odbudowa wieży kościoła;
- uporządkowanie otoczenia - w trakcie, ustawienie nowego krzyża, rozebranie prowizorycznej dzwonnicy;

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2016 – 2019:

Zakres prac remontowych prowadzonych w ramach partnerskiego projektu pn. **Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa Żuław poprzez wykonanie robót budowlanych, remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych i obiektach położonych na terenach objętych ochroną konserwatorską w gminach żuławskich oraz stworzenie spójnej oferty turystycznej promującej tożsamość Żuław"** będzie obejmować:

- 1) Remont pokrycia połaci dachowej z wymianą elementów zniszczonych, w tym:
 - ułożenie na deskowaniu membrany dachowej;
 - montaż kontrłat i łat do mocowania dachówek;
 - montaż dachówek;
 - montaż obróbek blacharskich;
 - wymianę okna połaciowego;
 - montaż gąsiorów ceramicznych na kalenicy;
 - wykonanie nowej instalacji odgromowej;
 - montaż rynien, z podłączeniem do istniejących rur spustowych.
- 2) Remont ogrodzenia wokół terenu przy budynku kościoła, w tym:
 - zdemontowanie furtki i bramy wjazdowej oraz istniejącego ogrodzenia;
 - wykonanie wykopu i podwalin pod murowane ogrodzenie;
 - wymurowanie ogrodzenia z cegły – słupków między przęsłowych oraz przy - odtwarzanej i nowo projektowanej bramie;
 - otynkowanie wklęsłych pól przęseł 40 ogrodzenia od strony wewnętrznej;
 - wykonanie czap betonowych na słupach i murach przęseł ogrodzenia;
 - zamontowanie furtki i bramy zdemontowanej.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

3. Obiekt: Kiezmark

Kościół filialny, konstrukcji szkieletowej z 1727 r.;

Forma ochrony: wpisany do rejestru zabytków nr 609 (d 486) dec. z dnia 30.05.1972 r.;

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015:

- pilne prace remontowo-konserwatorskie podwalin i przekrycia dachowego;
- remont wieży;
- prace remontowo-konserwatorskie całości substancji zabytkowej.

Zrealizowane lub będące w trakcie realizacji działania:

- remont konstrukcji drewnianej, dachu i wieży kościoła;
- prace remontowo-konserwatorskie całości substancji zabytkowej.

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2016 – 2019:

Renowacja kościoła w oparciu o Program Funkcjonalno-Użytkowy aut. mgr inż. arch. Marii Krystyny Sikorskiej i inż. Ryszarda Kowalskiego. Zakres prac remontowych prowadzonych w ramach partnerskiego projektu pn. „Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa Żuław poprzez wykonanie robót budowlanych, remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych i obiektach położonych na terenach objętych ochroną konserwatorską w gminach żuławskich oraz stworzenie spójnej oferty turystycznej promującej tożsamość Żuław" będzie obejmować:

- Renowację drewnianego stropu, w tym: dezynfekcja stropu, usunięcie warstw wtórnych polichromii i nieoryginalnych desek, renowacja z uzupełnieniem desek oryginalnych, uzupełnienie ubytków, położenie nowej polichromii;
- Renowację ścian wewnętrznych;
- Renowację witraży z konserwacją ślusarki okiennej oraz pracami konserwatorskimi – murarskimi otworów okiennych;
- Remont drewnianego podium w prezbiterium.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

4. Obiekt: Leszkowy

Kościół filialny p.w. Św. Brata Alberta, murowany z poł. XIV w., przebudowany w 1680 r.;

Forma ochrony: wpisany do rejestru zabytków decyzją nr 1889 z dn. 19.11.2012 r.;

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015:

- kontynuacja prac rewaloryzacyjnych pod nadzorem konserwatorskim;
- restylizacja otoczenia w kierunku uczytelnienia nawisja;
- wprowadzenie tradycyjnej zieleni towarzyszącej.

Zrealizowane lub będące w trakcie realizacji działania:

- odbudowa, prace konserwatorskie;
- uporządkowanie otoczenia- nowe nasadzenia świerkowe, ustawienie nowego krzyża.

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2016 – 2019:

Renowacja kościoła w oparciu o Program Funkcjonalno-Użytkowy aut. mgr inż. arch. Marii Krystyny Sikorskiej mgr inż. arch. Mariusza Głowczewskiego, mgr inż. arch. Katarzyny Truszkowskiej w zakresie:

- renowacji i remontu dachu;
- wykonania obróbek blacharskich, rynien, rur spustowych oraz instalacji odprowadzenia wód powierzchniowych;
- renowacji i remontu murów fundamentowych z wykonaniem drenażu wokół budynku.
- renowacji i remontu wewnętrznych murów;
- konserwacji płyt nagrobnych w posadzce kościoła i ich ekspozycja.

5. Obiekt: Trutnowy

- Kościół parafialny, murowany z XIV w.,
- Cmentarz – początki z XIV w.

Forma ochrony: kościół wpisany do rejestru zabytków nr .rej 294 (d. 222) dec. z dnia 6.08.1962 r., cmentarz wpisany do rejestru. zabytków. nr 1023/1987;

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015:

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- remont wieży;
- kontynuacja prac konserwatorskich;
- uporządkowanie i rekompozycja otoczenia;
- odtworzenie historycznego układu zieleni cmentarza przykościelnego;

Zrealizowane lub będące w trakcie realizacji działania:

- kontynuacja prac remontowo – konserwatorskich;
- uporządkowanie otoczenia- w trakcie,
- wykonany remont pokrycia dachowego;
- wymieniona posadzka w kościele.

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2016 – 2019:

Renowacja kościoła w oparciu o Program Funkcjonalno-Użytkowy aut. mgr inż. arch. Marii Krystyny Sikorskiej mgr inż. arch. Mariusza Głowczewskiego, mgr inż. arch. Katarzyny Truszkowskiej Zakres prac remontowych prowadzonych w ramach partnerskiego projektu pn. „Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa Żuław poprzez wykonanie robót budowlanych, remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych i obiektach położonych na terenach objętych ochroną konserwatorską w gminach żuławskich oraz stworzenie spójnej oferty turystycznej promującej tożsamość Żuław" będzie obejmować:

- rekonstrukcję wieży, z rozebraniem obecnej drewnianej nadbudowy i budowę nowej konstrukcji w oparciu o nowy projekt odwołujący się do przekazów archiwalnych i opracowania K. Macura z drewniana, ośmioboczną izbicą, hełmem pokrytym drewnianym gontem i odtworzeniem dekoracji;
- odtworzenie mechanizmu zegarowego wraz z tarczami na elewacji wieży;
- remont ceglanych murów wieży z naprawą spękań, spoinowań;
- ochronę sepulkralnych zabytków na północnym fragmencie kościelnego placu i zachowanych we wnętrzu kruchty zachodniej.

6. Obiekt : Wocławy

Trwała ruina kościoła gotyckiego, murowanego z XIV w.,

Forma ochrony: wpisany do rejestru. zabytków nr 806 (d. 489) Dec. z dnia 7.02.1974 r.

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2015:

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- stałe prace zabezpieczające substancję zabytkową;
- kontynuacja zbiorów zachowanych płyt i steli nagrobkowych z nieczynnych cmentarzy menonickich i protestanckich w formie lapidarium.

Zrealizowane lub będące w trakcie realizacji działania:

- obiekt w trakcie badań archeologicznych.

Rodzaj działań proponowanych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2016 – 2019:

Renowacja kościoła w zakresie wskazanym w zaleceniach konserwatorskich Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; m.in.:

- remont murów, posadzki, wzmocnienie konstrukcji, odbudowanie zburzonych w ostatnim okresie partii murów kościoła w celu spięcia konstrukcji, pozostawiając obiektu jako trwała ruina;
- usunięcie z bezpośredniego sąsiedztwa wtórnego drzewostanu – świerków;
- opracowanie projektu lapidarium w relacji z kościołem – trwała ruina;
- odtworzenie historycznej formy ogrodzenia od strony drogi.

XI. Ochrona wartości architektonicznych i estetycznych w budownictwie wiejskim

- Udzielanie wsparcia finansowego i merytorycznego właścicielom domów podcieniowych w Trutnowach i w Koszwałach;
- Inwentaryzacja drewnianych ganków oraz przykładowa rekonstrukcja wybranego obiektu (nieodpłatne udostępnianie dokumentacji pomiarowej takich ganków);
- Inwentaryzacja zachowanych elementów dawnych ogrodzeń i opracowanie na tej podstawie propozycji projektowych dla odtworzenia ich w krajobrazie wiejskim jako alternatywna propozycja wobec betonowych, odlewanych elementów;
- Promowanie „dobrych praktyk” w modernizowaniu budynków historycznych;
- Opracowanie wzorcowych form architektonicznych dla elewacji nowych zabudowań.

XII. Budowanie lokalnej tożsamości - gmerki,

Promowanie w szkołach idei gmerku, średniowiecznego znaku własnościowego, którego przykłady znane są ze wsi żuławskich, w tym Miłocina, Koszwał i in. Program edukacyjno promocyjny służący pogłębieniu regionalnej tożsamości. Zajęcia interaktywne opisujące ideę i historię gmerku, szlak

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

gmerków i herbów, zajęcia plastyczne - zaplanowanie własnego gmerku, zajęcia historyczno – genealogiczne, poszukiwanie przodków i symboli związanych z ojcowizną pierwszych osadników.

Gmerk jako forma uhonorowania, indywidualny, zastrzeżony znak nadawany uchwałą Rady Gminy za osiągnięcia lokalne (np. wzorową opiekę nad zabytkiem z listy GEZ) z prawem do umieszczenia na własnym budynku mieszkalnym - po stosownej ekspertyzie prawnej.

XIII. Utworzenie interaktywnej strony internetowej modyfikowanej na bieżąco (rozbudowanie ujętego w Gminnym Programie Opieki nad zabytkami na lata 2006 – 2015 linku pod tytułem „Gminny Program Opieki nad Zabytkami” na stronie internetowej Gminy), zawierającej:

- Spis instytucji w gminie i powiecie powiązanych z szeroko rozumianą działalnością w zakresie ochrony dziedzictwa – muzea, galerie, biblioteki, domy kultury, szkoły z izbami pamięci itp.;
- Katalog dóbr kultury gminy Cedry Wielkie;
- Spis adresowy obiektów historycznych w gminie, ich status w zakresie ochrony – ujęcie GEZ, WEZ, wpisanie do rejestru zabytków;
- Sytuacje obiektów historycznych i kulturowych w planach zagospodarowania przestrzennego;
- Druki i przykłady wniosków na pozwolenia konserwatorskie i budowlane;
- Formularze wnioski o dofinansowanie prac przy zabytkach;
- Adresy fundacji i stowarzyszeń zajmujących się ochroną, rewaloryzacją i użytkowaniem obiektów zabytkowych;
- Adresy architektów i inżynierów (za ich zgodą) posiadających uprawnienia do prac, kierownictwa i pełnienia nadzoru przy zabytkach;
- Adresy archeologów (za ich zgodą) posiadających uprawnienia do prowadzenia badań i nadzoru archeologicznego;
- Adresy firm budowlanych i konserwatorskich posiadających doświadczenie i rekomendacje konserwatorskie przy pracach przy zabytkach;
- Projekty rewaloryzacji historycznych obiektów i przykłady ich realizacji z terenu gminy Cedry Wielkie wraz z „kroniką” prowadzonych przy nich prac – materiał zdjęciowy stanu „przed” i „po”, przedstawienie osób zaangażowanych w te działania;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- Przykłady zdjęciowe rewitalizacji i rewaloryzacji zabytków z innych terenów (przykłady polskie i zagraniczne);
- Proponowane wzory architektoniczne nowych budynków odpowiednich dla zachowania charakteru żuławskiego krajobrazu;
- Zdjęcia negatywnych przykładów realizacji prac remontowych cennych obiektów historycznych;
- Linki do podobnych stron.

XIV. Opracowanie i wydanie katalogu obiektów historycznych, zabytkowych i kulturowych Gminy Cedry Wielkie.

Opracowanie zawierać będzie pełny wykaz obiektów historycznych i zabytkowych z ich pełnym opisem, objaśnieniami dotyczącymi technologii, biografii związanych z nimi osób, powiązania z wydarzeniami historycznymi, reprodukcją dostępnych archiwalnych fotografii, planów, dokumentacji i bibliografii.

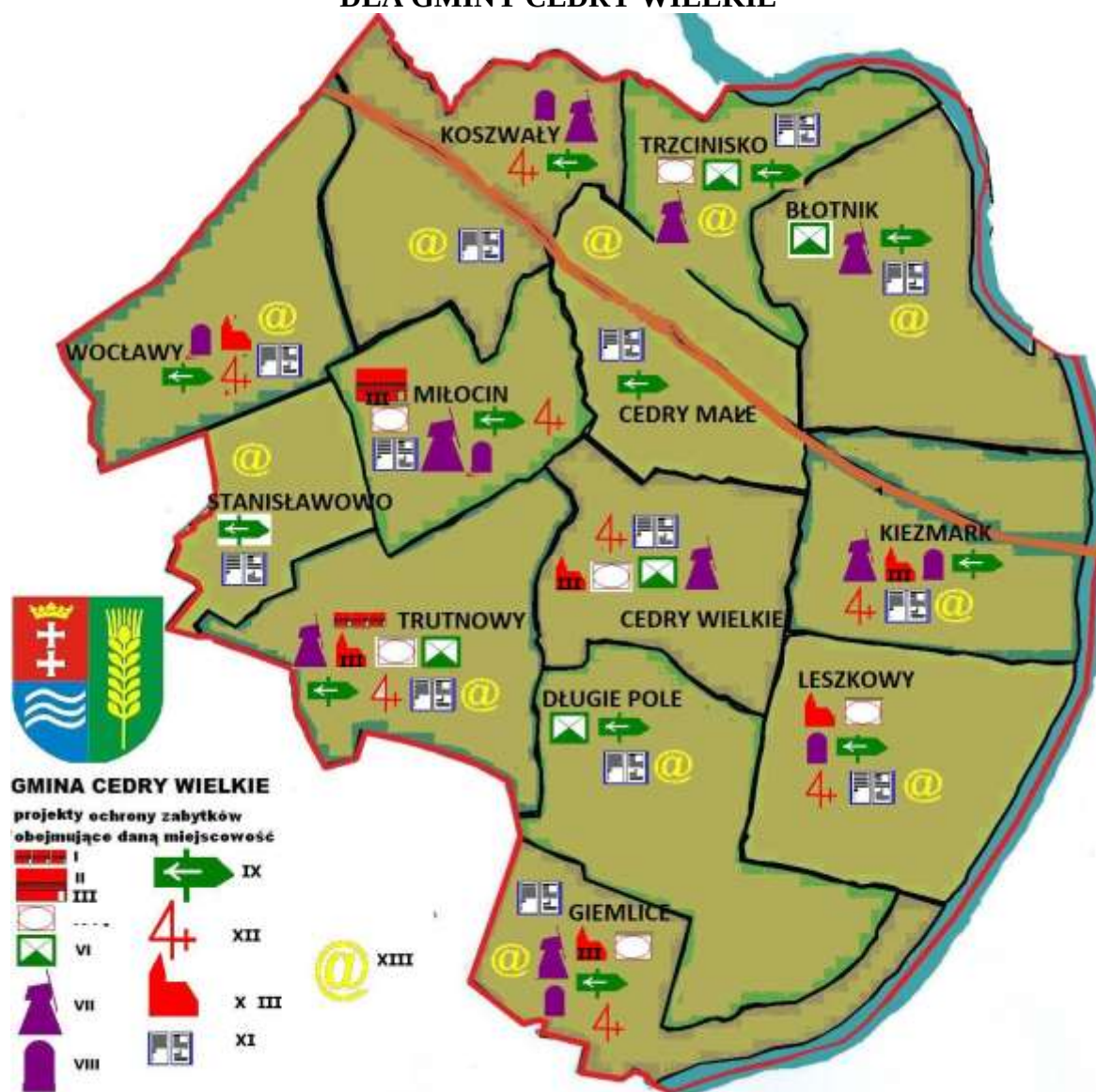
Przyczynić się to ma do upowszechnienia wiedzy o zasobach zabytkowych gminy zarówno pośród mieszkańców, rozpowszechniane w placówkach szkolnych i bibliotekach regionu, jak też z przeznaczeniem dla turystów i animatorów turystyki, a przez rozesłanie do wiodących bibliotek popularyzacji gminy także w całym kraju. Wydawnictwo unaoczní ma aktywność gminy w ochronie i promocji dziedzictwa kulturowego, przyczynić się do społecznego konsolidowania mieszkańców i potwierdzenie lokalnej tożsamości.

XV. Wspieranie udziału przedstawicieli Gminy Cedry Wielkie w konferencjach naukowych i popularno - naukowych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego Gminy Cedry Wielkie na terenie województwa pomorskiego, a także poza jego granicami.

Działania powiązane z promocją Gminy obejmujące:

- Udział młodzieży ze szkół w Gminie Cedry Wielkie w ramach konkursów międzyszkolnych i olimpiad tematycznych;
- Promowanie i pomoc w publikacji prac dyplomowych, licencjackich i artykułów naukowych.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

Plan nr 4. Schematyczne ukazanie projektów Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w odniesieniu do poszczególnych miejscowości.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

VIII. ZASADY FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Dla realizacji przedstawionego wyżej Programu konieczne jest pozyskanie niezbędnych funduszy. Część środków pochodzić będzie z funduszu Gminy jako wkład własny przy współfinansowaniu projektów, pozostałych należy pozyskiwać z dodatkowych ze źródeł pozabudżetowych.

Zasadę finansowania zadań związanych z opieką nad zabytkami określa Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku w rozdziale 7: Zasady finansowania opieki nad zabytkami w art. 71 – 83. Cyt.:

Art. 71. 1. Określone zostały podmioty sprawujące opiekę nad zabytkami; - osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 72. Na zasadach i w trybie określonych odrębnymi przepisami, prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach będących w posiadaniu jednostek organizacyjnych, zaliczanych do sektora finansów publicznych, są finansowane ze środków finansowych przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetowych bądź jednostki samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki.

Art. 73. Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

Art. 74. Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez:

- 1) ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego”;
- 2) wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Art. 75. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzki konserwator zabytków może udzielić dotacji osobom bądź jednostkom, o których mowa w art. 73, na podstawie umowy zawartej z tymi osobami lub jednostkami.

Art. 76. 1. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- 1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku;
- 2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji.

2. Wniosek o udzielenie dotacji, o której mowa w ust. 1 pkt 2, wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 77. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Art. 78. 1. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

2. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

3. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

4. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 1–3.

Art. 79. 1. Przy rozpatrywaniu wniosków o udzielenie dotacji nie mają zastosowania przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego.

2. Dochodzenie przez organy, o których mowa w art. 74, należności wraz z odsetkami w wysokości określonej jak dla zaległości podatkowych z tytułu niewykorzystania lub

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

wykorzystania niezgodnego z przeznaczeniem udzielonej dotacji następuje w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

Art. 80. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru oraz sposób prowadzenia dokumentacji w tym zakresie.

2. W rozporządzeniu, w szczególności, należy określić tryb postępowania z wnioskami o udzielenie dotacji celowej oraz sposób jej rozliczania, a zwłaszcza rodzaj dokumentów niezbędnych do rozpatrzenia wniosku i rozliczenia dotacji oraz wskazać, jakie postanowienia powinna zawierać umowa o udzielenie dotacji, a także sposób gromadzenia informacji o udzielonych dotacjach.

Art. 81. 1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 82. 1. Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

2. Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej.

3. W celu zapewnienia realizacji postanowień określonych w ust. 1 organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

Art. 82a. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania, o których mowa w art. 31 ust. 1a, dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych, o których mowa w art. 31 ust. 2, oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań. Przepisy art. 75 i art. 79 stosuje się odpowiednio.

2. Przepis ust. 1 stosuje się także w przypadku, gdy w trakcie realizacji działań, o których mowa w art. 31 ust. 1a, nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego, po jego wpisaniu do rejestru lub ujęciu w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków i określeniu zakresu oraz rodzaju badań archeologicznych.

3. Przepisu ust. 1 nie stosuje się w przypadku, gdy jednym z podmiotów zamierzających realizować działania, o których mowa w art. 31 ust. 1a, jest jednostka organizacyjna zaliczana do sektora finansów publicznych albo działania te będą realizowane z wykorzystaniem środków finansowych Unii Europejskiej, Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego lub Norweskiego Mechanizmu Finansowego.

4. Wysokość dotacji, o której mowa w ust. 1, równa jest różnicy pomiędzy kosztami planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji a kosztami stanowiącymi 2% kosztów planowanych działań, o których mowa w art. 31 ust. 1a .

5. Rozliczenie dotacji następuje po zakończeniu realizacji działań, o których mowa w art. 31 ust. 1a, nie później jednak, niż w terminie 5 lat od udzielenia dotacji, na podstawie kosztów poniesionych na przeprowadzenie badań archeologicznych i wykonanie ich dokumentacji oraz kosztów poniesionych na realizację tych działań. Przepis ust. 4 stosuje się odpowiednio.

6. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, o których mowa w ust. 1, jest obowiązana zwrócić w całości albo w części dotację wraz z odsetkami w przypadku, gdy koszty poniesione na przeprowadzenie badań archeologicznych i wykonanie ich dokumentacji nie będą wyższe niż 2% kosztów poniesionych na realizację działań, o których mowa w art. 31 ust. 1a, lub gdy różnica pomiędzy kosztami poniesionymi na przeprowadzenie badań archeologicznych i wykonanie ich dokumentacji a kosztami stanowiącymi 2% kosztów poniesionych na realizację działań, o których mowa w art. 31 ust. 1a, będzie mniejsza niż wysokość udzielonej dotacji.

7. W przypadku kiedy rzeczywisty koszt badań przekroczył koszty planowanych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 4, dopuszcza się możliwość refundacji poniesionych kosztów w wysokości będącej różnicą pomiędzy uzasadnionymi kosztami rzeczywistymi a kosztami planowanymi na podstawie wniosku zaopiniowanego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

8. Dotacja, o której mowa w ust. 1, podlega zwrotowi wraz z odsetkami określonymi jak dla zaległości podatkowych w przypadku, gdy osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, o których mowa w ust. 1, nie rozliczy dotacji w terminie 5 lat od dnia przekazania dotacji lub gdy

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE

dokumentacja badań archeologicznych nie zostanie przekazana wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w terminie 3 lat od dnia wydania pozwolenia na przeprowadzenie badań archeologicznych.

Art. 82b. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, mając na względzie konieczność zapewnienia zgodności udzielonej pomocy z zasadami wydatkowania środków publicznych, określi, w drodze rozporządzenia, warunki i tryb udzielania oraz rozliczania dotacji, o której mowa w art. 82a ust. 1 i 2, w tym tryb postępowania z wnioskami o udzielenie dotacji, sposób jej rozliczania oraz rodzaj dokumentów niezbędnych do rozpatrzenia wniosku i rozliczenia dotacji

Art. 83. Na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach.

Inne źródła finansowania zadań ujętych w programie opieki nad zabytkami dla Gminy Cedry Wielkie:

- Dotacje Ministra Kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- Dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- Dotacje wojewódzkie;
- Dotacje powiatowe;
- Dotacje gminne;
- Fundusze unijne.

Mogą też pojawić się inne środki dofinansowania, np. działalność fundacji, zapisów spadkowych, prywatnych darowizn itp.

Pośród źródeł zagranicznych można aktualnie starać się o pozyskiwanie środków w ramach Mechanizmu Norweskiego i funduszu EOG.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019 DLA GMINY CEDRY WIELKIE

MECHANIZM NORWESKI

Celem programu jest ochrona, zachowanie i udostępnianie dziedzictwa kulturowego. Program ma przyczynić się do osiągnięcia tego celu poprzez wsparcie projektów inwestycyjnych z zakresu konserwacji i rewitalizacji dziedzictwa kulturowego (nieruchomego oraz ruchomego), dokumentowania historii kultury poprzez digitalizację zbiorów, jak również budowy i rozbudowy infrastruktury kultury o znacznym potencjale wpływu na rozwój społeczno-ekonomiczny.

Inwestycje w kulturę i dziedzictwo kulturowe stymuluje rozwój turystyki i stymulują rozwój sektora usług oraz powstawanie nowych miejsc pracy.

W ramach programu wskazuje się do współfinansowania następujące typy działań:

- rewitalizacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z otoczeniem (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu),
- budowa, rozbudowa, remonty i przebudowa instytucji kultury (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu),
- konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych,
- rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audio, audiowizualnych i filmowych oraz tworzenie wirtualnych instytucji kultury.

Uprawnionymi beneficjentami mogą być:

- państwowe i samorządowe instytucje kultury, instytucje filmowe,
- publiczne szkoły artystyczne i uczelnie artystyczne,
- archiwa państwowe,
- jednostki samorządu terytorialnego i ich związki,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- organizacje pozarządowe ze sfery kultury.

Minimalna wartość dofinansowania projektu wynosić ma 1 000 000 euro (maksymalna nie została określona) a poziom dofinansowania projektu sięgać do 85% całkowitych kosztów kwalifikowanych.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

**IX. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU
OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Cedry Wielkie mają szansę zostać zrealizowane tylko poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Cedry Wielkie zadania będą wykonywane przez gminne jednostki organizacyjne oraz przez Urząd Gminy w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- Prawne (np. zapisy w miejscowych w planach zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków najbardziej wartościowych obiektów, monitorowanie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, - udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach);
- Poprzez środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizację zabytków będących własnością Gminy;
- Korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie z środków zagranicznych, nagrody, ulgi finansowe;
- Poprzez społeczne działania w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki;
- Działania kontrolne stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków;
- Koordynacji i realizacji projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, parafiami.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2016-2019
DLA GMINY CEDRY WIELKIE**

X. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art.87 ust.1 i ust.5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta).

Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź w liczbach):

- wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami;
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo- konserwatorskich przy zabytkach;
- liczba obiektów poddanych tym pracom;
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego;
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych;
- liczba utworzonych szlaków turystycznych;
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.;
- liczba osób zatrudnionych w agroturystyce i dziedzinach związanych z ochroną zabytków.